

ВЕЧІРНЯ ГОДИНА

ЩО МІСЯЧНИК

ЧИСЛО
1/2(3/4)

ЦІНА
3 зол.

СІЧЕНЬ

ЛЮТЕНЬ

1 9 4 3

ЕТА. ГОФМАН
ЩАСТЯ ГРАЧА
ОПОВІДАННЯ

Влітку 18... року люди приїжджали до Нірмонту більше ніж будьколи раніше. З дня на день живіше напливали елегантні багаті чужинці, і всілякої масти спекулянти суперничали навипередки. Через те і підприємці фараонського¹ касина гри дбали, щоб призбирати для свого банку більший, ніж звичайно запас блискучого золота, маючи на увазі пріманку і для найшляхетнішої звірини, яку вохи, старі досвідчені мисливці, гадали привабити густо розсипаним золотим зерном.

Хто з нас не знає, що в купелевому сезоні в лікувальних місцевостях, де кожний, покинувши буденні обставини свого життя, свідомо віддається довіллю і розривкам, — приваблива сила гри стає непереможна? Таких, що звичайно і карти до рук не візьмуть, можна там побачити при банку як найпильніших грачів, дотого ж і добрий тон — принаймні у високосвітському товаристві — вимагає, щоб кожного вечора показати себе в касині і програти трохи гроша.

Здавалося, що на цей непереможний чар, на це правило доброго тону не звертала жодної уваги тільки одна-єдина особа — молодий німецький барон, назовімо його Зігфрід. Тоді, як усе спішилося до гральних столів, а він не мав жодного способу, жодного вигляду розважити себе чимось — як привичаївся — духово, він волів довіритися грі своєї уяви на самотніх проходах або засісти за ту чи іншу книжку в своїй кімнаті, а то й пробувати своїх сил у поезії чи взагалі у літературній праці.

Зігфрід був молодий, незалежний, багатий,

¹ Фараон — азартна гра в карти, при якій один тримає банк. Грають її французькими картами. Назва пішла від короля Фараона, відомого з історії Йосифа; він був вимальований на одній з головних карт.

шляхотної постави, симпатичної вдачі, тимтак і зрозуміло, що його високо цінили, любили і що він мав незаперечений успіх серед жіноцтва. Крім цього в усьому, за що він тільки взявся, в будьякому почині, його супроводила особливо щаслива зірка. Люди розповідали про різні любовні пригоди, які оточували його юрмою, і хоч за всіма познаками ці приключки були б для кожного іншого погубні, для нього вони кінчилися неймовірно легкою та щасливою розв'язкою. Старші панове, знайомі барона, як тільки розмова складала на його щастя, залишки згадували одну історію з годинником, яка трапилася йому в першій молодості. Сталося так, що Зігфрід, іще неповнолітній, під час одної подорожі опинився у такій грошевій скруті, що мусів, щоб рушитися з місця, продати свій золотий годинник з рясними бриліянтами. Він рішився промантачiti дорогоцінний годинник за песі гроші. Але ж у тому самому. хотіл зупинився якийсь молодий князь, який саме шукав за таким клейнодом, так, що барон одержав за нього ще вищу суму, ніж нормальну ціну. Минув рік, Зігфрід став уже сам паном. Одного разу він побачив у місцевій пресі оповістку, що на ліцитації продають якийсь годинник. За якусь дрібну суму він купив льос і — виграв золотий годинник із бриліантами, той самий, який він колись продав. Недовго після цього обміняв цей годинник на дорогоцінний перстень. На якийсь короткий час він поступив на службу до князя Г., а цей, розстаючися з ним, на спогад свого признання передав йому той самий годинник із бриліантами, ще й із золотим ланцюжком.

Від цієї історії розмова зійшла на Зігфрідову впертість не брати карт до руки — до того тим більшу підставу давало йому його беззастережне щастя — а хутко всі погоджую-

валися на тому, що барон, при всіх своїх близьких проклятих, таки — скнара, завеликий боягуз, занадто дрібничковий, щоб зважитися і на найменшу програну. Нікто не звертав уваги на те, що вся поведінка барона рішуче суперечила будькому нахилові до скнарства. А що так уже буває, що люди здебільшого в приемістю намагаються причепити до слави талановитої людини якесь суміннє „але”, і вміють це „але” знайти хочби у власній уяві, то всі були до дна душі задоволені роз'ясненням, чому Зігфрід почуває нехіть до гри.

Зігфрід довідався дуже скоро про те, що про нього говорять. А що він, великосердний і вільнодумний, нічим так не гидував як саме скнарством, тож рішив розгромити своїх на клепників, хочби не знати як набридла йому гра, він готовий був викупитися від поганих підозрів кількасот, а то і більше людірами.

Він засів за гральний стіл із твердою постанововою програти ту значну суму, яку вложив був до кишені, однаке і в грі не зрадило його щастя, що не покидало його в усіх починах. Кожна вибрана ним карта вигравала, кабалістичні обрахунки старих досвідчених грачів захищувались у грі з бароном. Він міг змінювати карти, міг грati тими самими далі — байдуже, вигра залишалася повсякчас за ним. Барон давав рідке видовище гри поантера,² що сбурювався тому, що карта йому йде; і хоч так просто було пояснити собі цю його поведінку, люди зглядалися один на одного з таємничими мінами і досить значуче натякали ніби барон, у свому нахилі до екстравагантності, може врешті й збожеволіти, бо тільки божевільним можна назвати грача, обуреного своїм щастям.

Саме та обставина, що він виграв значну суму, приневолила барона продовжувати гру, і таким робом — за рахунком імовірності, що після великої вигри мусять прийти ще більша програ — добитися того, що він задумав. А проте те, чого всі могли бути сподіватися — не справділося: щастя залишалося надалі непохитно при бароні!

Він сам не помітив, як у глибині його душі щораз більше захоплював його фараон — гра найбільше лиховісна саме завдяки своїй простоті.

Його усміх уже не дратував його; гра притягала його увагу до себе і тримала його цілі ночі так, що барон — справді байдужий до громей, а в суті приваблений самою гррою — поневолі мусів повірити в якусь своєрідну за-

* Противник того, хто тримає банк (ставити насліп якусь суму на карту, яку має витрати).

ворожену силу, про яку говорили його приятелі, а якої він нізацо не хотів прийняти.

Одної ночі — коли барон підніс очі з-над стола, він помітив якогось старшого добродія, що вибрав собі місце проти нього і вдивлявся в нього тужливо-позажним, невідступним зором. І за кожним разом, коли барон підносив голову, він зустрічався з похмурим поглядом незнайомого так, що нелегко було йому запанувати над пригнітливо-ніяковим почуттям. Незнайомий вийшов із залі щойно тоді, як гра закінчилася. На другу ніч він с'єяв знову напроти барона і вдивлявся в нього безупину похмуро-примарнimi очима. Барон і цим разом заволодів собою, однаке коли і на третю ніч незнайомий стояв на тому самому місці і пронизував барона настирливим поглядом, цей скіпів:

— Пане! Я мушу вас попросити знайти собі інше місце. Ви перешкоджаєте мені грати!

Незнайомий уклонився з болісною усмішкою; не кажучи ні слова відійшов від стола і вийшов із залі.

А найближчої нічі незнайомий знову стояв напроти барона, пронизуючи його похмуро-вогненним поглядом.

Тоді барон розгнівався ще більше, ніж передньої нічі:

— Мій пане! Якщо вам так цікаво дивитися на мене, то прошу вибрати собі на це іншу пору та інше місце, а тепер негайно, будь ласка...

Жест руки в напрямку дверей заступив гостре слово, яке барон хотів саме викинути з себе.

І незнайомий так само, як минулій ніч, з такою самою болісною усмішкою, кланяючися, вийшов із залі.

Барон прийшов до висновку, що той чужий вдивлявся в нього так проникливо у пригнобленні, через різкий контраст прикроого переживання, як то барон у розбещеній пристрасті накопичує золото, тоді як він може бореться з крайньою нуждою. Він рішив зараз зранку відшукати незнайомого і справу роз'яснити.

Випадково так сталося, що першою особою, яку барон зустрів на своєму шляху в алеї, був саме той незнайомий.

Барон перший озвався до його, виправдував якмога свою поведінку з минулій ніч, врешті почав просити в незнайомого вибачення, згідно з прийнятими формами чесності. Незнайомий був тієї думки, що він не має чого баронові вибачати, тому, що в не одному треба бути вирозумілим для грача, потенуального в грі, дотого ж він сам дав привід до гострих слів,

причепившися завзято до місця, де він мусів баронові стояти на заваді.

Барон повів дальшу розмову про те, як то часто інтелігентна людина попадає на мить у скрутне становище і почувається цим пригноблена, зовсім виразно натякаючи, що він був би готовий віддати виграні — навіть багато більші — гроши, якби ними він міг якось допомогти незнайомому.

— Мій пане, — відповів чужинець, — ви гадаєте, що я б'юся в зліднях — так погано воно не є. Хоч я близчий біди ніж багацтва, проте маю стільки, скільки потребую на свій скромний прожиток. Зрештою ви сами признаєте, що коли ви мене образили і хотіли б це мені надолужити доброю пайкою золота, то цього я не міг би прийняти як людина чести, навіть хочби я і не був шляхтичем.

— Мені здається, — відповів барон, зніаковіль, — що я вас розумію і я готовий до ваших послуг із збрюю в руці, якщо тільки ви цього домагаєтесь.

— О, Боже! — говорив чужинець далі, — який нерівний вийшов би між нами двобій! Я переконаний, що ви таксамо, як і я, не вважаєте двобою за дитячий шал, і не вірите в те, що кілька краплин крові, упавши з якогось там задряпаного пальця, може змити заплямлену честь. Головна річ у тому, що я зовсім не почуваю себе ображеним. Ви наказали мені вийти і я вийшов!

Останні слова сказав чужинець тоном якоїсь внутрішньої знемоги. І знову барон почував себе до обов'язку якнайчесніше прохати вибачення, що сам не знає, чому погляд чужинця запав йому так глибоко в душу, що він таки не міг його знести.

— Якби так мій погляд, — говорив чужинець, — коли він справді запав вам у душу, вмів розбудити в вас думку про небезпеку, яка нависла над вами! В байдорому настрої, з молодечкою безжурністю ви стоїте над берегом безодні: один поштовх і ви скотитесь невідклично вниз. Одне слово: небагато вам бракує до того, щоб стати пристрасним грачом і піти на загибель.

Барон упевнів незнайомого, що він цілком помиляється. Він оповів докладно, як то він попав до касина, і твердив, що в нього нема справжнього хисту до гри, що він саме бажає програти кількасот люідорів, і що, як гільки йому це вдастися, якстії перестане грати. А втім до цього часу щастя сприяло йому беззастережно.

— Ах! — скрикнув чужинець, — саме таке щастя, це найстрашніша, найхітріша спопкуса ворожої сили! Саме той успіх, який вас супроводить у гри, бароне! Весь той шлях,

яким ви дійшли до гри, навіть уся ваша поста-ва при грі, з якої так виразно можна вчитати щораз більше зацікавлення грою..., все, все надто живо нагадує мені жахливу долю одного невдахи, який, неодною рисою з вами схожий, почав таксамо як і ви. Ось чому я не міг відвернути своїх очей від вас, — я ледве міг стриматися, щоб не сказати вам голосно те, що мій погляд повинен був вам сам виявити! „Ох! Глянь, як демони простягають свої п'ястки та кігті, щоб стягнути тебе на дно Оркуса!“ — такий міг бути мій оклик. Я хотів познайомитися з вами, — принаймні це мені вдалося. Послухайте історію того сердеги, про якого я саме згадав. Може воно вас переконає, що я у своїй хворій уяві бачу вас в якнайбільшій небезпеці, коли я вас остерігаю.

*

Вони сіли обидва на самотній лавочці і тоді чужинець почав:

— Ті самі близкучі прикмети, якими визначаєтесь ви, пане бароне, з'єднали шевалірові Менарові пошану та подив ~~серед~~ чоловічого світу і зробили його улюбленим жіноцтва. Тільки щодо багатства — щастя не було для нього таке ласкаве, як для вас. Він майже бідував, і тільки завдяки якнайсуворішому способові життя він мав змогу втримуватися на рівні свого стану, як цього вимагало становище нащадка загально відомої родини. Вже хоч би з тієї єдиної причини, що найменша витрача ставала для нього дошкульна і могла порушити всі його звички, він не міг дозволити собі на будьяку гру, ще й не мав для неї жодного зрозуміння, так, що, оминаючи гри, не робив із себе жодної жертви. А так в усьому, за що він тільки взявся, йому велося незвичайно і щастя шевалієра Менара ввійшло навіть у приповідку.

Одної ночі, всупереч своєму нахилові, він дав намовитися, щоб зайти ~~до~~ одного дому гри. Приятелі, які вибралися з ним туди, скоро втягнулися в гру.

Шеваліє, байдужий до свого оточення, ввесь захоплений іншими думками, проходжувався по залі, врешті зупинився перед столом і почав здивований придивлятися банкірові, до якого з усіх боків напливало золото. Нараз один старий полковник помітив Менара і крикнув голосно: „До чорта! Ми ж маємо між собою шевалієра Менара і його щастя! Якже ж ми можемо виграти, коли він досі не заявився ні за банкіром ні за тими, що ставлять? Так надалі бути не може, він мусить негайно поставити за мене!“

Шеваліє міг виправдуватися чим хотів: та тим, що він незручний, то тим, що досвіду не

має, та полковник не відчепився, і шеваліс мусів наблизитися до столу.

Шевалієрові йшло зовсім так само як вам, бароне; на кожну карту йому везло і він хутко виграв виличну суму для полковника, який не міг натешитися своєю чудовою ідею, якто він зумів використати давно випробуване Менарове щастя.

Щастя, від якого всі не могли вийти з диву, не зробило на самого Менара найменшого враження; він і сам знат, від чого зросла його неміть до гри, так що на другий день уранці, коли він духовно і фізично скляхлив почував наслідки перенапруженої безсонної ночі, — він пройняв як найповажніше постанову не заходити більше ніколи до жодного картирського касина, під будьяким приводом.

Це рішення не змінилося під впливом відношения старого полковника, якому рішуче не щастило, як тільки він уязвив карту в руку; своє відчайдиче віл у дивному запамороченні скидав на голову шевалієра. Він домагався якнайстремініше, щоб шеваліс ставив за нього, або принайменіше стояла при ньому під час гри і таким чином, своюю привільністю проганяв злого демона, який пакав йому в руку раз-у-раз зрадливу карту. Відомо, що ніде не панують такі недотепні пересуди, як серед грачів. Шеваліс боронявся перед полковником з якнайбільшою рішучістю, зваживши на заяву, що він радніше прийде прединою, ніж участь у його грі, а полковник не був великим прихильником поєдинків. Шеваліс трохи таки проклав свою уступництвість супроти старого йолопа. Не бражувало, мабуть, того, що історія про чудесне щастя барона у грі переходила з уст до уст, що її прикрашували ще всілякими таємничими, загадковими подробицями, щоб змалювати шевалієра як людину, яка заключила союз з віщими силами. А те, що шеваліс, не вважаючи на своє щастя, не доторкнувся карті, мусило створити високе поняття про непокітність його характеру і мусило ще збільшити загальну пошану до нього.

Минув який рік, і шеваліс опинився несподівано в дуже скрутному, дуже прикрому становищі, не маючи в своєму розпорядженні тої дрібної суми, яка б забезпечувала йому прожиток. Він мусів поневолі признатися в цьому перед своїм найвірнішим приятелем; цей без вагання прийшов йому з допомогою, та водночас келкував собі з нього, як з наймінішого чудака в европі. — Доля, — сказав він йому, — дає нам знаки, на якому шляху ми повинні шукати та знайти своє спасення. Якщо ми не звертаємо уваги на ті знаки або їх не розуміємо, то це вина нашої безрадності.

Та вища сила, яка володіє нами, виразно шептала тобі в ухо: „Хочеш придбати гроши та майно, йди грати, а ні — то залишишся бідаком, зандарем, назавжди залежним!“

Щойно тоді живо виринула в його узвізгадка про те, як предивно сприяло йому щастя у фараонському касині, і вдень та вночі бачив він перед собою карти, повсякчас чув одноманітне *gagné - perd* банкірів і дзенівкіт золотих monet!

Тоді він і сказав собі: — Ніде правди діти, така одна-однієська ніч може мене вирвати з нужди, визволити з прикрого становища, щоб не стати тягарем для своїх приятелів, шти за знаком долі це обов'язок!

Той самий приятель, який дораджував йому заграти, проводив його до дому гри і, щоб він міг без страху почати свою гру, додав йому до позичених ще двадцять луідорів.

Вже за полковника грав шеваліс бліскуче, а тепер він ставив подвійно вдатно. Він витягав карти наосліп, без розбору, а здавалося, що грою кермую не він, а невидима рука якоїсь вищої сили в порозумінні з припадком, чи пак вона сама була тим, що ми звemo припадком. Закінчивши гру, він мав виграних тисячу луідорів.

На другий день уранці він проکинувся наче бчманілій. Гора виграних золотих monet лежала поруч нього на столі. Спочатку йому вважалося все це мов у сні, він протирає собі очі, доторкався стола, присував його ближче до себе. Та коли він зрозумів, що сталося, коли він почав пригорщами перебирати гроши, коли він з приємністю почав їх лічити і ще раз перелічувати, тоді вперше крізь усю його істоту пройшла, наче отруйний подих, насолода від гордої мамоні і тоді та чистота думки, яку він так довго зберігав, пропала назавжди.

Він не міг дочекатися ночі, щоб знову стати перед гральним столом. Щастя надалі не покидало його, так, що за кілька тижнів, упродовж яких він грав майже щоночі, він виграв значну суму.

Є два роди грачів. Для одних гра, без огляду на придбані гроши, — невисловлена таємна насолода. Припадок складає у грі низку ланок у дивовижний ланцюг, щільні збиті ряди на знак вищої сили ясніше виступають уперед, і саме, це дає живішу спонуку для нашого духа — знятися на крилах і спробувати, чи не можна на ньому полинути в царство сутінків, досягти лиховісної кузні, де приховується ота таємна сила, щоб підгляднути її механізм. Я знат одного такого чолов'ягу, який дніми та ночами сам у своїй кімнаті „тримав банк“ і ставив сам проти себе, — по-моєму це був справжній грач. Інші мають на увазі тільки зиск

і дивляться на гру як на засіб, щоб швидко розбагатіти. До цієї групи ввійшов шеваліс і цим він потвердив принцип, що справжній глибший хист до гри зв'язаний з індивідуальною вдачею, мусить бути вроджений.

Через те коло, в якому обертається грач-лідитор, стало йому хутко затисне. З дуже поважною сумою, придбаною у гри, він відкрив власний „банк”, і тут щастя сприяло йому так сильно, що за короткий час його банкова каса була найбагатіша в усьому Парижі. Як це виникає і з самої природи речей — до його, найбагатішого банкіра, напливало найбільше грачів.

Дике розгніування життя трача скоро зруйнувало всі ті духові та фізичні прикмети, які з'єднали були шевалієрові любов і пошану. Він перестав бути вірним приятелем, ширим і веселим гостем у товаристві, лицарсько-галантним звеличником дам. Погасла його іскра зацікавлення для науки та мистецтва, тим самим пропало в нього змагання, щоб розвиватися, непинно поширюючи своє знання. З його смертельно блідого обличчя, з пригаслого вогню його напів розблислих притъмарених очей можна було відчути сліди тої нищівної пристрасності, яка склонила його в свої сті. Сатана розпалив у його душі не жадобу гри, ні, пайосоружніше скнарство! Одне слово: він був найдосконаліший тип банкіра, який тільки можна собі уявити!

Одної ночі щастя сприяло шевалієрові трохи менше, ніж звичайно, при чому він, зрештою, не багато програв. Тоді підійшов до столу малій, старий, засушеній чоловік, бідно зодягнений, майже відразливий з вигляду, взяв тримкою рукою карту і положив на неї золоту монету. Чимало грачів дивилося на старого з мовчазним зачудуванням, потім із виразною погордою, але старий ані не моргнув, не то щоб слівцем пожалувався.

Старий програвав — програвав ставку за ставкою, а що вище зростала його втрата, тим більше тішилися інші грачі. Коли ж він, подвоюючи раз-у-раз свої ставки, поставив п'ятсот людіорів на одну карту і в ту саму мить її відкинув, хтось гукнув на п'ять відьми голосним сміхом: „На щастя, сіньоре Вертуа! Не тратьте надії, тільки так далі! Все йде до того, що на самому кінці ви таки розіб'єте банк одною величезною вигрою!”

Старий кинув глузівникові гадючий погляд і вибіг хутко із залі, щоб за півгодини вернутися з кишечками повними золота. В останній партії він мусив зупинитися, бо знову програв усе те, що приніс із собою.

Шеваліс заправляв галебним ділом, а про те йому залежало на деякій пристойності, яку

мусів зберігати у своєму банку. Гаум і погорда супроти старого дуже йому не сподобалися. Закінчивши гру, коли старий відійшов, він мав виправдану підставу, щоб зробити поважний дескори тому глузівникові та іншим грачам, яким казав залішитися та яких зневажливе відношення до старого йому найбільше не нободалося.

Один з них відповів йому:

— Ех, шеваліс, ви не знаєте старого Франческа Вертуа, а то ви не нарікали б на нас і на наше ставлення до якого, навпаки: ви назвали б нашу поведінку зовсім, навіть дуже пристойною. Треба вам знати, що той Вертуа — неаполітанець з роду, що живе в Парижі п'ятнадцять років; це тип найгіршого, найбруднішого і найзлобнішого скнари та глитая, який тільки існує. Всяке людське почуття йому не доступне, він міг би дивитися, як його рідний брат в'ється в його ногах у передсмертних корчах, а є єдав би йому ні однією людіору, навіть якби за ту ціну міг би йому спасті життя. Він носив на своїх плечах нарікання і прокляття безлічі людей, навіть цілих родин, які через його чортівські спекуляції впали у повну руїну. Всі, що його знають, ненавидять його, кожний бажає, щоб помста за все заподіянє ним лихом впала на його і поклала край його злочинному животінню. Як довго він тут у Парижі, він не грав досі ніколи, і ви не повінні дивуватися нашому зачудованню, коли ми побачили такого скунендрягу за картами. Так само природно мусіли ми тішитися, що він програв такі великі гроші, бо сумно, дуже сумно було б, якби щастя ще всміхалося до такого злочинця. Тепер уже ясно, що це багатство вашого банку, шеваліс, так заслінило старого нестелепу. Він хотів вас обскубати, а сам утратив пір'я. Тільки одного не розумію: як Вертуа, всупереч правдивій вдачі скунпя, міг зажитися на таку високу гру. Шеваліс, він більше не вернеться, ми його спекалися!

А втім цей здогад ні трохи не виправдався, бо вже найближчої ночі Вертуа стояв знову при банку шевалієра, поставив, і програв ще більше суму, ніж попереднього разу. Все ж він залишився спокійним, навіть трохи з гіркою іронією, ніби зневід, якто небавком усе перевернеться інакше. Тим часом програ старого зростала з кожною міччю, мов лявіна, так, що наприкінці він міг, за обрахунком глядачів, залишити в банку яких тридцять тисяч людіорів. Одного разу, коли гра вже давно почалася, ввійшов він до залі блідий як смерть, з блудними очима, станув оподалік граального стола і вп'ялив зір у карти, які витягав шеваліс. Нараз, коли шеваліс перемішав карти, дав їх зняти і саме хотів починати нову партію,

старий закликав: „Гов!” — і всі майже передважні оглянулися поза себе. Старий просунувся крізь ноги до самого шевалієра і глухим голосом сказав йому до вуха:

— Шеваліє! Мій дім при вулиці Сент-Оноре оцінили разом з цілою обстановкою, з усім зібраним там сріблом, золотом і дорогоціннощами на вісімдесят тисяч франків. Чи хочете прийняти таку ставку?

— Добре, — відповів холодно шеваліє, на віть не глянувши на старого, і поклав перед собою нову талію. — „Дама” — сказав старий, і за найближчим пунктом дама програла! Старий відскочив, як м'яч, і сперся на стіну, непорушний, кам'яний, мов статуя. Від цієї хвилини ніхто не звертав більше уваги на цього.

Гра була закінчена, грачі розсіялися, шеваліє зібрав з одним із помічників вигране золото до касети. Тоді старий Вертуа вигульнув із кутка, мов мара, і, станувши, перед шевалієром, промовив глухим прибитим голосом:

— Ще одне слово, шеваліє, одніське словце!

— Слухаю, чого там? — спітив шеваліє, витягнувши з касети ключик і зміривши старого призирливо від голови до ніг.

— Я програв у вашому банку, — говорив старий, — увесь свій маєток, мені не залишилося нічого, нічогісінько. Я не знаю, де завтра склоню свою голову, чим заспокою свій голод. До вас, шеваліє, звертаюся за порятунком. З суми, яку ви виграли від мене, позичте мені десяту частину, щоб я міг знову почати свій інтерес і міг видобутися з крайньої нужди.

— Що ви собі думаете, сіньоре Вертуа? — відповів шеваліє, — цевже ж ви не знаєте, що банкір не сміє ніколи позичати з виграних ним грошей? Це зламало б старе правило, від якого я не можу відступити.

— Ваша правда, свята правда, — продовживував Вертуа, — мое домагання було безглузде, перебільшене! Десяту частину? Ні, позичте мені двадцять частину!

— Я ж вам раз сказав, — відповів шеваліє в оприском — що я нічого не позичаю з того, що виграв!

Обличчя Вертуа блідло, його очі холонули, йшли в стовп, а він говорив далі:

— Це правда, правда, ви не повинні нічого позичати... Я теж не робив цього. Але можете дати жебракові милостиню... Дайте йому її з того багатства, яке сліпє щастя кинуло вам сьогодні, дайте що сто люідорів.

— Ви, сіньоре Вертуа, — крикнув гнівно шеваліє, — направду вмісте мучити людей!

Кажу вам, що ви не одержите від мене не то сто, п'ятдесят, двадцять, але й одного люідора. Я мусів би з глудзу з'їхати! Дати вам хоч би найменшу підтримку на те, щоб ви почали наново своє ганебне ремесло? Призначення на своїй дорозі розтоптало вас у поросі, мов шкідливого червяка, і допомогти вам на ново стати на ноги було б безбожно. Ідіть геть і пропадайте, так, як ви на це заслу жили!

Вертуа закривши руками обличчя впав на землю з глухим стогоном. Шеваліє передав служникові касету, щоб відніс її до повозу, і крикнув голосно:

— Коли ви мені передасте свій дім і своє майно, сіньоре Вертуа?

Вертуа піднісся з землі і сказав рішучим тоном:

— Зараз, у цій хвилині, негайно, шеваліє! Ходіть за мною!

— Добре, — відповів шеваліє, — можете зі мною поїхати до того дому, який мусите завтра покинути назавжди.

За всю дорогу Вертуа і шеваліє не обмінялися ні словом.

Перед дном, на вулиці Сент-Оноре, Вертуа потягнув за дзвінок. Стара бабуся, яка відчинила йому, побачивши Вертуа, заголосила: „Ох, Ісує Христе! Нарешті ви приїхали! Анджеля зажурилася вами на смерть”.

— Сиди тихо, — відповів Вертуа, — дай Боже, щоб Анджеля не почула проклятого дзвінка! Вона не повинна знати, що я вернувся.

І, вихопивши з рук закам'янілої з дива басусі запалений ліхтар, шевалієрові освічував дорогу до кімнати. Ідучи говорив:

— Я приготований на все. Ви ненавидите мене, шеваліє, помітуете мною! Ви хочете мене знищити для своєї та чужої присмости, але ви мене не знаєте. Треба вам знати, що і я був колись таким грачем як і ви, і що мені щастя всміхалося таксамо як вам, що я об'їхав половину Європи і побував скрізь, де мене приваблювала висока гра і надія на високий зиск, і до моого банку напливало невпинно золото, як і до вашого. Я мав гарну вірну жінку, яку я занедбував і яка серед найпізнішого багатства почувала себе бідою. Раз у Генуї, де я відкрив банк у касині гри, трапилося, що якийсь молодий римлянин програв у мене всю свою велику спадщину. Він прохав мене тоді, зовсім так само як я вас тепер, позичити йому гроши, щоб він мав принаймні зашо вернутися до Риму. Я відмовив йому в цьому з глумливою насмішкою, і він, у скаженій люті одчайдної людини, пробив мені груди стилетом, який носив при собі. Лікарям ледве вдалося

відрятувати мене, я видужував у довгих муках, дав його в суд як боржника. Чи ви повірите, шеваліс, що той вітрогон, який завдячує мені своє існування, пробував заперечувати свою позику? Що він лаяв мене як підлого скнару, коли суд приневолив його вернути мені мій борг? Я міг би вам розповісти більше таких випадків, які зробили з мене людину твердого серця та незворушну, випадків, коли я зустрівся з легкосердістю та закам'янілістю. Це більше! Я міг би вам сказати, що я осушив неодну гірку слізу, що не одна молитва пішла до неба за мое і Анджеліне спасення. Та ви вважали б це за брехливу чванькуватість і так не йняли б цьому віри тому, що ви — грач! Я вірив, що виблагав собі прощення у Всемогучої сили — та це була тільки ілюзія, бо сатана мав нагоду засліпити мене ще страшніше, ніж будьколи раніше.

Я чув про ваше щастя, шеваліс! Кожного дня доходили до мене чутки, що той чи інший сходив, граючи з вами, на діда. Тоді заволоділа мною думка, що мені призначено протиставити вашому щастю мое щастя до гри, яке ще ніколи мене не покинуло, що на мене випало завдання покласти край вашій діяльності, і та думка, яку могло породити тільки дивне божевілля, не давала мені вже спокою ні спочинку. Ось як я опинився у вашому банку, ось як не покинуло мене страшне запаморочення, поки мое... моеї Анджелі майно не стало вашим! Тепер усе скінчилось; чи ви примаймні дозволите, щоб моя дочка могла взяти з собою свої одяги?

— Одіж вашої дочки, — відповів шеваліс, — не цікавить мене мі трохи. Ви можете забрати з собою теж ліжка і потрібну домашню обстанову. Навіщо мені того барахла! Вважайте ліненъ, щоб з того, що мені належить, нічого не пропало!

Старий Вертуа дивився занімілій кілька секунд на шеваліера, аж рясні слози полилися з його очей. Зовсім зломаний — образом нужди та одчаю — впав на колішки перед шеваліром і кричав, простягнувши руки догори:

— Шеваліс! Знайдіть ще у своїх грудях іскорку людського почуття, милосердя, милосердя! Ви запрошуєте не мене, а мою дочку, мою Анджелою, невинне янголятко! Будьте милосердні бодай для неї! Позичте їй, моїй Анджелі, двадцять частину моого майна, яке ви мені видерли! О, я знаю, що вас можна переблагати — ох, Анджеле, моя донечко!

Старий хліпав, заводив, стогнав і викрикував імення свої дочки на всі голоси, аж серце з жабо розривалося.

— Це гайдке театральне видовище починає мене нудити — перебив шеваліс байдужо-гнів-

ним тоном. Але в тій самій хвилині двері відчинилися навстіж і до кімнати вбігла дівчина в нічній сорочці, з розпущенім волоссям, смертельно бліда, приклякнула при старому, піднесла його з землі і, пригорнувши до себе, закричала:

— Ой, мій тату, мій тату! Я чула, я знаю про все... Чи ви втратили все? Справді все? А чи вам не залишилася ваша Анджеля? Що значать гроші та майно? Чи Анджеля не буде вами піклуватися і годувати вас? Тату! Не приижуйте себе більше перед цією ненавидиною звірюкою! Не ми бідні, а він залишається нуждарем з усім своїм брудним багатством. Він же стоїть тут перед нами жахливо, безнадійно самотний, на всій широкій землі нема ніодного серця, яке хотіло б пригорнутися до нього, довіритись йому, якби він зневірився в житті і в самому собі! Ходімо тату, покиньте цей дім зі мною, ходімо! Відійдімо якнайскоріше, щоб отої нелюд не міг втішатися нашим горем!

Вертуа впав, напівпритомний, на фотель, Анджеля навколошках перед ним стискала йому руки, цілуvalа їх, гладила, з дитячою балаклівістю перераховувала всі свої таланти і все своє знання, якими зможе достатньо утримати свого батька, благала його серед гарячих сліз, щоб він забув про всяке нещастя, адже життя щойно тепер набере для неї справжньої ваги, коли вона почне шити, мережати, співати і грати на гітарі не для власної приемності, а задля батька.

Який закам'янілий грішник міг залишитися байдужим на вид неземної, осяйної краси Анджелі, коли вона солодколюбим голосом потішала старого батька, коли просто з її широго серця промовляла жайчистіша любов і дитяча чеснота!

Шеваліс пережив ще щось інше. Перед ним розкрилося пекло мук і докорів совісті. Анджеля ввижася йому каральним ангелом Божим, перед сяйвом якого розвівались мрячні серпанки злочинного оп'яніння, і він з жахом побачив своє зліденне „я“ в усій його гидотній наготі.

І самою серединою того пекла, якого підум'я скажено в глибині його душі, пробігав божественно чистий промінь — найсолідіше сяйво, — небесна блаженність; але від світла цього променя невимовна мука ставала ще страшніша.

Шеваліс ніколи раніше не кохав. Коли він побачив Анджеліку, прийшов момент, в якому його охопила бурхлива жага і нищівний біль повної безнадійності. Бо ж не могло бути жодної надії для такої людини, як він, в очах невинно-чистої дитини, прогарної Анджеліки!

Шеваліс хотів щось сказати, однаке не міг, ніби якийсь корч паралізував його яzik. Врешті він насили опанував себе і загиковся тремким голосом:

— Сіньоре Вертуа, послухайте! Я не виграв від вас нічого, нічогісінько... Ось моя касета... Вона ваша... Ні! Я мушу ще вам доплатити... Я ваш боржник... Візьміть, візьміть!

— О, моя донечко! — крикнув Вертуа, та тут перебила йому Анджеля, встаючи з землі; вона станула перед шевалієром, осяяла його гордим поглядом і сказала зрівноважено-поважним голосом:

— Шевалі! Пора вам довідатися, що у світі є щось вище як гроші та маєтки — переконання. Для вас вони чужі, однаке вони надихують нас надземною потіхою і наказують нам відкинути з погордою ваш дарунок і вашу ласку! Тримайте собі свою монету, припечатану прокльоном, який переслідує вас — вас безхарактерного, безсердечного грача!

— Хай буду проклятий! — крикнув шеваліс жахливим голосом, зовсім непрітомний, і з дикими очима, — хай буду проклятий і караюся на самому дні пекла, якщо ще колись ося рука доторкнеться карти! І як ще тепер, Анджеле, ви відштовхнете мене від себе, то саме ви доведете мене до остаточної загибелі... Ох! Ви не знаєте... Ви не розумієте... Ви можете назвати мене божевільним... Але ви це відчуєте, ви зрозумієте все, коли я лежатиму перед вами з розторощеним мозком, Анджеле! Тут іде про смерть або життя! Прощавайте!

Шеваліс вибіг в крайньому одчаю. Вертуа проглянув його наскрізь, він розумів його переживання і пробував переконати Анджеліку, що серед цих обставин доведеться почеволі прийняти дарунок від шевалієра. Анджеліка ніби завязлася, щоб не розуміти свого батька. Вона не могла збегнути, як можна було б ставитися до шевалієра будьколи інакше, як тільки зневажливо. Фатум, яке часто народжується з найглибших глибин людського серця, для нас самих несвідомо, принесло щось таке, чого не можна було ні уявити собі ні передбачити.

Шеваліс мав враження такого, який нараз прокинувся із страшного сну, він побачив себе перед берегом пекольної прірви і надаремне простягав руки до променістої постаті, яка з'явилася йому, щоб його не рятувати, ні! — а перестерегти перед вічною загибеллю.

Увесь Париж не міг вийти з дива, що з касина гри зник банк шевалієра Менара. А що і його самого ніде не бачили то почали поширюватися всілякі сенсаційні чутки, одна брехливіша ніж друга. Шеваліс оминав усяке твориство, його любов висловлювалася в гли-

бокій, непереборній журбі. А втім трапилося, що на самотніх темних алеях саду в Мальмензон старий Вертуа несподівано перейшов йому дорогу разом із своєю дочкою.

Анджея, переконана, що не може дивитися на шевалієра інакше як з гидотою та призвістством, була дивно зворушенна, побачивши перед собою шевалієра смертельно блідого та до краю прибитого, такого несміливого, що він ледве зважився з покірною шаною глянути на неї. Вона добре знала, що шевалієр від тієї лиховісної ночі зовсім покинув гратеги і змінив увесь спосіб свого життя. Це вона зробила, тільки вона, вона врятувала шевалієра від загибелі, — що ж більше могло підхлібіти жіночій порожнечі?

І вийшло так, що як тільки Вертуа обмінявся з шевалієм звичайними чесніми привітами, Анджея спітала його тоном ніжного добрячого спочуття:

— Що з вами, шеваліє Менар? Ви виглядаєте як хворий. Вам справду треба лікарської поради.

Можна уявити собі, якою заспокійливою надією блиснули ці слова перед душою шевалієра. В ту саму мить він став мов не той. Він піdnis голову, він міг добути з найглибших джерел свого почуття ту мову, перед якою звичайно розкривалися перед ним серця. Вертуа нагадав йому, що він повинен перебрати виграний від нього дім.

— Добре! — крикнув шеваліє захоплений, — я годжуся, сіньоре Вертуа! Я завтра приду до вас, але ви мусите погодитися, що над умовами радитимемо дуже основно, навіть якби це мало тягнутися місяцями.

— Хай і так буде, шеваліє, — відповів Вертуа з усмішкою, — по-моєму, згодом можуть виринути всілякі такі речі, яких ми покищо навіть забагнути не можемо.

Наслідок був такий, що шеваліє, підбадьорений надією, наново ожив в усьому притаманному його великосерді, з того часу, коли його не захопила ще безпутна, згубна пристрасть. Він щораз частіше навідувався до сіньора Вертуа, щораз прихильніше ставилася Анджея до того, для якого стала опікунчиком духом, до часу аж повірила, що кохає його від широго серця і обіцяла вийти за нього, на превелику втіху старого Вертуа, який щойно тепер уважав усі рахунки у з'язку з своїм майнем — за вирівняні.

Анджея — щаслива наречена шевалієса Менара, сиділа одного разу задумана при вікні і, за звичаєм наречених, здоганяла думки про солодощі кохання та безмежне щастя. Вулицею при веселих звуках сурми проходив відділ стрільців, призначений до походу в Еспа-

нію. Анджея дивилася спочутливо за людьми, приреченими на смерть у лютій війні. Нараз один юнак, повернувшись хутко коня на бік, споглянув уверх до Анджеї. Вона впала на крісло непритомна.

Гим стрільцем, що іхав назустріч кривавій смерті, був не хто інший, як молодий Дюверне — син сусіда, з яким вона змалку виросла, який майже щоденно бував в її домі і який перестав її відвідувати щойно від появи шевалієра.

З погляду юнака, повного глибокого докору, де ніби причаїлася сама смерть, Анджея щойно тепер вичитала, як він невимовно її кохав, — ні, як вона сама кохає безмежно його, досі несвідома цього, очманіла, осліплена пишнотою, яку шеваліє щораз сильніше розсипав довкола себе. Аж тепер вона зрозуміла тужливі зітхання юнака, його мовчазне, стримане безпретенсійне залидження, аж тепер вона зрозуміла власне несміливе серце і знала, що ворушиться в її неспокійних грудях, коли надходив Дюверне, коли вона чула його голос.

„Уже запізно... він пропав для мене!“ — щось шепотіло в її серці. Вона мала силу волі перемогти в собі те безнадійне почуття, яке розривало її груди, і саме тому, що вона мала цю силу, їй удалось перемогти.

Шеваліє не міг своїм проникливим поглядом не помітити, що щось несподівано попсувається. Замість старатися роз'яснити таємницю, яку Анджея мусіла чомусь ховати перед ним, він уважав, що делікатніше буде відобрести всяку загрозливу силу ворогові — приспішити свій шлюб; це свято він зумів підготовити з таким тонким тактом, з таким глибоким зrozумінням для становища і настрою своєї улюбленої нареченій, що вже те одне вистачало, щоб вона наново признала неабияке великосердя свого чоловіка.

Шеваліє ставився з найбільшою уважливістю до найменших бажань Анджеї, він поводився з такою нефальшованою пошаною, на які дозволяє тільки найчистіша любов, так, що образ Дюверне мусів згодом зовсім затертися в її пам'яті. Тінь першої хмари, яка перейшла над її погідним життям, була хвороба та смерть старого Вертуа. Від тієї ночі, коли він програв увесь свій маєток у банку шевалієра, він не доторкнувся карті ні разу, зате в останніх годинах свого життя гра начебуд ущерб наповнила його душу. В той час, як священик підготовляючи його словом Божим на той світ, говорив йому про справи духа, він лежав з заплющеними очима, бурмотів крізь зуби *perd-dagne*, тремкими руками від смертельної боротьби повторяв рухи переміщення і вибирання карт. Анджея та шеваліє

надаремне нахилялися над ним і кликали його найніжнішими словами, — він наче б не знат усе обох, і не помічав їх. З гамбоким стогоном: *gagne* — сконав.

У своєму глибокому болю Анджеля не могла запанувати над несамовитим острахом, як дивно її батько розпрощається із світом. Перед її очима знову живо виринув спогад тієї страховинної ночі, коли вона вперше пізнала шевалієра як занеклого окаянного грача, а з цим спогадом прокинулася в її душі теж застрашливі думки, що шеваліє може скинути з себе маску янгола і, потоптавши її з гаумом, у своїй первісній постаті диявола може знову почати давнє життя.

Те страшне Анджеліне прочуття мало не забаром здійснилося.

Дарма, що шеваліє сам вдригався з жаху, бачучи, як Франческо Вертуа прощався зі світом і як виехтував ласку церкви, як у передсмертній годині не міг визволитися від згадки про своє колишнє грішне життя, шеваліє без огляду на те, який жах проймав його самого, сам не знат, як і чому саме в його уяві знову живіше виринув образ гри, і то до тієї міри, що він щоночі бачив себе у сні в ролі банкера, який призбирав нові багатства.

Під враженням спогаду про колишнього шеваліє, Анджеля силкувалася надаремне всіма силами зберегти свою дотеперішню сердечну, довірливу поведінку — зовсім так само як і шеваліє не міг позбутися недовір'я до Анджелі, приписуючи нову її настороженість тій таємниці, яка колись відібрала була її духову рівновагу і яка залишилася для нього нерозкритою таймою. З цього недовір'я зродилося ніякове почуття і нехіть, що всіляко проявилися в нього назверх і що ображали Анджеліку. Дивовижна психічна протидія оживляла в Анджеліні душі спогад про нещасливого Дюверне і разом з ним безнадійне почуття навіки за-протореного кохання, розквітлого в юному серці найкращим цвітом. Розладдя подружжя зростало щораз більше, поки воно не дійшлося до того, що шеваліє признав ціле своє просте життя нудним та остогидлим, і якнайпalkіше тужив за широким світом.

Настало панування лиховісної зорі шевалієра. Те, що почалося від ніякового почуття та нехіті, закінчилося впливом непотреба — колишнього крупієра в банку шеваліє. Він умів усікими підступно-хитрими міркуваннями довести шеваліє до того, що цей почав уважати свої намагання за дитячо-смішні. Він не міг уже зрозуміти, як можна було задля жінки відректися світа, що мав для нього не меншу цінність як саме життя.

Недовго після цього багатуючий золотий

банк шевалієра Менара забліснув пишніше ніж досі. Щастя не покинуло його — жертва за жертвою падали на полі бою і гора маєтків зростала перед ним. Зате руйною, страшною руйною стало Анджелице щастя — промайнувши мов чудовий короткий сон. Шеваліє ставився до неї байдуже, навіть зневажливо! Часто він не бачив її цілими тижнями та місяцями; старий управник дому полагоджуав її домашні орудки, служба змінялася за шевалієвою примхою так, що Анджеля у власному домі почувалася чужою, не знаходячи ні від кого потихи. Часто, коли в безсонні ночі вона чуда, як повіз шеваліє зупинявся перед її домом, як служба вносила тяжку касету, як шеваліє кидав довкола себе односкладові грубі слова, і як із грюкотом замикалися двері його далекої кімнати, тоді смуток гірких сліз заливав їй очі і вона у безмежному оддаю сто-кратно взвивала ім'я Дюверне, благаючи, щоб Бог поклав край її зліденному, розбитому життю.

Трапилося, що один юнак з доброї родини, програвши все своє майно в шевалієвому банку в касні, в тій самій кімнаті пустив собі в голову кулю, і то так, що кров і мозок поплямили грачів, які з жаху порозігалися на всі боку. Тільки шеваліє залишився спокійний на свою місці і, бачучи, що всі хотять розійтися, спітав, чи правила гри і прийнятій звичай дозволяють покидати банк перед означенюю годиною, і то через якогось там ідіота, який не знат правил доброго тону при гри.

Цей випадок наробив чимало шуму. Най-зазвітіші, найбільше загартовані грачі були обурені нечуваним відношенням шевалієра. Все збунтувалося проти нього. Поліція припинила його банк. Крім цього його обвинувачували у фальшивій грі, — його неймовірне щастя давало повну підставу для такої скарги. Він не міг очистити себе з закидів, грошова кара накладена на нього позбавила його значної частини його багатства. Він побачив, що його оплювали, з призирством потоптали, і тоді знову вернувся в обійми своєї жінки, якою він помітував, та яка радо прийняла розкайного грішника, тому, що спогад про батька — спогад про розбещене життя грача, блимав перед нею промінчиком надії — може переміна, якої зазнав шеваліє в поважнішому віці, справді буде тривка.

Шеваліє покинув із свою дружиною Париж і поїхав до родинного міста Анджелі — Генуї.

Спочатку жив тут шеваліє досить самотньо. А втім даремні були його намагання наладити взаємини спокійного життя з Анджелою, знищеною його злим демоном. У недов-

гому часі прокинулось його внутрішнє невдовolenня і виганяло його з хати, гнало його в невгамовній непостійності. Погана слава супроводила його з Парижа до Генуї; він не міг зважитися відкрити банк, дарма, що невтишний нахил силоміць пхав його до цього.

В тому часі найбагатішим банком у генуезькім касині гри управляв один французький полковник, нездатний до дальшої військової служби через свої поважні рани. Заздро, з глибокою ненавистю підійшов шеваліс до того банку, сподіваючися, що його невідступне щастя допоможе йому знищити суперника. Полковник привітав шевалієра веселим жартом, дарма, що це не було у його вдачі, мовляв, — щойно тепер, від хвилини як шеваліс Менар приступив до гри із своїм щастям, гра буде щось варта, бо тепер починається боротьба, а боротьба єдина робить гру цікавою!

У перших ставках карта справді йшла шевалієрові, як звичайно. Однаке, коли він, завіривши своєму непохитному щастю, крикнув нарешті *Va banque!* — від одного маху програв значну суму.

Полковник, незворушний у щасті та невдачі, згорнув гроши з висловом якнайбільшої втіхи. Від того моменту щастя відвернулося від шевалієра невідкладично.

Він грав щоночі, щоночі програвав, поки його майно не розстануло до пари тисяч дукатів, які він зберіг іще цінними паперами.

Шеваліс бігав увесь день, перемінив ті свої папери на готівку і вернувся до хати дуже пізно. Коли смерклося, він хотів вийти з дому з останніми золотими монетами в кишенні. Анджеля, прочуваючи в чому справа, заступила йому дорогу, з рясніми слізами впала йому до ніг, заклинала його на Пречисту Діву і на всіх святих, щоб він зріксся свого недоброго наміру і щоб не доводив її до нужди та горя.

Шеваліс випростувався на ввесь ріст, пригорнув її до грудей палко та з болісним висловом обличчя і сказав придущеним голосом:

— Анджеле! Нічого не вдіш, я мушу зробити те, чого не можу обминути. Але завтра... завтра твоя журба скінчиться, бо зваживши той вічний проклін, що навис над нами, я присягаю тобі, що сьогодні граю востаннє! Будь спокійна, моя ясочки, йди спати... хай тобі снятися щасливі дні, краще життя, якому ти підеш назустріч... Це принесе мені щастя!

Шеваліс поділував свою жінку і нестимно вибіг з хати.

Дві ставки і шеваліс програв усе — дочиста.

Він стояв непорушно коло полковника і в бездумливому отупінні вдивлявся у гральний стіл.

— Ви вже не тягнете далі, шеваліс? — спитав полковник, перемішути талію до нової партії.

— Я програв усе! — відповів шеваліс з напружено-силуваним спокоєм.

— Чи у вас нема вже нічого більше? — спитав полковник при найближчій роздачі.

— Я, жебрак! — крикнув шеваліс голосом треким з люті та болю, все ще тупо задивлений на стіл і не помічаючи, що грачі щораз більше беруть верх над банкіром.

Полковник грав спокійно далі.

— Ale ж у вас є гарна жінка — говорив полковник тихо, не глянувши на шевалієра, перемішути карти до нової партії.

— Шо ви хочете цим сказати? — озвався гнівно шеваліс. Полковник не відповідаючи шевалієрові роздавав далі карти.

— Десять тисяч дукатів або... Анджеля — сказав полковник напів відвернений, підсувуючи карти, щоб їх зняли.

— Ви божевільні! — крикнув шеваліс. Ale тепер, коли щораз більше почав володіти собою, помітив, що полковник раз-у-раз програвав і програвав.

— Двадцять тисяч дукатів проти Анджеля — сказав полковник тихим голосом, перестаючи на хвилину перемішувати карти.

Шеваліс мовчав, полковник грав далі, при чому майже всі карти „йшли“ грачам.

— Стойте — відповів шеваліс полковникові до вуха, коли починалася нова партія, і поставив на стіл даму.

У найближчому ході дама програла.

Шеваліс відступив із скретотом зубів і, з висловом од чаю та смерти на блідому обличчі, сперся на підвіконник.

Гра закінчилася, полковник підійшов до шеваліс з глумливим запитом:

— Шо ж далі?

— Ох! — крикнув шеваліс, зовсім не володіючи собою, — ви зробили з мене жебрака, але ви мусіли з'їхати з глузду, коли уявляєте собі що ви можете виграти мою жінку. Чи ми живемо на диких островах, чи моя жінка — рабиня, віддана на поталу ганебної самовілі свого чоловіка, який може її переторгувати або програти? Правда, що ви мусіли б заплатити двадцять тисяч дукатів, як би дама виграла, отже я втратив право протестувати, якщо моя жінка схоче мене покинути і піти за вами. Ходіть зі мною і попадіть в одчай, коли моя жінка відкіне з відразою того, за ким повинна піти як безчесна полюбовниця.

— Ви самі, шеваліс, попадіть в одчай, — відповів полковник з глумливим сміхом — коли Анджеля відкіне з відразою вас, запеклого грішника, що зробив її нещасливою, і ко-

ли кинеться в мої обійми з радістю та захопленням!... Можете помасті в одчай, коли почуєте, що церква поблагословила нашу злуку, і що щастя завершило наші найкращі бажання! Ви називаєте мене божевільним?! Го, го! Я хотів тільки виграти право до протесту, бо щодо вашої жінки — то я був певний! Го, го! Шеваліє, довідайтесь, що ваша жінка кохає безмежно мене, мене, і я знаю це... довідайтесь, що я — Дюверне, син сусіда, вихованний разом з Анджелою, зв'язаний з нею палким коханням, яке ви розвіяли своїми діявольськими штучками! Ах! Щойно тоді, коли я мусів піти на війну, Анджеля пізнала, чим я був для неї. Я знаю все. Тоді було запізно! Дух темряви пішов навколо мені, що я можу знищити вас у грі, тимто я почав з запалом грати... поїхав за вами до Генуї.. Мені подастило! А тепер ідемо до вашої жінки!

Шеваліє стояв, розбитий, розторочений тисячу полум'яними громами. Перед ним стояла розкрита ліховісна тасмниця. Щойно тепер він заглянув у повну чашу горі, яку мусіла через кілього випити Анджеля.

— Моя дружина Анджеля хай рішас — сказав гаухим голосом да юаковника, що біг напереду.

Увійшовши до дому, полковник склонив за клямку Анджеліної кімнати, одначе шеваліє відсунув його на бік, қажучи:

— Моя жінка спить; чи ви хочете переврати її солодкий сон?

— Гм! — відповів да юаковник — невже ж Анджеля власнула хоч одніський раз солодким сном, від часу, як вона зачнала від вас невимовного літа?

Полковник хотів увійти до кімнати, але шеваліє діпав йому до ніг і кричав у повному отдаю:

— Змилосердіться! Ви зробили з мене жебрака, залишили мені хоч мою жінку!

— Так само лежав перед вами старий Вертуа, перед вами, безсердечним, і він не міг змігчiti вашого скам'янілого серця; за це прийшла на вас помста з неба!

За цими словами полковник знову наважився вийти до Анджеліної кімнати.

Шеваліє прискочив до дверей, відчинив їх навстіж, кинувся до жінчного ліжка, розсунув з переднього завіски і з криком „Анджеля! Анджеля!” — нахилився над нею, скопив її за руку... здригнувшись як у передсмертному корчи, врешті заревів страшним голосом:

— Дивіться! Ви виграли трупа моєї жінки!

З острахом підійшов полковник до ліжка. Ні сліду життя. Анджеля була нежива — мертва!

З п'ястуком віднесеним до неба, і з глухим ревом кинувся полковник прогожом в кімнати. Ніхто не чув більше нічого про нього.

*

На цьому закінчив чужинець своє оповідання і мерцій вийшов з касина, поки глибоко зворушенний барон устиг щось сказати.

Кілька днів пізніше знайшли чужинця в його кімнаті знесиленого від первового удару. Він не міг вимовити ні слова аж до своєї смерті, яка прийшла кілька годин пізніше. З його паперів виявилось, що він, виступаючи під прізвищем Бодассона, не був ніким іншим, як отим нещасливим шевалієром Менаром!

Барон добачив у цьому пересторогу неба, яке йому над берегом безодні пісало шевалієра Менара, щоб його рятувати. Він склав обіт, що спротивиться всім спокусам оманливого щастя грачів. Досі він вірно дотримав слова.

ТАЄМНИЦЯ ШАХТИ

(КОПАЛЬНІ В ФАЛЮНІ)

Одного погідного червневого дня, осіяного сонцем, усі мешканці Гетеборгу зібралися в порті. Багатий вантажний корабель, повернувшись щасливо з далекої чужини — східної Індії — закотився на скельному побережжі і маяв весело шведськими пралорами у блакитно-синьому повітрі. Довкола нього на дзеркально-кристальних хвилях Гетаельфу сносилися сотні кораблів і човнів повно-повнісінко набитих радісними моряками, а гармати з Мастгуттегоргу пересилали далекосіжні громові привіти в далеке море. Панове зі „Східно-Індійської Торговельної Спілки“ похожали по пристані, і з усміхненими обличчями обрахували свої високі прибутки; їх серця радувалися на думку, як то іх сміливе підприємство розвивається щораз більше з кожним роком і як то добрячий Гетеборг розцвітає щораз краще, щораз свіжіше, щораз величавіше. Тим то кожний привітно та з приємністю споглядав на метких панків і тішилася разом з ними, бо з їх прибутками напливала снага та сила у жваве життя цілого міста.

Залога східно-індійського вантажника, — яких стоп'ятдесят чоловіка — причалювала численними приготованими човнами і лаштувалася до свого генснінгу. Так зветься свято, що його з такої нагоди влаштовувє корабельна залога, і що часто тягнеться кілька днів і довше. Попереду йшли музики у предивно-яскравій ноші, із скрипками, дудками, гобоями та сурмами, добуваючи з них бадьорі звуки, а інші затягали веселих пісень. За ними йшли парами моряки. Одні в куртках і капелюках із сорокатими биндами та стъожками помахували радісно хоругвками, інші танцювали і підскачували, а всі вкупі так гукали та вітшно гомонили, що веселій гомін відбивався у повітрі.

Так проходив веселій похід корабельнею аж до Гагафорстад, де в одному трактирі мали люди здоровенно попоїсти і випити.

Найліпше пиво лилося струмками, спорож-

нювалася бочка за бочкою. І, як це вже водиться серед моряків, що повертають здалечею подорожі, до них попрічішлюся багато всяких чепурнистих дівчат. Пішли танці, атмосфера ставала щораз дикіша, втіха щораз голосніша та шаленіша.

Тільки один моряк — стрункий, вродливий юнак, ледве чи двадцятилітній — вийшов нижком з затовпу і сів самітно надворі на лаві перед дверима корчми.

Кілька моряків підійшло до нього і один з них гукнув, сміючися:

— Еліс Фребом! Еліс Фребом! Чи ти знову посоловів, як телепень і пробуєш проциндрити гарний час на дурних думках? Слухай жо, Еліс, коли ти нехтуєш нашими вечорницями, тб ліпше було б тобі забратися геть з корабля! Справжнього доброго моряка так з тебе ж не буде. Сміливості в тебе досить, у небезпеці ти теж хоробрий, але пити зовсім не вміш і воліш м'яти дукати в кишені, ніж їх щедро розсипати тут шібайголовам. Пий, хлопче! Або хай вхопить тебе морський чортяка Некен і сам велетень Троль.

Еліс Фребом піднявся поквално з лавки, поглянув на моряка вогненими очима, взяв чарку з горілкою, повну по самі вінця, і випив її перехильцем. Після цього він сказав:

— Бачиш, Йоенсе, що пити я вмію, як кожний з вас, а чи я бравий моряк, про це хай уже рішає капітан. А тепер замкни собі хавку і щоб духом твоїм "тут не пахло! Ваші дики дурощі збирають мене на гідь. Не твоє діло, що я тут роблю надворі.

— Добре, добре, — відповів Йоенс, — я ж знаю, що ти родом з Неріке, і що звідтіля всі похмурі та сумні, не мають охоти до веселого моряцького життя! Стрівай жо, Елісе, я зараз пришлю тобі сюди когось, хто тебе стягне з тієї відьмуватої лавки, до якої щось тебе дівчами прибило...

Небавком з воріт корчми вийшла гарнень-

ж чепурна дівчина і сіла поруч сумовитого Еліса, який за той час знову присів на лавці, пірнувши у німу задуму. З усієї чепурливості дівчини, з усього, її вигляду видно було, що вона на жаль впала жертвою нечестивої жати, автім безладне життя не залишило ще слідів своєї сили на чудово-ніжних рисах її привабливого обличчя. Не було в них нічого з того визивного нахабства, яке нас так відштовхує: тихий, тужливий смуток дрімав у її темних очах.

— Елісе! Чи ви не хочете приєднатися до втіхи своїх товаришів? Невже ж у вас не пробуджується радість, коли подумаете, що ви знову вернулися додому, поминули загрози небезпечних морських хвиль, і що знову стоїте на рідній землі?

Дівчина говорила тихо та лагідно, обнявши юнака одним раменем. Еліс Фребом, наче прескінувся із глибокого сну, заглянув дівчині в очі, скопив її за руку і притиснув до грудей; так і видко було, що її солодке шепотіння проникло в його душу.

— Ax! — почав він нарешті, немов отяминувшись, — з моєї втіхи та радості нічого вже не вийде. Принаймні я не вмію підтягнутися під шалений настрій моїх товаришів. Іди туди, моя доню, радуйся і гуляй з іншими, якщо можеш, а похмурого, сумного Еліса залиши тут самого надворі, він може тобі тільки попсувати настрій. Та стривайл! Ти мені подобаєшся і ти повинна згадувати мене, коли я знову буду на морі.

Він витяг з кишені два бліскучі дукати і з-за пазухи гарну східно-індійську хустину, передаючи їх дівчині. Її стали сльози в очах, вона встала, поклала дукати на лавку, і сказала:

— Ох, залишіть ці дукати собі — від них мені сумно, але цю гарну хустину буду носити на любий спомін про вас. За рік, як придете сюди до Гага на нові вечорниці, напевне мене вже не застанете.

Сказавши це, дівчина не вернулася вже до шинку, а, закривши обличчя руками, пішла вулицею.

Еліс Фребом знову пірнув у свої похмурі мрії. Коли веселій гомін у шинку став скажено-голосний, він вигукнув:

— Ліпше було б мені спочити на самому дні моря! Бо нема вже у світі нікого, з ким я міг би порадуватися!

На це озвався за його плечима глибокий шорсткий голос:

— Вам мусіло трапитися якесь велике нещастя, юначе, коли ви бажаєте собі смерті вже тепер, коли щойно починаєте жити.

Еліс оглянувся і побачив старого гірника,

що сперся, заклавши руки на наріжну стіну шинку і вдивлявся в нього пронизливим поглядом.

Коли Еліс придивився ближче до старого, мав він таке вражіння, немов би в тихій, дикий самотності, що його охопила, вийшла йому на вустріч знайома привітна постать. Він опанував себе і почав оповідати, як його батько, талановитий керманич, загинув у тій самій бурі, з якої він чудом вирятувався. Його два брати впали на війні, а він, залишився сам, утримував свою бідну покинену маму з плати, яку одержував за кожну подорож до Східної Індії. Він мусів стати моряком, бо до цього призначили його вже змалку, і тільки завдяки великому щастлю вдалося йому стати на службу „Східно-індійської Торговельної Спілки”. Цього року Еліс заробив більше, ніж звичайно: кожний моряк,крім своєї плати, одержав іще добре гроши, так, що на радощах біг до маленького дому, де живла його маті.

Автім з вікон виглянули до нього самі чужі обличчя; нарешті відчинила йому двері якась молода жінка. Коли ж він сказав їй, хто він такий, вона повідомила його у холодно-сухому тоні, що його маті померла ще три місяці тому, і що він може відібрати собі в ратуші трохи лахміття, яке залишилося після вітрат на материні похорони. Смерть мами роздерла йому серце — він почувався сам-саміснік на широкому світі, такий самотній, ніби жив на безлюдній скелі — безрадний, нужденний. Усе його життя на морі відається йому, як будна, безцільна блуканина — подумати тільки, що його маті під поганою опікою чужих людей мусіла так безнадійно померти, — чи не безбожно та ганебно, що він вибрався на море, замість залишитися дома, щоб додглядати та годувати свою бідну маму? Товариши потягли його силоміць на вечорниці, і він сам гадав, що втіха довкола нього та мідне пиво приглушать біль, — а замість цього він хутко почував себе так, ніби всі жили порвалися в грудях і кров може його залити. Старий гірник відповів йому:

— Go-go! Елісе! Небавком ти знову виберешся на море і там мине тобі твій біль. Усі старі вмирають — тут уже нічого не вдіш — і сам ти признаєш, що твоя мама розпрашалася з бідним, тяжким життям!

— Ax! — відповів Еліс, — саме те, що ніхто не вірить у моє терпіння, те що мене люди вважають за пустоголового і саме те жене мене ві світу. Моря не хочу більше, життя на ньому остигло мені.

Еліс замовчав, за ним промовив старий:

— Я слухаю вас, юначе, в приемництві і з неменшою насолодою придивляюся вже

кілька годин до вашої поведінки, зовсім для вас непомітно. Все, що робите і говорите доводить, що у вас дитяче, побожне серде, глибоко над собою задумане. Небо не могло із своїх висот послати вам кращого дарунку. Все ж, **ви замінували** свій час на морській службі. Чим могло дике, непевне життя на морі привабити вас, тихого, до меляхолії скильного неріканця (що ви з Неріке це бачу з рис вашого обличчя і всіх ваших рухів)? Добре робите, що таке життя покидаєте назавжди. Але з закладеними руками чайже сидіти не будете? Послухайте моєї ради, Еліс Фребом! Ідьте до Фалюну і зробіться гірником. Ви молоді, бадьорі і хутко станете дужим помічником, потім рубачем і шахтарем, і підете щораз вище. В кишенні маєте купу дукатів, відкладіть їх, до цього ще щось добробите і купітте собі якийсь шматок землі в горах, придбаєте власну шахту в кopalні. Послухайте моєї ради, Еліс Фребом, зробіться гірником!

Еліс Фребом майже налякався цих слів старого і крикнув:

— **Що таке!** **Що** ви мені радите? З гарної вільної землі, з-під сонячного неба, яке мене оточув і підтримув своюю цілющою погодою, я маю ити геть, спуститися вниз у страшну пекельну глибину, і, наче кріт, рити і рити, шукаючи заrudами і металями задля скupої винагороди?

— Ось вам і наш народ! — крикнув гнівно старий — пехтує тим, чого не може зрозуміти. Скупа винагорода! Невже ж усі ті жорстокі муки, з'язані з торговлею на поверхні землі, виглядають шляхетніше, піж праця гірника, що своїм знанням і своєю невтомною пильністю відкриває найгостинніші сковища природи? Ти говориш про марну винагороду, Еліс Фребом! А може тут має значення якась вища ціль? Коли сліпий кріт прокопує землю сліпим інструментом, то хто-зна, чи в найглибшім підземеллі, при slabому близку кopalnianого світла людське око не стає ясновидюче і хто-зна, чи згодом, раз-у-раз кріпшаючи, не може воно в чудесних каменоломнях доглянути відблиску того, що заховане високо понад хмарами. Ти не знаєш нічого про гірництво, Еліс, дозволь, що я тобі роскажу про нього.

Старий сів на лавці поруч Еліса і почав дуже докладно змальовувати, як то все виглядає в тому гірництві, він силкувався як найкращими барвами поставити все виразно перед очі нетямущого. Він зупинився при фалунських кopalnianях, де він працював із своєї ранньої молодості, він описував, як виглядає великий вхід з чорнобривчатими стінами, що там є; він говорив про незчисленні багатства земних покладів у близкучай скелі. Його мова

ставала раз-у-раз живіша, його погляд раз-у-раз палкіший. Він проходжувався шахтами, на че стежками завороженого саду. Каміння оживало, передпотопні тварини ворушилися, чудесний пироスマліт і альмандин виблискували при кopalnianому освітлені, гірські кришталі перепліталися в мигтінні своїх променів.

Еліс слухав уважно. Старий умів так дивно розповідати про підземні чудеса, мовби він стояв посередині них — і це захопило всю Елісову істоту. Щось пригнітило його груди, здавалося, він уже з'їхав із старим у підземну глиб і яксь чародійна сила тримає його внизу так міцно, що він не зможе вже ніколи побачити любе денне світло. З усім тим він мав таке почутия, ніби старий відкрив перед ним новий невідомий світ, до якого він належить, і ніби всі приваби того світу виринули перед ним іще за рапніх хлоп'ячих літ у дивних таємничих передчуттях.

Старий закінчив так:

— Еліс Фребом! Я зобразив вам усю велич професії, до якої природа вас насправді призначила. А тепер дайте сам собі раду, і зробіть так, як наказувам вам власне чуття.

Старий зірвався поквапно з лавки і відійшов, навіть не попрощаючись з Елісом і ні разу не оглянувшиесь. Він скоро зник йому з очей.

За той час у шинку стало тихо. Сила міцного пива та горілки перемогла. Одні моряки повиходили крадькома з вулниччицями, інші лежали по кутках і хропіли. Еліс не міг уже вернутися до своєї звичайної домівки, і попрохав, щоб йому дали на ніч якусь комірчину.

Ледве він витягнувся на свою ложі так як стояв — утомлений та охлядий, як сон торкнувся його своїми смоктальнями. Йому здавалося, що він пливє гарним кораблем в повним вітрилами по дзеркально-ясному морі, а над ним нависло небо, вкрите чорними хмарами. Та коли він заглянув у хвилі, зараз пізнав, що те, що він уважав за море — це тверда, прозірчаста, іскриста маса, в мигтінні якої весь корабель якось чудесно розплівся так, що стояв на кришталевій долівці, а над собою побачив він склепіння, викладане темними зіркатими камнями. Те, що він уважав за хмари — небо, було каміння. Якось невідома сила потягла його вперед; але в ту саму мить усе заворушилося навколо нього і з землі піднеслися, мов кучеряви хвилі, чудесні квіти та рослини з близкучайого металю, виринали з найглибшої глибини своїми пелюстками та листками, і з незвичайною привабою в'язалися в вінки. Земля була така прозора, що Еліс міг виразити відрізни коріння рослин, а коли сягнув

поглядом глибше, побачив на самому споді безліч вродливих дівочих постатей, які сплелися міцно білими, блискучими руками; з їх сердець виростало те коріння, ті квіти і рослини, а коли дівчата всміхалися якийсь напричуд любий звук ішов під високе склепіння і незвичайні металеві квіти розквітали щораз вище та радісніше. Невимовне почуття болю й насолоди охопило юнака, в його душі розкрився світ любові, туги та пожадливого бажання.

— Полину до вас, до вас! — крикнув він, і кинувся з простягненими раменами на кристалеву долівку. Але долівка втікала з-під його ніг і він зринав в якомусь миготливому етері.

— Скажи ж, Еліс Фребом, як тобі подобається ця пишна краса? — озвався сильний голос. Еліс помітив біля себе старого гірника, а коли він почав до нього ближче придивлятися — гірник перемінівся у велетня з кипучого металю. Еліс хотів з перестраху вернутися, але в тій самій хвилині з глибини наче бухнула блискавка, освітивши обличчя здоровенної жінки. Еліс почув, як захоплення переходило в його грудях у щораз більший, пригнітливий страх. Старий притяг його до себе і крикнув: „Бережись, Еліс, це — королева; ще вільно тобі на неї дивитися”.

Він мимоволі повернув головою і помітив, як зорі на нічному небі прозирали крізь щілину склепіння. Якийсь ніжний голос кликав його по імені з безнадійною тugoю. Це був голос його матері. Здавалося: доглянув її постать високо при самій щілині. Та ні — це була чарівна молода жінка з рукою глибоко нахиленою у склепінні, і вона називала його по імені. „Винеси мене на гору” — гукав він до старого, я ж належу до вищого світу і до його радісного неба”. — „Бережися! — відповів старий глухим голосом, — стережися, Фребом! Будь вірний королеві, якій ти довірився”. Та коли юнак знову глянув униз у непорумнє обличчя могутньої жінки, він відчув, як його „я” розпустилося в сяйливому камінні. Він зойкнув у невимовному жаху, прокинувшися з чудесного сну, що сколихував його душу напереміну насолодою і переляком.

Коли Еліс ледве очуняв, сказав він собі:

— Інакше і бути не могло; мені мусіла приснитись така дивовижка. Старий гірник наопівідав мені так багато про підземний світ, що набив мені ним повну голову. Це ніколи не було мені так ніяково, як тепер. А, може, це все ще сон? — Ні, ні! Я тільки хворий! Я муши видобутися на волю — свіжий подув морського повітря вилікує мене!

Він зірвався і побіг до прибережних скель, де вечорницею оживилися новим веселим гомоном. Та скоро він відчув, як усяка охота ми-

нула йому — він не міг зосередитися ні на одній думці, в його душі перехрещуvalisя почуття і бажання, для яких він не міг знайти назви. У глибокому смутку до своєї покійної мами, а після цього так, наче б нашла на нього туга за тою вуличницею, яка вчора так по-дружньому заговорила до нього — щоб ще раз її зустріти. То знову він боявся, що, якби вона вийшла проти нього з цієї чи твої вулиці, то вкінці виявиться, що це старий гірник, якого треба буде, невідомо чому, боятися. А проте він радо послухав би знову оповідань старого про копальняні чудеса.

Схвилювані думки переганялися в ньому і він поглянув униз у воду. І нараз здалося йому, ніби срібні хвилі захололи в іскристі жмури, в яких розпливаються великі гарні кораблі, ніби чорні хмари, що саме вкрили погідне небо, ось-ось густо нависнуть, закам'янівши в густі склепіння. Він знову попав у сон, знову бачив суворе обличчя могутньої жінки і бентежливий жах тужного бажання наново найшов на нього.

Товариші розсіяли його мрії, і він мусів іти за їх походом. Та тепер ніби якийсь невідомий голос шептав йому раз-у-раз до вуха: „Чого тобі ще тут треба? Геть звідсіля! Геть! — твоя батьківщина в фалюнських копальнях. Там вириче перед тобою вся та велична краса, яка тобі привиджуvalася у сні!”

Три дні волочився Еліс Фребом вулицями Гетеборгу невпинно переслідуваний предивними образами зі свого сну, невпинно чуючи перестороги невідомого голосу.

Четвертого дня стояв Еліс перед воротами, крізь які веде шлях до Гефле.¹ Йому перерізав дорогу якийсь високий дідуган. Еліс був перевонаний, що пізнає старого гірника, і наче б якася нестримна сила пхала його вперед — поспішив за ним, не дігнавши його.

Він пішов сам далі, невтомно щораз далі.

Еліс добре знов, що йде дорогою до Фалюну, і саме це дивно заспокоювало його, бо він мав певність, що устами старого гірника промовив до нього голос призначення, який тепер веде його до мети.

І справді, час від часу, коли він не був певний, куди йде дорога, він бачив зовсім виразно, як зневечев я виходить знайома постать з якоїсь яруги, з чагарника, з-поза темних зломів каміння, і, не оглядаючись, іде попереду нього, а потім швидко зникає.

Нарешті, промандрувавши неодну томливу днину, Еліс побачив у далечіні два великі озера, між якими ішов угору густий дим. Чим вище він п'явся узгір'ями на захід, тим виразні-

¹ Столиця шведської округи.

ше відрізняв посеред диму кілька веж і чорні покрівлі. Старий стояв перед ним на всю свою велетенську височину, показував витягненою рукою на дим, і знову зник між каменюками.

— Це Фалюн! — крикнув Еліс, — це Фалюн — піль моєї мандрівки!

Він не помилявся — люди, що йшли за ним, підтвердили йому факт, що там у далині між озерами Рун і Варпан лежить місто Фалюн, і що він входить саме на гору Гуфріс, де знаходиться великий вхід до копальні руди.

Еліс Фребом прямував байдьоро далі; однак коли він зупинився над величезним отвором печери, в жилах заморозило йому кров і він задубів на вид страшної руїни.

Великий отвір копальні в Фалюні мас, як знаємо, тисяча двісті стіп завдовжки, шістсот стіп завширшки і сто вісімдесят заввишки. Темно-буруватні бічні стіни спочатку йдуть здебільшого прямовисно вниз; на половині глибини вони вигинаються від безмежної кількості насипу і румовища. У головному прорубі і по боках видко місцями дерев'яні стіни старих шахт, які треба вистелювати щільно понакладаними і зазубленими грубими пнями, на зразок блокових будівель. У голій розколині кам'яної безодні не росте ні дерево ні бадилна, тільки пошарпані скельні масиви здіймаються довколя своїми чудовими формами, схожі на величезні скам'янілі тварини або на людських велетнів. У прогалині лежать руїни дико перемішаних каменів, випалений шлак, із глибини йде вверх повсякчас запаморочливий сірчаний чад, немовби там десь варилися пекельні мішанини — бо ж його випари затроюють усю радісну зелень природи. Можна б повірити, що тут сходив уніз Данте, і тут оглядав Інферно (Пекло) з усіми його безнадійними муками і страхіттями.

Коли Еліс Фребом зазирнув тепер у глибочезну розколину, він пригадав собі те, про що йому оповідав давно старий стерничий їх корабля. Раз у пропасниці він мав несподівано таке враження, ніби хвилі моря кудись відпили, а під ним розкрилася безкрайня безоднія: — він побачив осоружні потвори тієї глибини, як вони перекочувалися огидливо між тисячами дивовижних черепашок, коралевих галузок, і між чудовими каменями, поки не попадали задубілі з роззявленими пащеками. Такий привид — на думку старого моряка — означав недалеку смерть у морських хвилях, і справді незабаром упав він несподівано з чердака в море і не було змоги його врятувати.

Еліс думав, про це тому, що безодня скідалася в його очах на висушене озеро, а чорне каміння, блакитні та червоні жили металів ввижалися йому осоружними потворами, що про-

стягають до нього свої препогані поліпові рамена.

Якось так склалося, що саме в той час кілька гірників вийшло з підземелля і в своїх темних одягах, з чорними засмаленими обличчями, могли подобати на огидливих драконів, що виповзають з-під землі, щоб видобутися на їх поверхню.

Хах пройняв Еліса до глибини і, що ще ніколи не траплялося морякові, його запаморочило; йому стало так, наче б невидимі руки тягнути його вниз у пріору.

Заплюючи очі, він побіг кілька кроків попереду себе і щойно тоді, коли він знову зійшов із шахти на гору Гуфріс і глянув на лагідне сонячне небо, минув йому страх, що йшов від тієї страховинної картини. Він знову відіткнув освобідно і крикнув широ з усієї душі:

— О Боже мій! Чим в всі страхіття моря поруч того жаху, що причаїлося в безлюдній кам'яній прогалині! На морі може лютувати буря, чорні хмари можуть поринати в бурхливі хвилі, та небавком знову перемагає прогарне, величне сонце і від його ласкавого погляду змовкає дикий шум; зате ніколи воно не загляне до тих чорних печер, жоден свіжий весняний легіт не скріпить тих людських грудей. Ні, не можу я пристати до вас, чорні червяки, ніколи я не міг би звикнути до вашого сумного життя!

Еліс рішив переночувати в Фалюні і на другий день удоєвіта вертатися до Гетеборгу. Коли він дійшов до базарної площа, званої Гельсінгторгер, там уже зібралися багато народу.

Перед одним гарним будинком зупинився похід гірників у святкових одягах, з копальняними лямпами в руках, з музиками напереді. Поставний стункий чоловік у середніх літах вийшов з-поміж людей і оглядався довкола з лагідною усмішкою. З його свободної поведінки, з відкритого чола і з темно-синіх очей кожний мусів би пізнати справжнього уродженця далярнеської верховини. Гірники обступили його колом, він кожному потискав сердечно руку і з кожним перекидався привітними словами.

Елісові Фребомові пояснили, що цей чоловік — Персон Дасліс найстарший наставник і власник гарної „бергсфельсі“ у Стора-Копар. „Бергсфельсами“ звуть у Швеції грунти, які розподіляють між людей для експлуатації копалень міді та срібла. Власники таких фрельсів мають у копальніх шахти, за якими наглядають. Далі поінформували Еліса, що саме сьогодні закінчився „бергсінг“ (судний день), і що гірники зупиняються із своїм походом перед домами бурмістра, директора

копальень і наставників шахт, які їх гостинно чають.

Придивившись до тих вродливих, поставлених постатей з відкритими, привітними обличчями, він не міг уже зв'язувати їх у своїх думках з червяками великої кopalyni. Ота веселість, яка наново спалахнула, коли тільки показався Персон Дасліє, охопивши все коло, була зовсім інша, ніж дикі розперезані веселощі моряків на вечорницях.

Втіха, якою розважали себе гірники запала глибоко в серце мовчазного, поважного Еліса. Його охоніло незвисловлено любе почуття і, ввесь зворушений, він ледве міг стримати слізи, коли кілька, мабуть, помічників затягло стару пісню, яка звеличувала благословенство гірничої праці простою мелодією, а проте такою, що до глибини схвильовувала душу.

Пісню закінчили, Персон Дасліє відчинив двері свого дому і всі гірники вийшли туди, один за одним. Еліс мимоволі йшов за ними і зупинявся на порозі там, що міг ехопити оком ділі просторі сіні, де гірники порозідалися на давках. На столі чекала добірна вечеря.

Нараз напроти Еліса відчинилися ще другі дальші двері і з них вийшла приваблива, святково прибрана дівчина. Висока, струнка, чорнява, з косами сплетеними довкола голови, у чепурній спідничці, оперезаній дерев'яними пряжками, вона мала в собі всі приваби розквітлих молодощів. Усі гірники повставали і їхній радісний ішпіт пробіг між рядами: „Улля Дасліє, Улля Дасліє! Якою єдиною, добожною, мов з неба висланою, дитиною поблагословив Бог нашого бравого наставника!” Навіть найстаршим гірникам заблищали очі, коли Улля подавала їм, як і всім іншим руку з щирим привітом. Щотім принесла вона гарні срібні дзбанки, наповнила їх знаменитим пивом, яке так добре вміють варити в Фалюні, і передавала їх розрадуваним гостям з такою певинною щиродністю, що її обличчя аж сяло небесною ясністю.

Від погляду кожного на цю дівчину, наче блискавка пронизала наскрізь груди Еліса Фребома і запалила в них усю притаєну там надземну тугу та любовне терпіння, всю його жагу. Так, це була Улля Дасліє, що подала йому помічну руку в лиховісному сіні; тепер він зрозумів глибокий зміст того сну і, забувши про старого гірника, дякував долі за якою служняно пішов до Фалюну.

А вже за хвилину, стоячи так на порозі, почував себе занехтованим, самотнім, - нікчемним, безпросвітнім чужинцем, який волів би був умерти поки мав побачити Уллю, бо відтепер доведеться йому пропадати з туги та кохання. Він не міг звести ека від чарівної дів-

чини; коли ж, проходячи мимо, вона ледве торкнулася його, він вимовив тихим, трепетким голосом її імення. Улля оглянулася і побачила Еліса, як він бідолашний, залитий багровим рум'янцем, понуривши зір, стояв задубілій і занімілій.

Улля підійшла до нього, кажучи з солідним усміхом:

— О! Як бачу, то ви сторонній, любий приятелю! Я пізнаю це з вашого морського одягу. Та чого ви стали так на порозі? Вздійти до середини і веселітися разом з нами! — За тим словом узяла його за руку, потягла до вітальні і подала йому повний дзбанок пива: — Пийте, любий приятелю! На щастя нашої зустрічі!

Еліс наче б зазнавав райської насолоди чудового сну, з якого мусить зараз прокинутися, щоб відчути, який він незвимовно недасливий. Він спорожнів механічно дзбанок. У тій самій хвилині підійшов до нього Персон Дасліє, потиснув йому дружньо руку, спітав звідки він і що привело його до Фалюну.

Еліс відчув огрівну силу шляхетного на пою в усіх жилах. Він побадьорів і повеселішав, як тільки глянув в очі бравому Персонові. Він почав розказувати, як він, син моряка, змалку вихований на морі, саме повернувся із Слідкої Індії і не застас у живих своєї матері, якою піклувався, забезпечуючи їй прожиток своєю платою, і яким зовсім покиненним у світі почував себе тепер, як йому до краю остигло дике моряцьке життя, як внутрішній нахил тягне його до гірництва, і як він тут у Фалюні докладатиме всіх зусиль, щоб стати рудокопом.

Це останнє признання — зовсім суперечне з його недавньою постановою — виходилося йому зовсім мимоволі; йому здалося, що він і не міг інакше відкрити своє серце перед старим, що він покропту висловлював своє найщиріше бажання, в яке досі сам не вірив.

Персон Дасліє глянув на юнака дуже поважним поглядом, наче б хотів побачити його душу наскрізь, потім сказав:

— Я і думки не допускаю, що вас, Елісе Фребоме, жене з дотеперішньої професії тільки легкосердість і що ви не звалиши після зрілої надуми всіх труднощів і клопотів гірництва, поки вирішилися присвятитися йому. Ми віримо з давніх давен, що могутня стихія з якою гірник завзято змагався — зводить його із світу, коли він не напружить усіх сил своєї істоти, щоб запанувати над ними, коли він допускає до себе інші думки, які знесилють його, як він повинен усі свої сили спрямувати неподільно на працю в землі та в огні.

Та коли ви якслід перевірили свій внутрішній поклик і ствердили, що він правдивий, то приходите в добру годину. В моїй шахті бракув робітників. Якщо хочете, то можете зараз у мене залишитись, і завтра вдосвіта з'їхати вниз із шахтарем, який уже вам покаже роботу.

Елісове серце пожвавіло від Персонових слів. Він не думав уже про страхіття пекельно-жахливої прірви, в яку був заглянув. Він зможе щоденно бачити чарівну Уллю і буде жити в нею під одним дахом — ось що наповняло його сердец і дивним чаром він полинув на крилах солодких сподівань.

Персон Даслів подав до відома гірників, що в нього саме зголосився до праці молодий кандидат на гірника і що він представляє ім Еліса Фребома.

Всі споглянули приязно на здорового юнака і були тієї думки, що свою стрункою, кремезією будовою тіла він наче б зроду був призначений на гірника, а пильності та побожності напевно в нього не забракне.

Один з гірників, уже в літах, наблизився до цього, потиснув йому сердечно руку і сказав, що він — старий шахтар із шахти Персона Дасліє; він уже обіцяв йому подбати, щоб поінформувати його якнайдокладніше про все, що йому треба знати. Еліс мусів присісти до нього і старий за дзбанком пива почав яксті широко змальовувати перші почини в праці гірника.

Еліс знову згадав старого гірника з Гетебону і дивним-дивом умів повторити майже все, що той йому сказав.

— Го-го! — здивувався старий шахтар — звідки ви, Елісе Фребом, маєте таке гарне знання нашої справи? Тепер то вже вам нічого не бракув і ви мусите в найкоротшому часі стати найздатнішим гірником серед нашої братії!

Красуня Улля, походжаючи серед гостей і вгощаючи їх, часто здоровила Еліса кивком голови і заохочувала його веселитися. Адже він — говорила вона — уже не чужий, належить до їхньої родини, і його батьківщина вже не обманливе море, ні, а Фалюн із своїми багатими горами!

За цими словами Уллі розкрилося перед юнаком ціле небо приваб і блаженности. Легко було помітити, що Улля радо зупиняється біля нього, і Персон Даслів теж з явним задоволенням стежив за його тихою, поважною поведінкою.

А проте удари Елісового серця стали дуже міцні, коли він знову стояв над закуреною прірвою печери, і в одязі гірника у тяжких підкованих далькарських чоботях сходив із

шахтарем у глибоку шахту. Гарячі випари пригнітали його груди — малошо не душили його, то знову світло гірничих ламп заблимувало жевріннями від різко-холодного продуву, що гуляв серед прогалин. Треба було сходити щораз глибше і глибше, наприкінці залізними драбинами, завширошки одної стопи, і тоді Еліс Фребом побачив, що тут йому вже не поможе зручність п'ястися вверх придана на морядькій службі.

Нарешті вони опинилися в найглибшій глибочині, і шахтар передав Елісові роботу, яку він тут мав виконати.

Еліс згадав чарівну Уллю; він бачив, як її постать ширяла над ним, мов променістий янгол, і він забував про усі страхіття безодні, про всі перепони напружливої праці. Тепер він уже сказав твердо у своїй душі, що тільки тоді, коли він присвятить себе гірництву в Персона Дасліє, з усією міццю свого почуття, з усім зусиллям, на яке лише дозволить його тіло, може тоді можна буде здійснити свої найсолідніші сподівання. Так і сталося, що він у неймовірно короткому часі дорівняв найметкішому гірнику.

Бравий Персон Даслів любив з кожним днем більше пильного побожного юнака і часто повторяв йому відкрито, що придбав не так талановитого гірника, як любого сина. Щирі симпатії Уллі проявлялася теж щораз виразніше. Часто, коли Еліс ішов на роботу і мав перед собою якесь небезпечне завдання, вона з ясними слізами в очах заклинала його остерігатись усіякого нещастя. Коли ж він вертався, вона радісно вибігала йому назустріч, за всюди з якнайліпшим пивом у руці або з якоюсь доброю стравою, щоб його підкріпити.

Серце затримтіло Елісові з утіхи, коли одного разу Персон Даслів сказав йому, що не багато бракув, щоб він — і сам не без грошей, бо приніс їх сюди з собою, ще й пильний та щадний — у найближчому часі став власником уділу в копальні, а то й окремої шахти, а тоді вже жоден власник фалюнської копальні не відмовить йому руку своєї дочки. Він міг би зараз сказати, як він невимовно кохає Уллю і що вся надія його життя в тому, щоб її здобути. Одначе непереможна боязкість, а може ще більше ніяковий сумнів, чи Улля — як це він іноді передумує — його теж насправді кохає, замкнули йому уста.

Одного разу Еліс Фребом працював у найглибшій глибочині, обгорнений густою сірчаною гарою, крізь яку його ліхтарка слабо промінувало так, що він ледве міг відрізнити прорубані коридори. Він почув нараз стукіт, що йшов ніби з глибокої шахти, наче б хтось працював кайлом. Тому, що вести таку працю

на такій глибині неможливо, і Еліс знов, що крім його-того для нікто не з'їдав уніза, бо шахтар послав людей викидати на землю донуткий матеріал, то оте вистукування і звук молотка віддалися йому чимсь несамовитим. Він відклав вабік свій джаган і забув про кайло та, прислухуючись до глухих тонів, що наче б то цюраз більше наближувалися до його. Враз помітив він біля себе якусь чорну тінь, і в ту мить, як різка повітряна течія розвіяла сіртану пару, пізнав він старого гірника з Гетеборгу, що вже стояв побіч.

— Доброго щастя! — крикнув старий. — Доброго щастя, Елісе Фребом, ти тут у каменоломні? Якже ж тобі подобається тутешнє життя, товадишу?

Еліс хотів спитати, яким чудом старий попав у шахту, але цей ударив своїм молотком об каміння з такою силою, що рід іскор вириснув довкола, що аж у шахті луна відблилася далеким гомоном і він промовив страшним голосом:

— Ми стоймо тут на животворній жилі, але ти нужденний, марний вітрогоне, шукаєш тільки за ходом, що нічого не вартий. Тут під землею ти залишаєшся тільки смілим кромом, для якого довкілу буде недоступний князь металів, а наверху теж не зможеш нічого відняти і засідаєшся надаремне ма мідного короля.¹ Ге-ге! Ти хочеш здобути за жінку Персонову дочку Уалю, і задля цього прадюєш тут нестяжне, без замілування. Бережись, фальшивий брате, щоб князь металів, яким ти знесхтував, не скопив тебе за обніюку і не метинув тобою об гоетре каміння, що весь розсиплешся. А Уаля не буде ніколи твоя жінкою, це я кажу тобі!

В Елісові накипів гнів від образливих слів старого. Він крикнув:

— А ти чого хочеш у шахті моого пана Персона Дасліє, тут, де я працюю з усіх сил і як мені наказує мій обов'язок? Іди геть звідсиля, як і прийшов, а то ще побачимо, хто тут унізу перший розіб'є другому голову!

Еліс Фребом поставився визивно до старого і підніс свій залізний молот високо вгору. Старий зареготався глумливо, і Еліс побачив в острахом, як він миттю, наче білка, посиакав вузькими щаблями драбини і зник у чорній щілині.

Еліс почував себе спарапізованим у всіх м'язах, робота не йшла йому, і він вийшов на світ. Коли старий шахтар, що саме виліз із сортувальні, побачив його, крикнув:

— Ради Бога, Елісе, що з тобою? Ти виглядаєш блідий і страшний, як смерть. Ска-

жи — чи є ти так від сірчаної пари, до якої ти не звик? Вищий ю, хленче, це вплине на тебе добре.

Еліс потягнув жадно горілки з пляшкі, яку передав йому старий шахтар і, підкріпившися, почав оловідати про все, що йому трапилося в шахті, як теж про те, як він уперше не змайомився із старим несамовитим гірником у Гетеборзі.

Старий шахтар вислухав усе спокійно, потім віхитав задумливо головою і сказав:

— Елісе! Той, кого ти зустрів, це стаєй Торберн і тепер я бачу, що те, що ми тут розказуємо собі про нього, це щось більше ніж стара казочка. Більш як сто років тому жив тут, у Фалюні, старий гірник Торберн. Він мав бути одним з перших, що справу фалюнських кopalень поставив на ноги, а за тих часів добували куди більше руди, ніж тепер. Нікто не розумівся тоді на гірництві так добре, як Торберн, що придбавши з досвіду глибоке знання, проводив усію гірничою працею в Фалюні. Перед ним розкривалися найбагатіші потайники так наче б він велодів якоюсь вищою силою; дотого він був похмурий, глибокодумний, без жінки, і без дітей, навіть без даху над головою, майже ніколи не показувався на дніннє світло, тільки невпинно нишпорив у підземельні глибини — усе це за якийсь час породило переказ, що він має зв'язки з притаєною в лоні землі таємною силою, яка перевертав металі. Не зважаючи на суворі перестороги Торберна, який раз-у-раз віщував лихо, коли гірники не будуть горнутитися до праці з правдивої любові до чудового каміння та металю, люди, жадні користей, поширювали щораз більше шахти, поки одного святоянського дня 1687 року не обсунулась гора, утворюючи нашу теперішню величезну яму, при чому так зруйнувала всю будову шахти, що її ледве вдалося наново наладнати після великих зусиль і чимало хисту. За Торберном слід пропав; не було сумніву, що його засипало за роботою під землею.

У недовгий час після цього, коли робота йшла щораз краще, каменярі твердили, що вони бачили в шахті старого Торберна, що він давав ім неодну добру пораду і показував найгарніші ходи. Інші знову бачили старого, як він крутився наверху довкола ями, жалібно нарікаючи або скаженочи з люті. Сюди приходили такі самі, як ти, молоді люди, заявляючи, що одни старий гірник намовив їх до гірничого життя і вказав им дорогу сюди. Це повторялося завжди тоді, як недоставало робітників — Торберн мав ще і таким способом опікуватися гірництвом. — Якщо це був дійсно старий Торберн, з яким ти попав у супе-

¹ Так називають гірники міді, очищенну від шлаку.

речку в шахті, і якщо він вгадав про якусь величаву жилу руди, то там наявніє знаходиться багата жила заліза, за якою ми завтра постежимо. Адже ж ти не забув, що скельну жилу заліза ми називаємо ходом, а „турм” — це така жила у пробитому коридорі, яка розпадається на різні галузки і навіть зовсім розбігається.

Коли Еліс Фребом, сквильований різними думками, ввійшов до Персонового дому, Улля не вийшла йому назустріч, як звичайно. Вона сиділа — як Еліс помітив — спустивши заплакані очі, а поруч неї поставний юнак, що тримав її руку в своїй долоні, намагаючися оповідати щось приемне та веселе, на що Улля не дуже звертала увагу. Еліс в якомусь неясному передчутті, уп'ялив зір на цю пару, але Персон Даслів потягнув його до другої кімнати і почав так казати:

— Елісе Фребом, небавком матимеш народу доказати мені свою любов і свою вірність; я й так дивився на тебе завсіди, як на свого сина, а тепер ти зможеш цим стати на правду, без застережень. Той чоловік, якого в мене бачиш, це багатий промисловець Ерік Оляфсен з Гетеборту. Він сватається до моєї дочки і я даю йому її за жінку. Він бере її з собою до Гетеборгу, а тоді ти залишишся в мене сам, Елісе, як єдина підпора моєї старості. Чому ж ти мовчиш Елісе? — Ти поблід, я не допускаю її думки, що мое рішення тобі не довподоби і що ти хотів би тепер, коли моя дочка мусить мене покинути, відйті від мене! Але чую, що пан Оляфсен кличе мене — я муши вийти!

І Персон вернувся до другої кімнати.

Ніби тисяча розжаренник ножів шматувало нутро Еліса. Він не знаходив у собі ні слів ні сліз. У дикому розpacії він вибіг з дому геть, геть далеко — до великої пропасті. Вже за дні було страшно гаянти у цю величезну пропащу, тим більше тепер, коли занала нік і мислив ючав щойно визирати на небі. На дні дикої кам'яної скелі, ніби клубилося і звивалося безліч осоружник потвор — іменем ділого пекельного кодла, що підносило свой подум'яни очіна та простягало раменя до бідної людської породи.

— Торберн! Торберн! — гукав Еліс страшеним голосом так, що луна йшла порожніми провалами — Торберн, де я! Твоя правда — я був нужденним вітрогоном, що на поверхні землі леліяв ідотуську надію на нове життя! Там під землею лежить мій скарб, мое життя, мое все! Зайди вниз зі мною, покажи мені найбагатні поганянки, там я буду чинити рити, і свердлувати, і прадотовати, і не гляну

більше на денне світло! Торберн! Торберн! Зайди вниз зі мною!

Еліс вийняв з кишені кремінь і кресало, засвітив свою лампу і спустився в шахту, де був учора, але старого же побачив ніде. Та яке було його здивування, коли він на найглибшому споді доглянув виразно потайник, так, що він міг виразно розізнати блискучі жили чистого металю і розрізнати всі їх лінії і розгалуження в камінній скелі.

Та коли він придивлявся щораз уважливіше чудесній жилі у скелі, наче б якесь оселінне сіяло пройшло по всій чистці і стіні й стали прозорчасті, мов найчистіший кришталь. Аховінський сон, що приснився йому в Гетеборгу, повернувся. Він дивився на райські поля в найгарінішими металевими деревами та рослинами, на яких висіли вогнєсійні камені, схожі на овочі, квіти та листки. Він бачив красуні і вдивлявся в горде обличчя могутньої королеви. Вона скопила його, прятала до себе, притиснула до своїх грудей; його пронизав полум'яний промінь, і всю його свідомість охопило почуття, ніби він торнився у хвілях блакитної, прозірчасто-іскристої імлі.

— Елісе Фребом, Елісе Фребом! — чути було згори сильний голос, і на шахту впали відбліски смолоскипів. Це був Персон Даслів, що спустився вниз із шахтарем, щоб відшукати молодого гірника, коли вони побачили, як він біжить у напрямку пріюви.

Вони знайшли його задубілого настячки, з лицем притисненим до холодної кам'яної стіни.

— Ти що тут робиш по ночах, нерозумний хлопче! — крикнув Персон. — Збері всі свої сили і виїзжай з нами наверх. Ти навіть не догадуєшся, що там тебе доброго чекає!

Еліс вийшов з-під землі у глибокій мовчанці і пішов за Персоном Даслів, що не переставав добре його ганьбити, як він міг пкатися в таку небезпеку.

Вже був ясний ранок, коли вони ввійшли до хати. Улля зінурася Елісові в голосним криком на груди, називаючи його найсоліднішими словами. А Персон Даслів промовив до Еліса:

— Ех, ти дурник! Невже ж я віддавна не знат, що ти кохаєш Уллю і що ти тільки задля неї працюєш з такого завзятою лильністю в кopalині? Чи я не мусів уже віддавна помітити, що Улля кохає тебе з глибини свого серця? Чи я не міг бажати себі кращого зятя як меткого, пильного та побожного гірника, саме такого як ти, твой любий Елісе? Але те, що ви зробили — дратувало і журило мене.

Улля перервала батькові:

— Чи ми самі знали, що так невимовно кохаемо одне одного?

— Як там і не було — говорив Персон Дасліє — мене таки дратувало те, що Еліс не сказав мені явно та чесно про свою любов, і саме тому — як теж, щоб випробувати твое серце, — я вигадав уchorашню казочку про пана Еріка Оляфсена, через яку ти малошо не зйшов із світа, божевільний чоловіче! Пан Ерік Оляфсен уже віддавна жонатий, а тобі, чесний Елісе, даю мою дочку за жінку, бо, повторю, не міг би і бажати собі лішнього зятя.

Від утіхи та щастя сльози полились Елісові з очей. Найбільше щастя всього життя найшло на нього так несподівано, і ввижалося, що йому ще раз сниться солодкий сон!

Персон Дасліє запросив до себе гірників на радісний полуденок.

Улля прибралася в своїй найкращій прікрасі, виглядала чарівніше, ніж будь коли, що один поперед другого говорив:

— Ах, яку чудову наречену прибрав собі наш бравий Еліс Фреbом! Хай Бог обом допоможе в їх чесноті та побожності!

На блідім обличчі Еліса ще лежав слід переляку з минулої ночі, і він часто вдивлявся перед себе в простір, наче непричесний до всього, що відбувалося довкола нього.

— Що з тобою, мій Елісе? — питала Улля. Еліс притиснув її до грудей і сказав:

— Так, так! Ти справді моя, і тепер уже все добре!

Посеред найбільшої втіхи Еліс мав хвилями вражіння ніби нараз якася ледяна рука сягнула в глиб його серця і якийсь глухий голос промовляв: „Чи це вже те найвище, чого ти бажав — що здобув Уллю? Бідолаший дурню! Чи ти не оглядав обличчя королеви?”

На нього найшов якийсь нез'ясований страх, його мучила думка, що несподівано хтось з гірників стане перед ним на весь ріст величчя і він пізнає у ньому Торберна, що прийшов з погрозливою пригадкою про підземельне царство каменів і металів, якому він віддав себе ввесь на послуги!

Автім він зовсім не знат, чому той страховинний старий мав би до нього вороже ставитися і яке відношення могло мати копальняне марево до його кохання.

Персон добре помітив Елісову розгубленість, але зв'язував її з пережитим терпінням, в нічною віправою до шахти. Зате Улля, ведена таємним прочуттям, настоювала, щоб її коханий таки сказав їй, що йому трапилося такого страшного та що відтягає його зовсім від неї. Елісові малошо серце не розірвалося. Він надземне силкувався оповісти своїй коханій про

ту незвичайну подобу, яка з'явилася перед ним у кopalні. Якась невідома сила затулювала йому силоміць уста, з його душі наче б виглядало страхітливе обличчя королеви, і якби він тільки назвав її імення, то імення те ніби від погляду спрямованого на медузині очі, все довкола нього закам'яні в чорно-похмуру кopalняну скелю! Вся та велич, яка у підземельній глибині наповняла його якнайбільшою втіхою, тепер видавалася йому пеклом безнадійних мук, зрадливо прибраним для згубної спокуси!

Персон Дасліє наказав Елісові Фреbомові залишитися кілька днів дома, щоб він міг зовсім одужати після недуги, в яку, як йому видавалося, Еліс попав. За той час Улена любов, яка вилилась ясним і чистим світлом з її дитячо-побожного серця, закрила спогад про лиховісну пригоду в шахті. Еліс ожив від радошів і захоплення, з вірою в своє щастя, якого жодна темна сила не зможе зруйнувати.

Коли він знову з'їхав уніз до шахти, у глибині вдалось йому все інше, ніж досі. Шахтаря і самого Персона Еліс повідомляв раз-ураз з якнайбільшою радістю про відкриті ним багатоші жили і про чудові потайники, а коли вони там не знаходили нічого більше, крім мертвого каміння, він сміявся глумливо, мовляв, тільки він уміє відчитувати таємні знаки, повне глибокого змісту письмо, покладене на стінах рукою королеви, і що справді досить розуміти ці знаки, без того, щоб видобувати на верх позначеніх нею скарбів.

Старий шахтар дивився спочутливо на юнака, що з дико-іскристим зором говорив про пишний рай, розквітлий у надрах землі.

— Ах, паночку! — шептав старий до вуха Персонові — це недобрий Торберн заподіяв таке лихо бідному хлопцеві!

— Не вірте, старий, — відповідав Персон Дасліє — в такі гірничі небилиці! Мелянхолійному нареченному кохання закрутіло голову — ось і все. Пождіть, хай тільки відбудеться весілля, а тоді він зараз забуде про потайники і скарби та ввесь підземельний рай.

Нарешті прийшов весільний день, назначений Персоном Дасліє. Вже на кілька днів раніше став Еліс Фреbом тихішим, поважнішим, більше зосередженим, ніж досі, при цьому ще ніколи він не прив'язався у своїй любові до красуні Уллі з такою міццю, як у той час. Він не міг розстatisя з нею ні на хвилину, і не ходив до кopalні, так наче б і не думав про своє неспокійне гірничe життя, тому, що ніодне слово про підземельне царство не з'явiloся на його устах. Улля вся сяяла на радощах, від неї відійшов увесь страх, що загрозливі сили підземельних ущелин — про

які вона так часто чула від старих гірників — можуть звабити її Еліса і занапастити. Персон Дасліс також говорив з усмішкою до старого шахтаря:

— А що? Бачите, що Елісові Фребомові тільки памороки забило в кохання до моєї Уллі!

Рано-вранці у весільний день — це було на святого Івана — застукав Еліс до кімнати своєї нареченої. Вона відчинила, але аж подалася назад, побачивши Еліса, зодяненого до шлюбу, смертельно-блідого, з пригаслими іскорками вогню в очах. Його тихий голос тримтів:

— Я хочу тільки сказати тобі, найдорожча Уллю, що ми доходимо до вершка щастя — найвищого, якого люди можуть допустити на землі. Цієї ночі передімною розкрилося все. Глибоко в землі лежить замкнений у хлориті і лупках вишнево-червоний альмандин, де вирізьблений скрижаль нашого життєвого шляху; його ти мусиш одержати від мене як шлюбний дарунок. Він гарніший ніж найчудовіший криваво-червоний карбункул, а коли ми зв'язані вірним коханням, задивимося в його осяйний блиск, тоді зможемо виразно доглянути, як наші серця зрослися з чудотворними гілками, що зростають з серця королеви в самій середині землі. Треба тільки цей камінь видобути на світло денне, і тепер я цього довершу. Поки що бувай здорована, моя найдорожча Уллю, я хутко вернуся назад!

В гарячих слюзах благала Улля свого коханого зрестися такого фантастичного задуму, тому що вона передчуває велике нещастя, однаке Еліс Фребом запевнював, що він не знає ніколи спокою без того каменя і що нема чого думати про якусь небезпеку. Він притиснув широ до серця свою наречену і пішов геть.

Вже зібралися гости, щоб провести новоженців до церкви в Коппарбергу, де після Служби Божої мав відбутися шлюб. Гурт вичепурених дівчат, які за місцевим звичаєм мають, як дружки, яти попереду молодої, сміялися та жартували довкола Уллі. Музики строїли свої інструменти і пробували веселого весільного марша. Вже і до полудня було недалеко, а Еліс Фребом все ще не було видко. Наразі сполотні в переляку гірники вбігли зізвісткою, що обсунулася гора і, зі страшним грюкотом, засипала цілу яму в Даслієвій шахті.

— Елісе, мій Елісе! Ти загинув-загинув! — скликнула Улля і впала, мов мертвна, на землю. Щойно тепер довідався Персон Дасліс від шахтаря, що Еліс подався до великої ями ще

раннім ранком і спустився вниз, а до тірники і шахтар були запрошенні на весілля, то в шахті ніхто не працював. Персон Дасліс поспішив разом з усіма гірниками до кopalні, але всі розшуки, при яких люди не звертали увагу навіть на найбільшу небезпеку, залишилися нападемії. Було певне, що обвал гори засипав нещасливого серед камінних стін. І так лих в одразм упали на дім бравого Персона Даслієв, саме в ту хвилину, коли він сподівався, що дочекався тиші та спокою на дні своєї ста рости.

*

Давно вже помер бравий гірник і радний Персон Даслієв, давно вже зникла його дочка Улля, ніхто в Фалюні не знав нічого про них обидвох, бо ж від дня нещасливого шлюбу Фребома минуло яких п'ятдесят років. Аж ось одного дня, коли гірники пробували прокопати перехід між двома шахтами, знайшли на глибині триста стіп, у вітрілевій воді, тіло молодого гірника, що, як здавалося при денному світлі ввесь закам'янів.

Можна було припустити, що юнак лежав у глибокому сні зовсім свіжий, з добре збереженими рисами обличчя, у своєму прибраному гірничому одягу без будьякого сліду зіпсуття, навіть з квітками на грудях. Увесь сусідський народ зібралася довкола юнака, якого винесли з ями, однаке ніхто не знав покійника і ніхто з гірників не міг навіть пригадати собі, чи когось з його товаришів колись засипало в кopalні. Саме мали відіслати трупа далі до Фалюну, коли люди побачили звіддалі, як шкандиніла на милицях старенька бабуся.

— До нас іде святоіванська бабуся! — озвалися голоси серед гірників. Так вони назвали старенку жінку, яка з'являлася від довгих літ у день святого Івана, вдивлялася в яму, ломала руки, тужливо голосила і падькала, обходила довкола шахту, і знову щезала.

Як тільки старенка побачила закам'янілого юнака, вона відкинула милиці, простягла руки до неба і закричала пронизливо-зворушливим тоном найглибшої скарги: „О, Елісе Фребоме! О мій Елісе! Мій найсолідший наречений!“ Вона присіла почіпки при трупі, вхопила його захололі руки і притискала їх до своїх старечих грудей, де під скрижанілою поволокою горіло ще, мов святий нафтовий вогонь, палке закохане серце. Оглянувшись довкола, вона сказала:

— Ах, ніхто, ніхто з вас не знає бідну, Уллю Даслієв, наречену того юнака перед п'ятдесяти роками! Коли я у слюзах і горі виїзджала до містечка Орнес, тоді старий Торберн потішав мене, що Еліса засипаного ка

мінням у день його шлюбу, я ще побачу тут на землі. Для цього я приходила сюди щороку і з тugoю та любов'ю заглядала до ями. І сьогодні я справді дочекалася твєї благословеної зустрічі! О, мій Елісе, мій коханий наречений!

Вона ще раз охопила юнака своїми сухими раменами, немов би не хотіла розставатися з ним ніколи. Всі стояли довкола глибоко схвилювані.

Стогони старенької бабусі ставали щораз

тихіші, чимраз більше затихало її хлипання, поки глухо не завмерло.

Гірники підійшли ближче, хотіли піднести бідну Уллю, але вона віддала останнього духа на трупі свого задубілого нареченого. Вони помітили, що тіло нещасливого, здавалося, закам'яніле, почало розсипатися в порох.

У церкві в Коппарбергі, там, де п'ятдесят років тому мала звінчання молода пара, поховали попіл юнака разом з тілом вірної йому, до самої гіркої смерти — нареченої.

РАДНИК КРЕСПЕЛЬ

Радник Креспель був одним із найбільш дивоглядних людей, що їх мені довелося стручати в моєму житті. Коли я приїхав до Г., щоб загримати там деякий час, ціле місто говорило саме про нього, тому, що якраз роззвітала одна з його найдурищих ритівок.

Креспель був славний не лише як учений і меткий правник, але і як здібний дипломат. Саме один із не надто знатних князів, що були при владі в Німеччині, звернувся до нього, щоб він випрацював якийсь меморіал. Предметом того меморіалу було вивести правно обґрунтовані домагання князя на одну територію; князь задумував той меморіал вручити єписарському дворові.

Все скінчилося якнайщасливіше, і тому, що Креспель одного разу нарікав, ніби то він ніколи не може знайти помешкання відповідного до своєї вигоди, князь, у винагороду за той меморіал, перейняв кошти будови дому, що мав він його вибудувати цілком до своїх уподобань. Площу на це князь діакож хотів купити за вибором Креспеля. Тимчасом Креспель не тільки що не прийняв площину, але що більше, удерся на тому, що дім треба збудувати перед брамою його городу, положеного серед найкрашої околиці.

Отже купивши матеріали, які тільки було можна, він наказав їх відвезти до себе. Опісля можна було його бачити, як він день-у-день у своєму особливому одінні, (яке він, зрештою, запроектував собі сам за своїми принципами) гасив вапно, пересівав пісок, складав на рівномірні купки камінь до мурування і т. д. Він не говорив із ніяким будівничим, ані не думав про плян будови.

Аж ось одного гарного дня пішов він до якогось видатного мулярського майстра і просив його, щоб той завтра вдосвіта враз із всіма челядниками, хлопчаками і багатьма помічниками прийшов до його городу будувати дім. Будівничий, звичайно, спітав за пляном будівлі, і немало здивувався, коли Креспель від-

повів йому, що пляну зовсім не треба і що всено випаде вже так, як повинно випасті.

Коли другого дня вранці прийшов майстер на призначене місце, він знайшов викопаний у рівномірний чотирикутник рів, і Креспель сказав:

— Ось тут повинні бути покладені основи моого дому, а потім прошу вас підводити вгору чотири стіни муру так довго, поки я скажу, що вже досить високо.

— Без вікон, без дверей, без поперечних мурів? — перебив йому майстер, мов наляканій божевіллям Креспеля.

— Так, я вам кажу, любий чоловіче, — відповів Креспель дуже спокійно, — все інше знайдеться!

Тільки обіцянка багатої винагороди могла спонукати майстра почати дурну будову, але ж ніодній ніколи не будовано веселіше, бо чотири стіни мурів підносилися угору неймовірно швидко, серед постійного сміху робітників, що ніколи не покидали місця праці, бо їхі і питва була вдосталь. Аж одного дня коїкнув Креспель:

— Стій!

Тоді змовкли кельні я молотки, робітники злізли із риштування і, коли вони оточили Креспеля колесом, з кожного обличчя, мов з насміхом, промовляло:

— Ale як тепер далі?

— Зробіть місце! — крикнув Креспель, побіг на один кінець городу і пустився товолі до свого чотирикутника. Близенько біля муру фоторяс він невдоволено головою, побіг на другий кінець городу; пустився знову у сторону, чотирикутника, і зробив так, як перед тим.

Ще декілька разів повторяв він ту гру, доки вкінці, набігши своїм гострим носом на мури, рішуче не викрикнув:

— Сюди, люди, сюди! Пробуйте мені двері! Ріт! Отут пробуйте мені двері!

Він подав довжінь і ширінь докладно на стопі і целі, і все сталося так, як він наказав.

Тоді увійшов він до середини дому і всміхнувся в уподобю, коли майстер завважив, що мури мають якраз височину добрячого двоповерхового дому.

Креспель проходжувався замислений сюди й туди всередині будови, а за ним мулярі з молотками й мотиками; коли ж він тільки крикнув:

— Тут вікно шість стіп високе, чотири стопи широке! Там віконце три стопи високе, дві стопи широке! — то вмить його пробивали.

Саме під час цього діла прибув я до Г., і було справді дуже втішно приглядатися, як сотні людей, оточивши горбі, ва кожним разом радіочи, голосно викрикували, коли видітало каміння і знов повставало нове віконце там, де цього нікто зовсім і не сподівався.

Зрештою розбудови дому і всією роботою, яка була до цього потрібна, справлявся Креспель так само, і робітники мусили виконувати все на призначенному місці і вмить, відповідно до його вказівки. Сміховинність цілого підприємства, переконання, що вінде все уложиться якось краще, як треба було сподіватися, особливо ж щедрість Креспеля, що його, розуміється, нічого не коштувала, зберегла всіх при доброму настрої.

Отак подолано труднощі, що їх мусів викликати авантурницький спосіб будування, і в короткому часі стояв готовий дім, що його зовнішня стіна робила найбільш безумне враження, бо ніодне вікно не було рівне в іншім. Однаке внутрішнє обладнання дому викликало зовсім особливе самовдовolenня Креспеля. Всі, що туди ввійшли, запевняли в тому інших, і я сам відчув це, коли, після близчого познайомлення, Креспель мене туди впровадив.

Саме до того часу я ще не говорив з тією особливою людиною. Будова так дуже його займала, що він навіть не прийшов у вівторок на обід до професора М., як він де зачайно робив, і, коли той його дуже запрошував, велів йому сказати, що перед посвяченням дому не вийде за двері ні на крок.

Всі приятелі і знайомі гострили собі зуби на великий банкет, однаке Креспель не запросив нікого, крім майстрів із челядниками, хлопчиками й помічниками, що вибудували йому дім. Він гостив їх найкращими потравами. Мулярчики пожирали паштети з кур'опок, столлярчики гемблювали щасливо печені фазани, а голодні посягачі сягали, тим разом самі для себе, за найсмачнішими кусками фриканс з труфелями.

Увечері прийшли їх жінки й дочки і почалася велика гулянка. Креспель танцював тре-

хи вальса із жінками майстрів, але згодом присвяся до міських музикантів, узяв скрипку в руки і диригував танцювальну музичку аж до ясного ранку.

У вівторок після цього свята, що представило радника як приятеля народу, зустрів я його, вкінці, на мою чималу радість, у професора М. Щось дивачнішого, як поведінка Креспеля, годі собі й уявити. Неповороткий, незgrabний у рухах, здавалося кожної хвилини, що він щонебудь зачепить, що зробить якусь шкоду. Але до цього не дійшло, та й мабуть це вже було відоме, бо господиня дому ні трохи не приблідла, коли він могутнім кроком крутився довкола стола, обставленого найкращими філіжанками, коли він маневрував проти дзеркала, що сягало аж до самої землі, коли він сам, вхопивши вазонок із чудово розмальованої порцеляни, помахував ним у повітрі так, якби хотів заграти слявом кольорів.

Саме йшла розмова про музичку; загально хвалили одного нового композитора, і тоді підсміхнувся Креспель, кажучи своїм тихим, співним голосом:

— Хотів би я, щоб чорнoperий сатана упхав цього печерника, що викривляє звуки, десять тисяч міліонів сажнів глибоко у відхлань пекла.

Потім він палко й дико вибухнув:

— Вона є небесним янголом і нішо інше, як чистий посвячений Богові звук і голос. Світло і зоряній образ усякого співу! — I при цьому стояли йому слози в очах. Треба було собі пригадувати, що перед годиною говорили про одну славну співачку...

Іlli зячу печеню. Я завважив, що Креспель пильно очищував на своїй тарілді кістки від м'яса і докладно випитувався за заячими лапками, що йому принесла з дуже приязною усмішкою п'ятнадцять донечка професора. Діти, взагалі, вже під час іжі, приглядалися радникові дуже приязно, тепер вони попідводилися і наблизилися до нього, однаке в положиво пошаною і тільки на три кроки:

— Що це знову має бути? — подумав я.

Подано десер, і тоді радник витягнув з кішени невеличку скриньку, що в ній лежала мала, сталева токарня; він прикрутив її міцно до стола і, з неймовірною зручністю і скорістю, взявся точити із заячих костей різноморді маленькі табакирки, коробочки і кульочки, що йдти приймали з радісним криком.

В моменті, коли вставали від столу, спітала сестрінця професора:

— Що там робить ваша Антоніна, любий раднику?

Креспель зробив таку гримасу, як хтось, що вкусив гірку помаранчу і при цьому хоче виглядати так, якби смакував солоджу. Однака згодом витягнулося його обличчя у страхово-винну маску, з якої посміхався гіркий і злощий, навіть, як мені здавалося, справді чортячий глум.

— Наша? Наша люба Антоніна? — спитав він протяжним, неприємно-співучим голосом.

Професор підійшов швиденько, і в докоряючому погляді, що його він кинув сестрінці, прочитав я, що вона заторкнула струну, яка внутрі Креспеля мусіла дисонувати погано.

— Як же із скрипками? — спитав професор дуже весело, беручи радника за обі руки. Тоді повеселішало обличчя Креспеля і він відповів своїм звичайним, міцним голосом:

— Знаменито, професоре, тільки сьогодні я розібрав саме відповідну мені скрипку Аматі,¹ що про неї я вам недавно оповідав, який то щасливий випадок дав мені її в руки, — щойно сьогодні я її розібрал. Надіюся, що Антоніна дбайливо розложить решту.

— Антоніна, це добра дитина, — сказав професор.

— Так, справді, така вона і є! — крикнув радник, скоро обернувшись, і, хапаючи одним руком руки капелюх і палицю, швиденько скочив до дверей. У дзеркалі побачив я, що в очах його сяяли слези.

Скорі тільки радник відійшов, наполіг я на професора, щоб негайно розказав мені, що це трапилося зі скрипками, особливо ж з Антоніною.

— Ах, — сказав професор, — так, як радник взагалі зовсім дивацька людина, так і скрипки буде він на власний, зовсім безумний лад.

— Буде скрипки? — спитав я зовсім здивований.

— Так, — став продовжувати професор, — Креспель майструє на думку знавців найкращі скрипки, які тільки можна знайти сьогодні. А втім доручав він іноді, коли йому яка скрипка особливо вдалася, пограти на ній іншим, — однака від якогось часу це зовсім минуло. Коли Креспель зробить яку скрипку, то сам грає на ній годину або дві, і то з найбільшим напруженням і поривом. Та згодом вішає її до інших, навіть не доторкаючись її ніколи, ані не дозволяючи іншим доторкнутися.

Коли можна ще, шукаючи, знайти денебудь яку скрипку старого визначного майстра, то радник купує її за кожну ціну, що її йому

подають. Однака так само, як і на своїх скрипках, грає він на ній всього один-одинокий раз, — опісля розбирає її, щоб провірити її внутрішню будову. Не знайшовши в ній того, за чим шукав, кидає з нехітто її шматки у велику скриньку, повну вже відламків різних розібраних скрипок.

— Ale як же з Антоніною? — спитав я швидко і з палкою цікавістю.

— Це саме справа, — продовжував професор, — це справа, що могла б мені наказувати якнайбільше бридитися радником, якби я не був переконаний, що при добродушному і в основі м'якому, аж до жіночості, характері радника мусить вона з цим мати особливий темничий зв'язок. Коли багато років тому прибув радник сюди, до Г., жив він, мов анахорет, із старою господинею в одному похмурому домі на вулиці Х. Своїми чудацтвами зацікавив він скоро своїх сусідів, і негайно, коли тільки він це запримітив, почав шукати знайомств, що іх і знайшов.

Ми всі мали його за старого кавалера і він цьому не противився. Після короткочасового побуту Креспель несподівано від'їхав і ніхто не знову куди, та по кількох місяцях він повернувся. На другий вечір після приїзду Креспеля, вікна його дому були незвично освітлені, і вже це звернуло увагу сусідів. Однака згодом дався чути дивно чарівний голос якоїсь жінки у супроводі фортепіану. Потім збудилися звуки скрипки, що сперечалися з голосом у ворушковому, повному вогню двобою. Відразу чулося, що той, що це грав був радник.

Я сам замішався між численну юрубу, що її зібрали перед домом радника чудовий концерт, і мушу вам призвати, що супроти цього голосу, супроти зовсім особливого способу виконання невідомої, що вдиралася глибоко в душу, спів навіть найславніших співачок видавався мені безсилій і без виразу. Ніколи не мав я навіть найменшого передчуття про ці довгі звуки, про ті, мов у вірі, солов'їні кружляння, про це хвилясте прибирання й опадання голосу, про це його піднесення аж до сили органного звуку, і про цей спад голосу, аж до найтихішого віддиху.

Не було ні одного в гурті, щоб його не огорнув солодкий чар співу і коли замовкла співачка, то в глибокій тиші проходили лиши тихі зітхання. Могла бути вже і північ, як стало чути дуже поривисту мову радника; судячи за звуком, здавалося, що інший голос, якоїсь мужчини, докоряв йому за щось, а між ними, нарікаючи, вчувалися уривчасті слова дівчини. Щораз то нагальніше кричав радник, поки не попав у цей розтяжно-співучий тон, який ви добре знаєте.

¹ Родина італ. майстрів, що робили славнозвісні скрипки.

Голосний крик дівчини перервав його, потім запанувала мертвна тиша, аж поки не загрюкотіло вдolinу по сходах і не вилетів, склипуючи, якийсь юнак, що кинувся у поштовий візок, який стояв поблизу, і від'їхав геть.

Вдень після цього з'явився радник дуже веселий, і ніхто не мав відваги спитати його про пригоду з попередньої ночі. На запити ж відповіла господиня, що радник привіз із собою гарне, мов малюнок, молоденче дівчатко, кінче її Антоніною, і що це саме вона співала. Приїхав з ними також якийсь молодець, що поводився з Антоніною дуже ніжно і, певно, мусів швидко від'їхати, тому, що радник цього копечно домагався.

В якому стосунку стоїть Антоніна до радника, це до тієї пори таємниця, однаке одне настільки певне, що він тиранізує біду дівчину в найненависніший спосіб. Він сторожив її, як доктор Бартольо у „Севільському циркульнику“ свою вихованницю,¹ і вона ледве сміє показатися у вікні. Коли ж на безнастанні прозьби впроваджує її коли в товариство, то переслідує її зором Аргуса і не може стерпіти будь-якої музики, а вже найменше, що співала сама Антоніна, що, зрештою, не сміє вже співати навіть і у своєму власному домі.

Відтоді спів Антоніни в ту ніч став серед міської публіки загою про чарівне диво, що зворушувала уяву і серце, і навіть ті, що її зовсім не чули; говорять часто, коли яка співачка наслідиться тут співати:

— Що це знову за неміле кувікання?..
Тільки Антоніна вміє справді співати!

Ви знаєте, що я зовсім божевільний, коли йде про такі фантастичні справи, і можете собі уявити, як кощечним уважав я познайомитися з Антонінію. Ці вислови публіки про спів Антоніни я чув і сам уже частенько, однаке не передчував, що ця чарівна істота в тут на місці, у путах божевільного Креспеля, мов у путах чарівника.

Евчайно, що найближчої ночі я також чув будовий спів Антоніни, і тому, що вона в найбільш зворушливий спосіб заклиналася мене в прегарному *Adagio* (смішно, але видалося мені так, як я сам його компонував) щоб я її рятував, то я негайно вирішив, другий Астольфо, вдертися в дім Креспеля, мов у заворожений замок Алъціні² та увільнити королеву співу із ганебних пут.

Однаке все сталося інакше, ніж я це собі уявляв, бо, ледве встиг я побачити радника

¹ Мова про Розіну в опері італ. композитора Дж. Россіні (1792—1868).

² У „Шаленому Орлянді“ Л. Аріоста, італ. поета (1474—1533). (Прим. перекл.).

два чи три рази і з заталом побалакати з ним про структуру найкращих скрипок, як він сам запрошив мене відвідати його у своєму домі. Я це зробив, і він показав мені багатство своїх скрипок. Їх висіла в одному кабінеті яка тридцятка, а між ними визначалася особливо одна скрипка слідами своєї глибокої старовинності і різьбленою левиною голівкою. Повішена вище із зручно укладеною квітчастою короною, здавалося верховодила іншими, мов королева.

— Ця скрипка, — промовив Креспель, коли я його про те спитав, — це дуже замітний і чудовий твір одного невідомого майстра, правдоподібно із часів Тартіні.¹ Я цілком переконаний, що в її будові лежить щось особливого, і якби я розложив її, то відкрилась би мені напевно таємниця, що за нею я здавна слідкую. Однаке, — сміється тільки з мене, якщо хочете, — однаке для мертвих річ, що її щойно сам оживляю звуками, промовляє часто до мене зі своєї глибини в якийсь чародійний спосіб. Коли я вперше на ній заграв, я почувався як гіпнотизер, що потребує тільки порушити сновиду, щоб той самохіт провістив словами те, що він собі думав.

— Не думайте, що я такий недотема, щоб міг щось подібне навіть думати про такі фантастичні речі, але всетаки характерне, що я ніколи не міг здергатися від того, щоб не розкрити якогось там нерозумного і мертвого інструменту. Мені приємно тепер, що я цього не зробив, бо відколи Антоніна в тут, іноді програю її дещо на цій скрипці. Антоніна радо прислухується, дуже радо.

Ці слова промовив радник із очевидним зворушенням і це осмілило мене промовити:

— О, мій любий раднику! Не скотили б ви цього зробити в моїй приявності?

Але Креспель зробив солодко-кислу гримасу і промовив протяжно-співучим голосом:

— Ні, любий пане студіозусе, — і тим справу вирішено. Тоді я мусів ще оглянути з ним деякі, частинно дитячі, рідкості. Вкінці вхопив він малу скриньку і витягнув з неї складений папір, що його він мені втиснув у руку, промовляючи дуже святочно:

— Ви ж прихильник мистецтва; візьміть оцей дарунок, як дорогу пам'ятку, що мусить залишитися вам понад усе і навіки цілюю.

При цьому попхав він мене, беручи дуже ніжно за оба рамена, у сторону дверей, і обняв на порозі, а властиво в символічний спосіб викинув він мене за двері.

Коли я розкрив папірчик, знайшов у ньо-

¹ Дж. Тартіні (1692—1770), італ. скрипак (Прим. перекл.).

му приблизно на одну восьму далі довгий кусок однієї квінти і при цьому дописку:

„Із квінти, що нею блаженної пам'яті Штаміц натягав свою скрипку, граючи сей останній концерт”.

Коли я пригадав собі Антоніну, то несподіване і легковажне випровадження зі стороною радника здавалося мені доказом, що я певно більше ніколи й не побачу. Однака так віно не було, бо коли я вдруге відвідав радника, знайшов Антоніну в його кімнаті, коли вона помагала йому складати одну скрипку.

Зовнішність Антоніни не робила на перший погляд особливо сильного враження, однака згодом не можна було увільнитися від блакитного зору і чарівних рожевих уст незвичайно ніжної і любої істоти. Вона була дуже бліда, однака коли сказати було щось дотепного або веселого, то її шоки займалися в солодкій усмішці полум'янім прозірним кольором, щоб згодом побліднути в червонавому слябі.

Зовсім вільно розмовляв я з Антоніною і не помітив зовсім нічого в тих поглядів Аргуса, як то їх мені випоетизував був професор. Що більше, Креспель, здавалося, навіть дає дозвіл на мою розмову з Антоніною. Так, отже, дійшло до того, що я став частіше відвідувати радника, і наше взаємне привиччення додавало невеликому кругові нашої трійці почуття чудового самовдовження, що втішало нас аж до глибини нашої душі.

Я не поступався у своїх намірах. Із труднощами, що їх мені ставив радник, зростала моя відвага, щоб подолати їх. Я мусів почути голос Антоніни, щоб розічинутися у мріях і сподіваннях на цей спів.

Одного вечора був Креспель в особливо добром настрою. Він розложив одну кременську скрипку і знайшов, що „душа“ її була поставлена на половину риси скінніше, як звичайно. Важний досвід, що збагачував практику. Мені вдалося запалити його до розмови на тему справжнього мистецтва гри на скрипці. Підслухане у великих і справжніх співаків виконування старих майстрів, що про його Креспель говорив, привело самохіть до завваги, що тепер якраз навпаки: спів перетворюється за вишуканими скоками, бігами композиторів-інструменталістів.

— Що може бути дурнішого, — крикнув я, підскакуючи зі стільця і біжучи до фортепіану та швидко його відчиняючи. — Що може бути дурнішого, як такі чудацькі манери, що замість бути справжньою музикою, нагадують звуки висипаного на землю гороху?

Я відспівав декілька модерних формат, що біжать то сюди то назад і фуркочуть, мов

розв'язана, здоровова вертіяка, — вдаряючи до цього пеодинокі, погано підібрани акорди. Креспель реготав через міру і кричав.

— Га, га, га! Мені здається, що чую наших німецьких італійців або краще наших італійських німців, як вони даються опанувати в якийсь арії Гучітто¹ або Портогаллю², чи яким іншим „Maestro di Capella“, або ще більше „Schiaovo d'un primo cento“.

Тепер, подумав я собі, відповідна пора.

— Не правда ж, — звернувся я до Антоніни, — не правда ж, що про таке виспівування Антоніна нічого її не знає? — і одночасно відтонував я чудово одуховлену пісню старого Леонардо Лео.

Тоді спалахнули щоки Антоніни, неземний блиск засияв у свіжо отківших очах, вона підскочила до фортепіану, відкрила уста... Однака в цій самій хвилині Креспель відсунув її геть. вкопив мене за плечі і крикнув високим голосом:

— Синку! Синку! Синку!

І зараз потім, беручи мене за руку і вічливо схиляючись, став продовжати вже дуже тихо і співно:

— Властиво, мій гідний попані пане студозусе, властиво воно противилось би всякому життєвому ладові і всім добрим звичаям, коли б я голоско і живо висловив побажання, щоб тут зараз на місці, сам сатана із пекла скрутів вам гарненько своїми розжареними кігтями карк, і вас у цей спосіб найкоротшою дорогою виекспедіював на другий світ... Однака не зважаючи на те, мусите призвати, мій любий і поважний, що сьогодні вже досить потемніло, і тому, що сьогодні не світить ніяка ліхтарня, могли б ви потерпіти шкоди на своїх любих костях, коли б я скинув вас якраз просто по сходах на долину. Ідіть гарненько додому і будьте такі приязні та не забувайте про свого спражнього друга, якщо б часом не мали, — чи добре ви мене зрозуміли? — якщо б ви не мали ніколи більше зустріти його в його власному домі.

При цьому він обняв мене і, тримаючи мене міцно, обернувся зі мною поволі в сторону дверей так, що я не міг більше навіть кинути оком на Антоніну.

Ви признаєте, що в моєму положенні було неможливим випередити радника, що саме повинно було статися. Професор дуже з мене сміяється і запевнив, що тим попсуває я собі наважки відносини з радником. Грати ролю романтичного аморозо, що виглядає із вікна,

¹ Італ. композитор. — ² Португ. композитор (Прим. перекладача).

чи ролю закоханого авантюрика, — на це була мені Антоніна задорога, я хотів би скавати, засвята.

Із розпанаханою душою покинув я Г. Одначе як воно звичайно буває, яскраві кольбои у твориві уяви приблідли, й Антоніна, навіть і сам спів Антоніни, що його я ніколи не чув, просвічували мені часто аж у глибинь моого серця, мов лагідне, рожеве сяйво потіхи.

*

Через два роки, коли я вже займав місце в Б., несподівано вибрався в подорож до південної Німеччини. Із запашного передвечір'я підвелись вежі міста Г. Коли я все більше наблизався, огорнуло мене чомусь неописане почуття прикрого ляку; мов би важений тягар пригнітив мені груди так, що я не міг віддихати. Я мусів висісти з візка на вільне повітря. Одначе мое пригнічення перейшло аж у фізичний біль. Мені здавалося згодом, ніби я чув їакорди святочного хоралу, що наливалися у прозорях. Звуки стали виразнішими, і я відрізнив мужеські голоси, що співали духовний хорал.

— Шо це таке, що це? — викрикнув я в той час, коли мої груди, здавалося, пронизав хтось розжареним кинджалом.

— Чи ж не бачите, — відповів пошталіон, що іхав біля мене, — чи ж не бачите? Отам по другій стороні когось хоронять.

Справді, ми були якраз поблизу кладовища, і я побачив гурт чорно вдягнутих людей, що оточували гріб, що його саме мали засипати. Сльози покотились мені з очей і мені стало так, якби там хоронили всі мої веселощі, всю мою життєву радість.

Ходячи все далі з пригорка вниз, не міг я вже більше поглянути до середини кладовища; хорал уже замовкі і недалеко від брами завважив я чорно вдягнутих людей, що верталися з похорону. Професор під рамено із свою сестрінницею, обое в глибокій жалобі, пройшли близенько біля мене, навіть не помітивши. Сестрінниця притискала хустинку до очей і бурхливо схлипувала.

Мені не було змоги увійти до міста; я пісадив свого слугу враз із візком до гостинниці, до якої заїджав, а сам вибіг у добре знайому околицю, щоб позбутися цього настрою, причиною якого могла бути тільки фізична втома, чи зігріття під час подорожі, або щось подібне.

Коли я прийшов у ту алею, що веде до місця прогулянок, розгорнулося передо мною найдивовижніше видовище. Радник Креспель, що його вели два мужчини в жалобі, намагався їм, як здавалося, висмикнутися у дивовиж-

них підскоках. Він був одягнутий, як звичайно, у своєму дивному, сірому сурдutі, який він сам собі скрів, і тільки з малого трикутного капелюшка, насуненого по-хвацькому на вухо, звисала, повіваючи на вітрі, вузенька, дуже довга крепа. Довкола тулуба прип'яв він чорну вішалку від шаблі, до якої пощепив замість шаблі довжелезний смичок від скрипки. Мороз пройшов мені крізь члени всього тіла. Цей напевно збожеволів, подумав я, поволі ідучи за ним.

Мужчини завели радника аж до дому, тоді він обняв їх із голосним сміхом. Коли вони його покинули, його зір упав на мене, що стояв близько біля нього. Він довго дивився на мене мертвим зором, а потім крикнув глухим голосом:

— Вітайте, пане студіозусе! Ви хіба таож зрозумілі! — При цьому пірвав він мене за рамено і потягнув зі собою додому, сходами вгору, до тієї кімнати, де висіли скрипки. Всі вони були заслонені чорною крепою, бракувало тільки скрипки старого майстра; на її місці висів вінок із кипарисів. Я зрозумів, що стався.

— Антоніна! Ах, Антоніна! — вибухнув я розплачливим лементом. Радник стояв біля мене, мов би застиглий, із схрещеними руками. Я показав на вінок із кипарисів.

— Коли вона вмерла, — промовив радник дуже святочно і глухо, — коли вона вмерла, трісла із грюкітливим лоском „душа” в цій скрипці, а резонансова скринька розлетілася на куски. Ця, єдина вірна, могла жити тільки в нею і в ній. Вона лежить біля неї в гробі, похоронена разом з нею.

Глибоко потрясений упав я на крісло, одначе радник став співати охриплім голосом веселу пісеньку, і справді жахливо було приглядатися, як він при цьому підплигував на одній нозі, і як крепа (він усе ще мав на голові капелюх), торкалася скрипок, порозвішаних навколо в кімнаті. Я не міг стриматися, щоб не викрикнути надто голосно, коли ця крепа при швидкому обороті радника проletіла надо мною. Я почувався так, якби він, тобто радник, заслонивши мене, хотів стягнути у чорну і страхітливу відхлань божевілля. Знечев'я, втихомирившися, промовив радник своїм співучим голосом:

— Синку! Синку! Синку! Чому так лементуєш? Чи ти глядів' коли на янгола смерти? Це завжди попереджає ту церемонію.

Тоді виступив він на середину кімнати, вирав смичок із вішалки, потримав його в обох руках над головою і зломив його так, що він розколовся на дрібні кусочки. Голосно реточучи, крикнув Креспель:

— Отже думаєш, синку, що я над собою
бломив паличку? Зовсім ні, зовсім ні, — отже
тепер я вільний, вільний, вільний! Гей-га,
вільний! Тепер більше не буду будувати ніяких скрипок! Гей, га, ніяких скрипок більше!

Радник співав да на лад жахливо веселої
мелодії, підплігуючи при цьому знову на одній нові. Переповнений жахом, хотів я скорінко втекти крізь двері, однаке радник мідно
мене задержав, говорячи при цьому до мене
дуже спокійно:

— Залишайтесь, пане студіозе! Не беріть
тих вибухів горя, що розривають мене смер-
тельними тортурами, за божевілля! Але все
воно діється тільки тому, що я спорядив собі
від якогось часу шляфрок, що в ньому я хотів
виглядати як сама Доля, або як сам Бог.

Радник плів, мішаючи божевільні і жахливі
теревені, аж поки, обезсанений зовсім, не впав.
На мій заклик прийшла господиня дому,
і я був щасливий, коли тільки знову знайшов-
ся на вільному повітрі.

Я ні на хвилину не сумнівався, що радник
звожеволів, але професор обстоював щось зо-
всім суперечне.

— Є люди, — сказав він, — що ім при-
рода, або якесь особливе призначення стя-
нули накривало, під яким ми всі ведемо своє
нерозумне існування. Вони схожі на тонко-
шкурі інсекти, що у ворушкій, видній грі мус-
кулів видаються здеформовані, не зважаючи
на те, що згодом у них знову все споється
в належну форму. Те, що в нас лішається дум-
кою, те все стає у них ділом. Гіркий глуум, як-
де його часто має під рукою дух, покладений
між земне діло і земну дію, показував Креспель
у нерозумних гримасах і зручних занятіх під-
соках. Однаке це його громозвід. Це, що
здіймається з над землі, віддає віт знову зем-
лі, але Боже вмів він при цьому зберегти. Ось
так, зважаючи на позірне безумство, що об'яв-
ляється зовнішньо, залишається він зі своєю
внутрішньою свідомістю в порядку. Несподі-
вана смерть Антоніни мусила, очевидно, важко
його пригнітити. Однаке я залишився, що друго-
го дня піде радник підтюпцем ослячком кро-
ком свою звичайною і втертою дорогою.

Сталося майже так, як це винирекував
професор. Другого дня відався радник таким,
як перед тим, тільки об'явив, що більше нико-
ли не буде будувати скрипок, і також не хоче
ніколи на ніякій грati. Цього, як я потім до-
відався, він уповні додержав.

Гадка професора скріпила мое внутрішнє
переноання про те, що близький, так дбайливо
промовчаний стосунок Антоніни до радника
її смерть, може стати для нього тяжкою
і пригнітливою провиною, що її не дастися від-

помутувати. Я не хотів покинути швидше Г.,
не зробивши йому докорів за цей злочин, що
їого я передчував, бо я хотів його потрясти
до глибині душі і так вимусити на ньому явне
признання до цього огидного діла.

Чим більше я роздумував над тією спра-
вою, тим яснішим ставало мені, що Креспель
мусить бути злочинцем, і тим запальнішою,
тим наполегливішою ставала промова, що я її
собі уклав у форму справжнього реторичного
мистця. Так озброєний, побіг я, зовсім зігрі-
тий, до радника. Я зустрів його, коли він із великим спокоєм і всміхнутим обличчям вирізу-
вав іграшки.

— Як може, — напав я на нього, — як
може хоч на коротку хвилину загостити спо-
кій у вашу душу, коли думка про брудне діло
мусла б мучити вас, кусаючи, мов гадюка?

Радник поглянув на мене здивовано, від-
кладаючи на бік долото:

— Чому, мій дорогий? — спітав він. —
Сідайте лиш, будь ласка, ~~за~~ оце крісло!

Однаке, не зважаючи на нього, я продов-
жуав із запалом говорити далі, при чому, роз-
палюючись усе більше, я майже обвинувачував
їого в тому, що він убив Антоніну, і грозив
їому карою Всешибінського. Навіть як особа, що
недавно посвячена справедливості, сповнений
званевого обов'язку, пішов я так далеко, що
впевнів його, ніби то я вживу всіх можливих
засобів, щоб потрапити на сліди тієї справи
і так, ще тут на цьому світі видати його в ру-
ки світському судді.

Я справді збентежився, коли вкінці моєї ве-
личної і бучної промови радник, не відпові-
даючи ні словом, глянув на мене дуже спокій-
но, ніби вичікував, що я ще жишу продовжу-
вати мову. Я й справді попробував, але все во-
но вийшло якось супроти мене самого, навіть
так по-дурному, що я негайно замовк. Кре-
спель напається моїм збентеженням, і злобна,
іронічна усмішка, промайнула по його обличчі.
Однаке згодом він дуже споважів і промовив
урочистим голосом:

— Молодий чоловіче! Ти можеш уважати
мене за блазня і за божевільного, це я тобі
прощаю тому, що ми обов замкнуті в одній
і тій самій божевільні. Ти ганьбиш мене тому,
і за те, що я вважаю себе Богом Батьком, ко-
ли ти сам маєш себе за Бога Сина. Однаке,
як ти можеш насмілюватися, хапаючи за най-
таємніші ниті, власити в чуже життя, яке було
тобі і мусить залишитися чужим? — Вони ми-
нулося і, тим самим, таємниця розв'язана.

Креспель задержався, підвісив і пройшовся
нілька разів по кімнаті. Я насмілився попро-
сити вияснення. Він поглянув на мене мертвим
вікопив мене за руку і повів до вікна, відчиня-

ючи обидва його крила. Розложившись на спертих ліктях і дивлячись вниз на город, він розповів мені історію свого життя. Коли він скінчив я покинув його, зворушений і засоромлений.

*

З Антоніою було, коротко кажучи, ось як:

Двадцять років тому загнало радника аматорство вишукувати найкращі скрипки старих майстрів, що перейшло аж у пристрасть, до Італії. Сам він тоді ще не будував, і тому ще й не розбирав тих старих скрипок. У Венеції він чув славну співачку Анджелю, що ясніла тоді першими ролями у Teatro di S. Benedetto. Його захоплення не відносилося єдино до зразків високого мистецтва, що їх, певно, виконувала сіньора Анджеля на найчарівніший лад, але також до її янгольської краси.

Радник шукав знайомства гарної Анджелі і, не зважаючи на всю свою шорсткість, їйому удалося, особливо завдяки своїй сміливості, і при цьому повній незвичайного виразу, грі на скрипці, здобути її. Дуже близькі відносини довели за кілька тижнів до одруження, яке залишилося таємницею, бо Анджеля ані не хотіла розлучатися з театром, ані зі своїм прізвищем славновісної співачки, ані не мала охоти долучати до нього немилозвучне „Креспель”.

Із нечувано-шаленою іронією, якось особливо, описував Креспель як знущалася і мучила його Анджеля, як тільки стала його дружиною. Всю впертість, всю химородність разом усіх молодих співачок втілив хтось, як це думав Креспель, у маленьку постать Анджелі. Коли він хотів підготовлятися до грі, то Анджеля посылала йому на голову ціле військо абатів, маestrів та академіків, що, непоінформовані у його справжніх стосунках із Анджелею, лаяли його нестерпним і невічливим аматором, який не вміє пристосуватися до приязного настрою сіньори.

Саме після одного такого бурхливого виступу, втік Креспель на хутір Анджелі і, фантазуючи на своїй кремонській скрипці, забув зовсім про неприємності того дня. Однаке незабаром у залю увійшла сіньора, що швиденько виїхала вслід за радником. Вона була саме в настрої грати ролю ніжної, обняла радника солодким, зомлілим зором і поклала голівку на його плече.

Однаке радник полинувши надто високо у світ своїх акордів, грав далі, що аж стіни відзвивалися луною, і якось трапилося, що він ведучи смичок, не надто лагідно заторкнув сіньору лікtem. Вона підскочила і, повна шалу,

вирвала радникові скрипку з рук і розбила її об мармуровий стіл на дрібні шматки. Радник залишився, стоячи перед нею, мов би скам'янілий, але згодом, прочумавши, мов зі сну, вхопив сіньору із силою велетня і викинув через вікно з її власної віллі; потім, нічим не клопочучися, втік назад до Венеції і в Німеччину.

Цойно через якийсь час він з'ясував собі виразно, що наробив. Хоч він знов, що вікно від землі було не вище як п'ять стп., і хоч свідомий був конечности викинути сіньору серед таких обставин крізь вікно, все ж таки мучив його прикрій неспокій, а то тим більше, що сіньора цілком виразно дала йому зрозуміти, що вона при надії материнства.

Він ледве зумів роздобути відомості, і не мало здивувався від несподіванки, коли приблизно по вісімох місяцях дістав від своєї коханої дружини ніжний лист, що в ньому вона ні словечком не згадувала про цей випадок на хуторі, а до вістки, що вона саме народила дуже любен'ку донечку, долучила щиросердечні прохання, щоб „marito amo e padre felicissimo“ (любий муж і найщасливіший батько) яко мога швидко прибув до Венеції.

Цього Креспель не зробив, але більше того, дошукуючись у одного довіреного приятеля про близькі обставини, довідався, що сіньора впала тоді легко, мов птаха, на м'яку травичку, і що несподіване падіння не мало інших наслідків, хіба психічні. Бо сіньора після герцьского вчинку Креспеля наче перемінилася. Із химер, немудрих замислів, з будьяких знушань нема найменшого сліду; маestro ж що на найближчий карнавал компонує пісні, буде найщасливішою людиною під сонцем тому, що сіньора хоче співати його арії не роблячи числених змін, що їх він звичайно мусів переводити без слова спротиву. А втім є багато причин на те, щоб дбайливо промовчати, як то вилічено Анджелю, бо інакше співачки щоденно вилітали б крізь вікна.

Радник добре таки заметушився, він замовив коні, сів у візок і ралтом викрикнув:

— Стій! — Як же то, — пробурмотів він до себе, — а чи ж не виходить на те, що, коли я тільки покажусь її на очі, то негайно злій дух добуде знову давню силу над Анджелою. Тому, що я вже раз викинув її через вікно, що ж тоді зроблю у подібному випадку? Щож мені ще залишається?

Він висів з візка, написав ніжний лист до поздоровілої дружини. В ньому ввічливо згадав те, як це ніжно з її боку, що вона так викхвалається тим маленьким значком донечки за вухом, зовсім подібним до нього, і — залишився в Німеччині. Жвава виміна листів три-

вала далі. Запевнення в любові, запрошення, скарги на відсутність коханого, нездійснені бажання, надії і т. п. перелітали з Венеції до Г. і з Г. до Венеції.

Нарешті Анджеля приїхала до Німеччини і заблистила, як відомо, прімадонною у великому театрі в Ф. Хоч вона зовсім уже не була молода, все ж захопила всіх нездоланим чаром свого пречудового голосу. Її голос тоді зовсім нічого не втратив. Тимчасом Антоніна підростала і мати не могла досить налюбуватися, як з Антоніни розцвітає першорядна співачка. Потвердили це, справді, і приятелі Креспеля в Ф.; які при тому вказували, що він мусить хоч раз побувати в Ф., щоб подивляти рідку появу двох знаменитих співачок. Приятелі зовсім не передчували, в якому близькому ступені стойть радник до тієї пари. Креспель радо б поглянув на дочку, що жила в глибині його душі і що часто з'являлась йому привидом у сні, однаке, коли тільки згадував свою дружину, йому ставало неприємно на душі, і він залишався дома, у товаристві своїх розторожених скрипок.

Ви певно мусіли чути про надійного композитора Б... в Ф., що несподівано зник, невідомо куди. Або може ви його знали самі? Він захався в Антоніну так, що коли Антоніна відповіла на його кохання дуже сердечно, наполіг на матір, щоб зараз таки дала дозвіл на зв'язок, що освячує мистецтво. Анджеля не мала нічого проти того, та й радник згодився з тим більшою приємністю, коли композиції молодого майстра знайшли ласку перед його судорим трибуналом.

Креспель чекав на лист про довершення заручин і шлюбу, але замість того прийшов чорно запечатаний, писаний чужою рукою лист. Доктор Р... сповіщав радникові, що, внаслідок простуди в театрі, Анджеля сильно захворіла і саме тієї ночі, коли на другий день мало відбутися вінчання Антоніни, помсrlа.

Йому, лікареві, відкрила Анджеля тайну, що вона в дружиною Креспеля, а Антоніна його дочкою. Отже він повинен поспішати, щоб зайнятися осиротілою. Як би там не потряслася радником смерть Анджелі, згодом усетаки він, відчув, мов би якийсь шкідливий, неприємний принцип поступився з його життя, і він лише тепер може вільно відіхнути. Цього самого дня виїхав він до Ф.

Ви не уявляєте собі, як зворушливо описав мені радник цю хвилину, коли він побачив Антоніну. Навіть у дивачності його виразу лежала якась чудова міць зображення, що її я в силі передати хиба в загальному. Від Анджелі успадкувала Антоніна всю привабливість і чар, однаке бракувало її усіх негатив-

них недобрих сторін тамтої. Не було жадного двозначного бісика, щоб міг визирнути тут і там.

Прибув молодий наречений. Антоніна до глибини душі, скоплюючи вірно своїм тонким змислом свого дивачного батька, заспівала одну з тих пісень старого падре Мартіні, про які знала, що Анджеля мусіла їх безнастанно співати радникові в час найбільшого розквіту їхнього кохання. Радник проливав струмені сліз, він навіть не чув, щоб так коли не будь співала Анджеля. Звук голосу Антоніни був своєрідний і дивний, часто подібний до леготу, еольської арфи, то знову до щебетання солов'я. Здавалося, що звуки не можуть знайти собі простору в людських грудях.

Антоніна, палаючи з радості ѹ кохання, співала ѹ співала всі свої найкращі пісні, Б... також у перерві поміж співом грав так, як це тільки можна з п'янливої розкоші і захвату. Креспель зразу тонув у захопленні, потім став задумливий і тихий, заглиблений у собі. Вкінці підскочив, притулив Антоніну до своїх грудей, і просив дужетихо і глухо:

— Не співай більше, коли ти мене любиш! Вонс розважлює мені серце. Страх! Страх! Не співай більше!

— Hi, — сказав радник другого дня до доктора Р..., коли під час співу її рум'янці стягнулись у дві багряні плями на блідих щоках, — не була це тоді більше прикра родинна схожість, тоді було воно те, чого я найбільше лякався.

Лікар, обличчя якого від початку розмови свідчило про глибоку гризоту, відповів:

— Можливо, що це походить із завчасного зусилля у співанні, або може завинила тут природа, досить, що Антоніна нездужає по причині органічної хиби в грудях, яка саме дав її голосові цю чарівну міць і це особливі зворушення, — я хотів би сказати звучання, яке сягає понад сфери людського голосу. Однаке, наслідком цього буде також її вчасна смерть, бо коли вона буде далі співати, то я даю її ще найбільше шість місяців часу!

Душу радника мов би розпанахали лезами сотні мечів. Він почував себе так, якби в його життя звисло вперше чарівне дерево із своїм найчудовішим цвітом, і ось тепер треба його при корені перепилити, щоб воно більше ніколи не змогло зеленіти ані цвісти. Він рішився. Сказав Антоніні все і поставив її до вибору, або вона хоче піти за нареченим, піддаючися принадам світу, але зате вчасно загинути, або запевнити батькові при кінці життя нечувану радість і спокій, зате ж іще довгі роки життя.

Антоніна, склипуючи, впала батькові на

груди. Він, відчуваючи хвилини розпачу, що мали настути, не хотів ні до чого виразно дослухуватися. Він порозмовляв з нареченим, однаке, не вважаючи на його запевнення, що школи жодем звук не пройде крізь уста Антоніни, — радник знову звісився, що навіть Б... не зуміє ставити опору спокусі, щоб не почути, як співав Антоніна бодай арії, які сам компонував. Також світ, тобто музикальна публіка, хай би навіть її повідомили про недугу Антоніни, напевно не зреагувала б своїх вимог, бо цей марод, коли йде про своє вдоволення, завжди самолюбний і жорстокий.

Радник зник із Антоніною з Ф. і приїхав до Г. У розпачі, довідався Б... про їх від'їзд. Він стежив за слідом, навздогнав радника, і приїхав одночасно з ним до Г.

— Тільки раз його побачити, а потім померти, — благала Антоніна.

— Померти? Кажеш, померти? — крикнув радник у дикій люті, затрясшись у глибині душі від холодних, мов лід, дрижаків. Дочка, єдина істота на широкому світі, що запалила в ньому незнану до тієї пори радість, що тільки сама помирала його зі світом, насильно відірвалася від його серця, щоб сповнилося те страхіття.

Б... мусів сісти до фортепіано, Антоніна стала співати, а радник грав весело на скрипці, аж поки не з'явилися ті червоні плями на Антоніниних щоках. Тоді він наказав затриматися. Однаке, коли Б... прощається з Антоніною, вона зіненацька упала з голосним криком.

— Я думав, — так оповідав мені Креспель, — що вона, як я передбачав, справді мертві і залишився тому, що я вже раз поставив себе на найнебудому шпилі, дуже спокійний і самим собою. Я слопив Б..., що очуманивши виглядав дурнувато, мов вівсь, за плечі і промовив (радник вінав у свій співучий тон): — Тому, що ви, високодостойний піаністе, як ви цвого собі бажали і хотіли, справді вбили свою любу нареченну, можете собі спокійно відійти. Однаке було б добре, щоб ви були такі ласкаві і вибачили мені на так довго, аж поки я вам не вгоню в сердце рівця, щоб тим моя дочка, яка, як ви бачите, десить прибліда, набрала кольору, завдяки вашій дуже цінній крові. Біжіть скоренько, поки я не кинув за вами також навздогін ножиця.

— Я мусів при тих словах, — оповідав радник, — виглядати справді жахливо, бо в крику найглибшого переляжу, скочив він, вирвавши мені з рук, крізь двері сходами вниз.

Одже, коли радник намагався після втечі Б... підвести Антоніну, що лежала без пам'яті

на землі, вона, глибоко зітхнула, відкривши очі, що їх здавалося, хотіла знову замкнути як віки. Тоді вибухнув Креспель голосним розпачливим риданням.

Лікар, що його приклала господиня дому, пояснив стан Антоніни як буржуйський, але зовсім не небезпечний випадок, і на ділі примила вона до себе швидше, як цього тільки міг сподіватися радник. Вона прив'язалася до радника найглибшою дитячою любов'ю, вона увійшла в його улюблені звички, в його шалені химери і помисли. Вона помагала йому розбирати скрипки і клейти нові. — „Я не хочу більше співати, але хочу жити для тебе”, — казала вона часто, всміхаючись до батька, коли хто припрошує її до співу і вона відмовлялася.

Тимчасом радник намагався заощадити як найбільше таких хвилин і звідтіль пішло те, що радник не заходив в нею в товариство та дбайливо уникав музики. Він добре знов, як болісно мусить бути Антоніні відмовлятися зовсім від цього мистецтва, яке вона доконувала з такою високою досконалістю.

Коли радник купив і хотів розібрати цю дивну скрипку, що її похоронив з Антоніною, вона поглянула на нього дуже сумно і сказала із тихим проханням: — „І цю також?”

Радник сам не знов, яка невідома сила прив'язала його залишити скрипку нерозібраною і на ній грati. Ледве потягнув він смичком кілька перших звуків, як Антоніна голосно й радісно скрикнула:

— Ах, ще ж я, ще ж я знову співаю.

Справді, ясноспріяні, схожі до дзвіночків, звуки інструменту мали в собі щось особливо чарівного, здавалося, що їх добивають людські груди. Креспель був до глибини зворушений, він грав багато краще, як колись, і коли він у сміливих жодах підносився й спадав з усюкою силою та в глибоким виразом, тоді пласка Антоніна в руки і кликала в захваті:

— Ах, ще я добре зробила! Це я добре виконала!

З того часу увійшов великий спокій і радість у їх життя. Часто говорила вона до радника:

— Я хотіла б дещо поспівати, тату!

Тоді Креспель здіймав скрипку зі стіни і грав Антоніні найкращі пісні, вона ж була рада з глибиною серця. Коротко перед моим приїздом здалося радникові однієї ночі, якби в сусідній кімнаті чув гру на своєму фортепіано, а згодом відразив він виразно, як Б.. преолюдію на свій звичайний лад. Він хотів підвестися, але наче якийсь важений тягар заїг йому на груди, і, наче зв'язаний залізними путами, він не міг навіть поворотитися. Тоді привлучилася Антоніна тихими, духмяни-

ми звуками, що підносячись щораз то більше, дійшли до щебетливого фортіссімо. Потім оформилися чорні звуки у глибоко зворушливу пісню, що її колись Б... скомпонував для Антоніни у цілком духовному стилі давніх майстрів.

Креспель говорив, що той його стан був неозумілий, бо страховинний переляк єдинався з розкішшю, якої він ніколи раніше ще не почував. Несподівано огорнула його сліпуча ясність, що в ній він побачив Б... враз із Антоніною у взаємних обіймах, милуючись собою у блаженні захоплення.

Звуки пісні і супровідного фортепіану тривали все ще далі, хоч не було видно, щоб Антоніна співала, ані щоб Б... доторкав фортепіану. Радник упав у своєрідний стан гнітючої непритомності, в якій потонув образ ураз зі звуками.

Коли він прокинувся, залишився йому зі сну хіба тільки той нечуваний жах. Він скочив у кімнату Антоніни. Вона лежала на софі із замкнутими очима, із чарівно усміхненим обличчям, побожно склавши руки, немов спала і снила про неземну розкіш і веселощі. Та вона була мертвa.

ДОЖ І ДОГАРЕСА

Такою назвою був позначений у каталогі архітекторів, що їх у жовтні 1816 р. виставляла берлінська Академія Мистецтв, один малюнок, намальований з талановитою відвагою Е. Кольбе, членом Академії. Цей образ притягав кожного своїм особливим чаром, тож рідко коли місце перед ним залишалося порожнє.

Дож, у багатому, розкішному одінні, із так само багато зодягеною догаресою побіч себе, виходить на балюстраду. Він — старець із посивілою головою та із дивною мішаниною суперечливих рис на засмаглому обличчі, що вказують то на силу, то на слабосилля, раз на гордість і зухвальство, то знову на добродушність, — вона ж молода, вродлива жінка із тужливим сумом і замріяною пожадливістю в очах і в цілій своїй поставі. Поза ними ступає ще якесь старша жінка з мужчиною, що тримає розгорнутий парасоль. Збоку при балюстраді сурмить у ріг, закручений у формі мушлі, якийсь юнак, а перед ним на морі багато оздоблена і прикрашена венеційським працівником гондола, з двома веслярами. У глибині образу простягається покрите безліччю вітрил море і видно вежі та палати розкішної Венеції, що підноситься у височіні із глибу хвиль. Ліворуч можна розрізнити катедру св. Марка, а праворуч, більш до переду, храм Сан Джорджо Маджоре. На золочених рамках малюнка вирізані слова:

Ах, мало кохання, —
Хай навіть із морем,
Подружene, лине —
Не втишити горе!

Перед тим то малюнком зчинилася одного дня непотрібна суперечка. Ішло про те, чи мистець намагався зобразити своїм малюнком тільки сам образ, себто тільки хвилинний стан **внешнього** старця, — на це досить ясно налякали вищеведені рядки, — що, при всій своїй величі і розкоші блеску, не всілі власпо-

коїти бажань у своєму сповненному тузи серці, — чи, може, мистець хотів зобразити якусь справжню історичну подію. Стомившись бажанням, покидали глядачі один за одним місце суперечки так, що вкінді залишилися тільки два западливі прихильники шляхетного маліарського мистецтва.

— Я не знаю, — почав один з них, — як можна псувати собі насолоду всякого переживання тим вічним дріб'язковим пояснюванням. Бо крім докладності, з якою прочуваю, що саме могло трапитися в житті цьому дожеві і цій догаресі, захоплює мене особливо ще й блеск цього багатства та сили, що простерті над усім малюнком. Поглянь лише на цей прапор із крилатими левами, що тріпоче вгорі, так, наче б він проказував світові: — „О, чудова Венеція!”

Він став рецитувати з пам'яті загадку Турандота про адрийського лева: „Скажи, що це за звір жахливий...”¹ — і т. д.... Однаке ледве встиг скінчити, коли якийсь **олововічий** міловозучний голос відізвався розв'язкою тієї ж загадки з Каляфа: „Чотироногий звір” — і т. д. Непомічений приятелями, став поза ними високої постави і шляхетного вигляду мужчина, що, закинувши мальовничо через рамено сірий плащ, приглядався до малюнка полум'яним зором. Почалася розмова, і чужинець майже святковим голосом заявив:

— В цьому саме вже вся таємниця, що в серці мистця часто зароджується образ, якого постаті зразу нерозпізнавальні, безтілесні тумани, що ганяють у порожньому повітряному просторі; саме щойно в його серці вони приймають життєві форми і знаходять собі там рідне місце. Знечев'я образ в'яжеться із минулім, або так само добре з майбутнім, і представляє тільки те, що справді діялося, або те, що має відбутися. Можливо, що Кольбе сам ще не міг знати, що він зобразив на своему

¹ З опера „Турандот” Карля Гонзі.

малюнку не кого іншого, а дожа Маріно Фалієрі і його дружину Ангунціяту.

Чужинець замовк, однаке обидва приятелі наполягали на нього, щоб він розв'язав ім цю загадку, як перед тим розв'язав загадку про адрийського лева. На це він відповів:

— Будьте терпеливі, мої дікаві панове, а я не гаючись, разом з історією Фалієрі, спробую подати вам також пояснення до цього малюнка. Тільки, ще раз кажу, будьте терпеливі! Я зроблю це найдокладніше, бо інакше не можу говорити про справи, які стоять мені так живо перед очима, наче б я їх сам оглядав. Це також буває, бо кожний історик, — а до істориків я саме належу, — в своєрідним маршом, що говорить із давнини.

Приятелі вийшли з чужинцем у віддалену кімнату, де він уже без дальшого вступу став ось що розповідати:

— Досить давно тому, — оскільки не помилюється, було це в місяці серпні тисяча триста сорок п'ятого року, — відважний генуезький отаман, на імення Дорія Паганіо, побив на голову венеційців і здобув приступом їх місто Паренцо. З того часу стали кружляти біля узбережжя Венеції його добре озброєні й густо обсаджені людьми галери, що, мов голодні хижаки, в жадібному неспокойстві забігали сюди й туди, щоб вислідити, де найпевніше можна б захопити добич. Смертельний жах охопив і весь народ, і саму сіньорію.¹ Все воянство, кожний, хто тільки міг рушити рукою, хапав за зброю або за весло. В затоці св. Миколи зібрано силу народу. Затоплено кораблі дерево, в порті повалено надбережні ланцюги, щоб тільки не дати приступу ворогові. В той час, коли тут у дикий метушні брязкотіла зброя, котилися із грюкотом у піняве море тягарі, — на площі Ріяльто можна було бачити агентів сіньорії, що, обтираючи піт із блідих чол, із переляком на обличчях, вигукували охриплими голосами і пропонували щораз вищі проценти за готівку, бо вже й починало бракувати загрожений Республіці.

До того ж незбагнущий вирок долі присудив, що саме в тому часі найбільшої біди та війнів вирвано загрожений громаді вірного провідника. Розчавлений тягарем недогідних обставин, помер дож Андреа Дандульо, що його весь народ називав не інакше, як своїм „любим гравиком”, тому що був завсіди ввічливий і людяній та ніколи не проходив площею св. Марка, щоб не зробити послуги кожному, хто потребував грошей чи поради, словом потіхи на устах або злайшим цехіном із кишені. Як воно звичайно буває з позбавленими

відваги, яким кожний удар здається подвійно болючий, так було воно також і з людністю Венеції, що в час, коли дзвони з катедри св. Марка сколихнули простір своїми глухими, страхітливими звуками і сповістили про смерть герцога, зовсім стратила голеву від горя та смутку. Отже пропала їх підpora, їх надія, отже тепер мусять вони зігнутися під генуезьке яро, — так викрикували всі голоси, не зважаючи на те, що коли йшло про конечні воєнні заходи, то втрати Дандуля не здавалася такою згубною. „Добрий гравик” любив жити у спокої. Він краще вмів стежити за чародійним ходом сузір, як за таємничими сплетіннями державної політики; він розумівся багато краще на порядкуванні процесії під час Великодніх свят, ніж на проведі війська до бою.

Отже йшло про те, щоб вибрати нового дожа, що, обдарований однаково умом полководця та політичним хистом, вирятував би від загрозливої сили щораз то більше осміленого ворога потрясену в основах венеційську Республіку. Зібралися сенатори. Однаке між ними не помічалося нічого іншого, крім сумних облич, мертвих, пониклих до землі поглядів і спертих на руки голів. Де ж знайти мужа, який зумів би тепер схопити міцно рукою слабу державну керму і якслід нею повернути?!

Вкінці забрав голос найстарший радник, на ім'яня Маріно Бодоєрі:

— Тут довкола нас і між нами ви його не знайдете, — сказав він, — однаке зверніть свій зір у бік Авеніону, на Маріно Фалієрі, що його ми туди піslали з побажанням щастя для папи Інокентія з нагоди його піднесення до папської гідності. Той зумів би тепер щось ліпше робити. Виберімо його на дожа, він зумів керувати нами проти всякої негоди. Зробите може закиди, що той Маріно Фалієрі має вже понад вісімдесят літ, що волосся на його голові і бороді замінилося на чисто срібло, що його веселій вигляд, полум'яний зір і вогнисті рум'янці на носі і щоках треба приписати більш, як це обмовники хочуть, кипрському вину, ніж його внутрішній силі. Однаке не зважайте на це. Пригадайте собі тільки, яку близкучу хоробрість виявив цей Маріно Фалієрі як провідник флоти на Чорному морі, подумайте, які заслуги мусіли це бути, що змогли приневолити прокураторів із св. Марка віддати тому самому Фалієрі в нагороду багате графство Вальдемаріно?

Так відважно захвалював Бодоєрі заслуги Фалієрі, вміючи зразу збити всі закиди проти нього, аж вкінці всі погодилися на його вибір. Дехто говорив, правда, про несподівані вибухи гніву Фалієрі, про його жадобу влади

¹ Найвища рада.

І самоволю, — однаке й тут умів промовець знайти виправдання. Саме тому, що всі ці хиби покинули старця Фалієрі, то й вибираємо його на дожа, як старця, а не як молоду, загонисту людину. Однаке всякі тогороду доганні голоси пролунали щойно тоді, коли народ довідався про вибір нового дожа і вибух незмірною й шаленою радістю.

До цього долутилося ще й те, що Нікольо Пізані, який, Бог знає чому, замість зустрітися з фльотю Дорії, поплив собі спокійно до Сардинії, саме вкінці повертаєсь назад. Дорія покинув узбережжя, і те, що було наслідком наближення фльоти Пізані, приписано також страшному імені: Маріно Фалієрі! Тоді якесь фанатичне захоплення охопило народ і сіньорію з приводу щасливого вибору; щоб цю подію якось відзначити, постановлено прийняти нововибраного дожа як божого післанця, що приносить честь, перемогу і багатство. З тієї нагоди сіньорія вислава дванадцять із шляхетного роду, що з них кожний був оточений чиленною, близькою службою, аж до Верони, де ці посланці Республіки, по приїзді Фалієрі, мали ще раз урочисто проголосити йому його вибір на голову держави. П'ятнадцять державних багатоозdobлених човнів, виготовлених Підестою (бурмістром) з Кіоджджії, що були під орудою його таки сина Таддео Джустініані, забрали після цього в Кіодді дожа враз із його почетом; він, наче в триумфальному поході наймогутнішого переможного монарха, удався на острів Сан Клеменс, де очікував його державний корабель Бученторо.

Якраз у тому самому моменті, коли Маріно Фалієрі задумав всидати на Бученторо, — а було це ввечері третього жовтня, коли сонце стало заходити, — лежав, витягнувшись на мармуровому бруці перед колонами Догани, якийсь нещасливець. На його виснаженому тілі висіло лахміття із смугастого полотна, що його кольору вже не можна було розрізнити; це був колись, як здавалося, моряцький одяг, який, зрештою, носить тут простолюддя, тобто вантажники і веслярі. Із сорочки не залишилося вже нічого, хіба власна шкіра бідака, що проглядала з усіх боків, але вона була така біла й ніжна, що й найбільший шляхтич не посorомився б мати її на собі. Отже худорлявість цього бідака показувала тим краще симетрію рівномірно збудованого тіла; коли приглянутися до яснокаштанових сплетів волосся, що розкуювдилось і без ладу кидало тінь на прегарне чоло, до блакитних, тільки внаслідок розпуки і злиднів насуплених очей, до орлиного носа, гарно скроєних уст нещасливця, що міг мати не більше, як двадцять років. — та ставало певним, що тільки якийсь вибик з ви-

ворожої долі мусів скинути цього шляхетного юнака на дно суспільства.

Як уже згадано, юнак цей лежав перед колонами Догани, сперши голову на праве рамено, і дивився мертві, не воружнувшись, бездушним і диким зором на море. Якби не те, що він час від часу зітхав від невимовно прикргого болю, можна було б думати, що життя покинуло його і він в останній боротьбі зі смертю закам'янів, наче постument. Насправді був це таки біль у лівій руці. Він простягнув її на бруці, вона була завинена в закривавлене лахміття, і як здавалося, зранена.

Всяку працю припинено, гук варстатів також утихомирився і ціла Венеція плила назустріч своєму обожуваному Фалієрі. Тож не диво, що нещасний юнак зітхав з болю, залишившись без опіки і допомоги. Однаке саме тоді, коли його немічна голова скилилася на бруці і він, здавалося, от-от втрачав притомність, якийсь окриплій голос покликав жалісно кілька разів підряд:

— Антоніо, мій любий Антоніо!

Антоніо напів підвівся з трудом і, звернувшись голову в напрямі колон Догани, що з-поза них, як здавалося, розлягався голос, прошептав ледве чутно:

— Хто мене кличе? Хто оце приходить, щоб кинути мій труп у море, бо незабаром доведеться мені тут пропасті.

Тоді, крекучі і покашлюючи, наблизилася, спираючись на палицу, до раненого юнака маленька, покрита мохом старушка і, присівши навпочіпки біля нього, вибухнула на смішливим, відразливим речтом.

— Дурна дитино, — зашепелявила старчиха, — нерозумний хлопче, хочеш тут загинути, хочеш тут умерти тоді, коли для тебе сходить золоте щастя? — Поглянь тільки туди, поглянь на спалахи вочірнього полум'я, оце твої цехіни. Однаке ти мусиш покріпитися, любий Антоніо, мусиш з'їсти й напитись, бо це голод кинув тебе об землю, простягнувши на цьому холодному бруці. — А твоя рука вже здорована, зовсім здорована!

Антоніо пізнав у бабусі ту саму дивну жеbrachtку, яка на сходах костьолу Франціканців, завжди речочучі і сміючись, просила у вірних милостині і якій він з якогось неясного почуття прихильності кидав часом гірко запрацюваного сотика, хоч йому самому було сутужно.

— Лиши мене у спокої, божевільна жінко, — промовив він, — певно, що більше голод, як рана знесили мене і довели до цього злідненого стану. Вже три дні не заробляю нічого. Хотів я поглянути на той бік у маєнти, чи не вдасться мені здобути декілька ложок страви, що її там варять для хворих, од-

наче всі мої товариші пішли геть і нема ні одного, щоб забрав мене з милосердя до чевна. Зваливши із ніг, лежу тут, і мабуть певно ніколи знову не підведуся.

— Хі, хі, хі, хі, — захихотіла старушка, — навіщо зараз вдаватися в розпuku, навіщо так швидко зневірюватися? Хочеш пiti, істи? На це в мене є рада. Ось тобі гарненька сушена рибка, сьогодні куплена, ось цитриновий сік, а още білій, гарний хлібець. Іж, синку, потім поглянемо на зранену руку.

Старчиха справді витягнула з мішка, що висів на її хребті, неначе каптур, і високо стирчав над згорбленою головою, рибу, хліб і цитрину. Коли тільки Антоніо зволожив спалені, потріскані губи холодним трунком, зараз із подвійною силою прокинувся в ньому голод, тож Антоніо жадібно проковтиув рибу і хліб. Тимчасом старчиха заходилася розвинуті лахміття із хворої руки і тут саме виявленося, що хот рука її була важко потовчена, однаке рана вже зовсім загоїлася. Шмаруючи її мастию з малої коробки, яку вона огрівала своїм диханням, питала стара:

— Скажи ж мені, синку, хто тебе так гарно почастував?

Зовсім відсвіжений і запалений новим життєвим вогнем Антоніо підвівся зовсім і, піднівшись затиснутий п'єстук, з близканиччям в очах крикнув:

— Га, це той драбуга Нікольо хотів мене зробити калікою тому, що заздрить мені кожного інцасного сотника, що його мені кидала часом добродійна рука. Знаєш хіба, старенька, що я зберіг із трудом своє життя таким чином, що помагав волокти вантажі з кораблів і човнів до німецького купецького дому, до так званого Фонтего, — ти ж знаєш напевно добре цю будівлю?

Коли тільки Антоніо вимовив слово „Фонтего”, захихотіла стара і з відразливим сміхом стала повторювати раз-у-раз:

— Фонтего, — Фонтего, — Фонтего!

— Кинь свій дурнуватий сміх, стара, коли я маю розказувати, — крикнув із злістю. — Тоді старчиха зараз змовкла, і Антоніо став продовжувати:

— Отож заробив я трохи грошей, купив собі новий каптан, виглядав зовсім пристойно і дістав місце гондолієра. Тому, що я завсіди був веселої вдачі, жваво брався до роботи і зінав не одну гарну пісеньку, то й заробляв я більше від товаришів. Але де саме збудило зависть між ними. Вони обмовили мене перед моїм напом, що й прогнав мене. Всюди, куди б я не пішов, кричали вони за мною: Проклятий ерстик, — а три дні тому, коли я біля Сан-Себастія помагав одному човнові причалити

до берега, напали вони на мене в костурами й камінням. Я боронився відважно і як тільки міг, однаке зрадливий Нікольо вдарив мене веслом, і воно, зачепивши голову і зранивши важко руку, звалило мене з ніг. Тільки й всеого. Але ти, старенька, наситила мене, і я спрavedi почиваю, як твоя масть у чародійний спосіб допомагає мой руці. Поглянь лише, як я вже можу вимахувати цією рукою: — тепер з окою візьмуся знову до веслування.

Антоніо встав із землі і почав сильно вимахувати хворою рукою. В той час старенька хихотіла і заходилася від голосного сміху, та якось дивно плигаючи, мов у танці, дріботила й кричала:

— Синку, синку, синку мій, відважно веслуй! Він надходить, він уже близько. Золото жахтить у сяйному полум'ї. Веслуй жваво, жваво! — Ще раз тільки, ще раз тільки, останній раз, і більше вже ніколи!

Антоніо не звертав уваги на те, що ребить стара, бо саме перед його очима розкрився одне з найкращих видовиськ, які він коли бачив. Від Сан Клеменс плив із адрийським левом на триметровому стягу, під звучні удари весел, Бученторо. Оточений безліччю човнів і гондол, з піднесеним понад ними гордим чолом, здавалося, намагував вік тому радісному, війську, що вирізяло своїми сяйними голевами з морської глибини. Вечірне сонце кідало своє гаряче проміння на море, на Венецію так, що все палало багряним полум'ям. Коли так Антоніо, забувши зовсім про горе, поглядав туди в захопленні, заграва ставала дедалі більше й більше кривавою. Глухий шум пролетів крізь повітряний простір і жахливим відгомоном залинало в відповідь із морської глибини. Надлєтила буря на грядах чорних хмар і закрила все грубою пітьмою в той час, коли на розіплілому морі здіймалися в сичанням, неначе потвори, піняві буруни і грозили всьому загладою. Видно було, як на морі ганяли скуди й туди гондолі й човни, неначе розпорощене пір'я. Бученторо, не маючи сили ставити опір бурі своїм плоским тулубом, хитався на всі боки. Замість живої радості труб і сурми, чути було крізь бурю вигуки переляку загрожених.

Отупілим зором дивився Антоніо туди. Близько біля нього розлігся наче брязкіт ланцюгів. Поглянувши вниз, побачив, як хвилья гойдала малий човник, що був прикріплений до муру, і тоді наче грім ударив йому в душу. Він скочив у човен, відв'язав його, вхопив весло, яке він знайшов у середині, і сміливо вирвався на море, якраз на самого Бученторо. Чим ближче він під'їджав до Бученторо,

тим виразніше чув на іному крики за поря-
тунком:

— Сюди! Сюди! Рятуйте дожа! Рятуйте
дожа!

Відома річ, що в затоці під час бурі саме маленькими рибальськими човниками легше й певніше кермувати, ніж великими човнами. Тож і тепер звідусіль мчали саме такі човники, щоб рятувати дорогу голову Маріно Фалієрі. Однаке в житті так уже завжди буває, що Вічна Сила призначує, щоб тільки одному справді вдався сміливий чин, а інші даремно витрачають сили. Так було цим разом і з бідним Антоніо, що йому було суджено спасті новообраниого дожа, і тому тільки йому вдалося щасливо доплисти своїм маленьким рибальським човником аж до самого Бученторо.

Старий Маріно Фалієрі, добре ознайомлений з такою небезпекою, вискочив жваво з розкішного, але зрадливої Бученторо в маленький човник бідного Антоніо. Човен просковзнувся легко по шумливих хвилях, наче дельфін, і за педовгий час переправив дожа на площа св. Марка. У промоклому одінні, з величими краплями морської води на посивілій бороді, впроваджено старого в церкву, де шляхта з побілілими обличчями докінчала церемонії в'їзду.

Серед радошів замовк наїд так, як і сіньорія, приголомшений нещасливими випадками при в'їзді, до яких заразовано й те, що в поспіху і замішанні введено дожа між тими двома колонами, де звичайно карано смертю злочинців. Сумно й похмуро закінчився день, який так святково почався.

Про того, що вирятував дожа, ніхто, здавалося, навіть і не подумав, бо й сам Антоніо не думав про те; смертельно стомлений і півпритомний від болю, що його спричинила йому свіжо роз'ятrena рана, лежав він під колонадою княжої палати. Тим дивніше видалось йому, коли, майже вночі, зловив його за плече герцогів трабант і зі словами: „Ходи, любий друге!” — пхнув його до палацу в напрямі дожової кімнати. Старець вийшов з приязнім усміхом йому назустріч, і сказав, вказуючи на кілька мішечків, що лежали на столі:

— Ти відважно тримався, мій любий сину! Візьми оці три тисячі цехінів; хочеш більше, то скажи сміливо. Однаке зроби мені цю приємність і не показуйся мені більше на очі.

При останніх словах заіскрилися очі старця і він зарум'янівся аж по кінчик носа. Антоніо не знав, що хоче старий, і зовсім не візяв собі до серця його слів, тільки загорнув із трудом мішечки, що на них він, як гадав, цілком заслужив.

Сяючи від блиску свіжо здобутої влади, поглядав Маріно Фалієрі другого дня з високих, лукуватих вікон палацу на народ, що весело гарçував внизу під ним і вправлявся в орудуванні збрюю.

Тоді якраз увійшов до кімнати Бодоєрі, що його в'язала з ним від молодечих літ незламна приязнь. Отож, коли він, заглиблений у собі і в своїй гідності, здавалося, зовсім його не помічав, Бодоєрі, сплеснувши руками і голосно засміявшись, гукнув:

— Ай, Фалієрі, які це великі думки можуть вигріватися і дослівати в твоїй голові, відколи на ній сидить крива шапка?

Неначе прокинувшись зі сну, вийшов Фалієрі із силуваною ввічливістю назустріч Бодоєрі. Він почував, що властиво нікому іншому, як саме Бодоєрі, завдячував він свою криву шапку, і його мова, здавалося, навіть натякає йому на те. Однаке тому, що всяке зобов'язання гнітило його горде, самовладне серце, і тому, що він свого найстаршого дорадника і досвідченого приятеля не міг позбутися так, як позбувся бідолахи Антоніо, то примусив себе до кількох слів подяки і став негайно говорити про заходи, що їх треба вжити проти ворога, що все більше ворохобився.

— Те, — перебив йому Бодоєрі із хитрою усмішкою, — те та й ще дещо, чого домагається від тебе держава, зважимо і продумавмо зріло за кілька годин на загальному, великому засіданні Ради. Не для того прийшов я до тебе так вчасно, щоб придумувати з тобою засоби, як розбити зухвалого Дорію або як врозумити Людвіка Угорського, якому прийшла охота забрати наші далматські приморські міста. Ні, Маріно, тебе мав я на думці і те, чого ти може й не догадуєшся: твоє одружиння!

— Як можеш, — відповів дож, — що, підвівши із досадою та відвернувшись від Бодоєрі, виглядав крізь вікно, — як міг ти про те навіть подумати! — Ще далеко до Вознесіння. Потім, надіюся, ми повинні подолати ворога, з моря родженому адрійському левові здобути перемогу, честь, нове багатство і ще більше осяйної моці. Непорочна суджена повинна знайти свого судженого гідним її.

— Ах, — перебив йому нетерпеливо Бодоєрі, — ах, ти говориш про ту дивну і рідку урочистість, у день Вознесіння, коли то-ти, кинувши в море з Бученторо золотий перстень, задумуєш, як каже старий звичай, одружитися з Адрійським морем. Чи ж ти, Маріно, споріднений із морем, не знаєш ніякої іншої нареченої крім холодної, вогкої і зрадливої стихії, що ти хочеш наказувати і яка ще вчора так дуже тобі загрожувала? Ех, як же ти можеш хотіти спочити в раменах такої нареченої!

ної, такого впертого сотворіння, що зараз після того, як ти, пливучи на Бученторо, погладив її по посинілих, холодних устах, почала лаятись й скаженіти. Чи ж вистане цілого Везувія, повного гарячого полум'я, на те, щоб зігріти льодові груди фальшивої коханки, яка в постійній віроломності вінчається все наново і приймає перстені не як дорогий любовний застав, а видирає їх, як данину від раба? Ні, Маріно, я гадаю, що ти повинен одружитися з найкращою з-поміж земних жінок, яку тільки можна стрінути.

— Тобі верзеться щось, — шепнув Фалієрі, не відвертаючись від вікна, — тобі верзеться, друже. Я, вісімдесятлітній старець, обтяжений трудом і працею, що ніколи не був одруженій і ледве чи вже здатний кохати?

— Стій, — крикнув Бодоері, — не обмовляй себе самого. Зима, яка вона не була сувора й холодна, чи ж, сповнившись туги, не витягає вкінці своїх рук до чарівної богині, що лине їй назустріч із теплими західними вітрами? І коли вона потім пригортає її до задубілого лона, коли ніжне полум'я протікає крізь її жили, куди ж тоді діваються льоди й сніги? Ти кажеш, що тобі вже близько вісімдесят літ. Це правда; однаке чи ж міряєш старість тільки роками? Хіба ж ти не носиш голови так само просто, хіба не ходиш ще таким самим твердим кроком, як перед сорокома літами? Або, може, відчуваєш, що тобі убував сил, що мусиш носити меншу шаблю, що знесилоєшся від швидкого ходу, що задихаєшся, ступаючи по сходах герцогського палацу?

— Ні, далебі, — перервав Фалієрі приятелеву мову, відступаючи жваво й раптово від вікна та підходячи до нього, — ні, далебі, того всього я зовсім не помічаю.

— Що ж, — продовжував Бодоері, — отже пий повними ковтками радісний трунок земного щастя, що тобі призначений. Піднеси жінку, що її я тобі вибрав, до гідності догареси, а всі венеційські жінки будуть примушенні уважати її першою в тому, що стосується краси і чесноти, так само, як венеційські мужі вважають тебе, свого голову держави, першим щодо хоробрості, розуму і сили.

Бодоері став накреслювати образ жінки і вмів так вдатно мішати кольори і так живо прихвалювати, що очі старця загорілися і він став на цілому обличчі дедалі більше паленити. Губи його загострилися і зацмокали так, наскільки він вихиляв чарку за чаркою полум'яного сирокузького вина.

— Ех, — сказав він у кінці, посміхаючись, — ох, та хто вона така ота чарівниця, що про неї ти мені росказуєш?

— Ніхто інший, — відповів Бодоері, — як моя люба небога.

— Що, — перебив йому Фалієрі, — твоя власна небога? Але ж вона вийшла заміж за Бертуччіо Неноля, коли я ще був старостою в Тревізі.

— Е, — говорив Бодоері далі, — ти думаєш про мою небогу Франческу, а я маю на думці її донечку. Ти знаєш, що дикий і грубуватий Ненольо втонув під час війни в морі, Франческа з горя і печалі навіки замкнулася в римському манастирі. Тоді казав я виховувати маленьку Аннунціяту на самоті в моїй віллі у Тревізі.

— Що? — перебив Фалієрі старому знову, повний нетерпеливості, — що? Я маю взяти за жінку дочку твоєї небоги? Скільки ж то пройшло часу, відколи Ненольо одружився? Аннунціята мусить бути щонайвище десятилітньою дівчинкою. Коли я став старостою в Тревізі, про одружіння Неноля тоді ще на вітві не думали, а це вже буде...

— Двадцять п'ять літ тому, — перервав йому мову з усмішкою Бодоері. — Ех, як же ти можеш так помилатися щодо часу, що тобі так швидко проминув? Аннунціята має тепер дев'ятнадцять років, чарівна, як сонце, скромна, покірна, в коханні недосвідчена, бо ледве чи й бачила коли мужчину. Вона прив'язеться до тебе з дитячою любов'ю і невимогливою відданістю.

— Хочу її побачити, хочу її побачити, — скрикнув дож, якому знову перед очима виринув образ гарної Аннунціяти, що його накрепливо обрахував.

Його бажання здійснилося того самого дня. Бо ледве він повернувся з засідання Великої Ради до палати, хитрий Бодоері, що мав не одну причину до того, щоб побачити свою небогу дагаресою пої боці Фалієрі, ввів потайки чарівну Аннунціяту.

Коли старий Фалієрі побачив це янголятко, був такий зачарований її красою, що ледве міг, загикуючись, вимовити кілька слів, щоб попросити її віддати йому свою руку.

Аннунціята, яку правдоподібно повчив Бодоері, що вона має робити, зарум'янівшись, упала навколошки перед старцем. Вона вхопила його за руку, притулила до своїх уст і тихо прошептала:

— О, пане! Чи хочете зробити мені ту честь, щоб я ступала при вашому боці на княжий престіл? Коли так, то я хочу поважати вас із глибини моєї душі і бути вашою вірною служебкою, аж до останнього мого віddиху.

Старий Фалієрі не тямився з радості та захоплення. Коли Аннунціята взяла його за руку, почув, як дрижаки проходять крізь все

Хого тільки, і він став книтам геловою та трястися на всьому тілі так, що мусів швиденько сісти у своє високе крісло. Здавалося, наче б добру думку Бодоері про силу віку на восьмому десятку можна заперенити. Він, видима річ, не міг заховати дивно усмішки, що нею здригнулися його уста. Невинна і простодушна Аннунціята нічого не помітила, а крім них, на щастя, не було никого.

Можливо, що старий Фалієрі, думаючи про те, як він в'явиться перед народом у ролі зменника лев'янадцятилітньої дівчини, відчув незручність такого становища. В ньому заворушилось передчуття, що не треба дражнити скільких до насміху венеціянців і що краще буде б зовсім промовчати критичний час того вінчання. Досить, що, за згодою Бодоері, постановлено відбути вінчання в найбільший тайні. Кілька днів після того мали догаресу представити синьорії і народові так, ніби вона була віддана, вінчана в Фалієрі і саме прибула з Тревіза, де вона, мовляв, перебувала під час посольства її чоловіка до Авиніону.

Звернім наш вір тепер на того чисто вдягненого, гарного, як малюнок, юнака, що з гаманцем, повним джінів, у рукі, проходитьться сюди й туди по Ріяльто і розмовляє з жінками, турками, вірменами та греками. Відвернувшись нахмурене чоло, він іде далі, зупиняється, анову повертає, вкінці, сідає в гондолю та іде на площу св. Марка. Там непевним, нерішучим кроком, заклашти руки, проходитьться, вступивши вір у землю, і не помічає, ані не передчуває, що не один шепт, не одне покашлювання з не одного багато обвішаного балькону — це нідо інше, як любовні знаки, звернені до цього. Хто пізнав би легко в цьому юнакові Антоніо, який ще перед кількома днями, обдертий і під часний, лежав на мармуровому бруді перед Доганю?

— Добриден, синку, мій золотий синочку, добриден!

Так промовила до нього стара жебрачка, що сиділа на сходах перед катедрою св. Марка. Він хотів пройти поза неї, не помітивши її. Обернувшись швидко і побачивши стару, сягнув до гаманця і витягнув відтіль позну жменю цехіця, що їк він хотів її кинути.

— Залиши своє золото, — зареготала, засміялась стара, — що я почну з твоїм золотом, ли ж не багата я аж надто? Одначе, коли хочеш мені зробити добродійство, то поспій мені каптур, бо одей, що на мені, не хоче мене хронити від дону й непогоди. Так, зроби це, мій синку, зроби, мій золотий синочку, однак не держися здалека від Фонтеґо — від Фонтеґо!

Антоніо вступив очі в блідоховті обличчя

сторчики, що на ньому в дивний, страховинний спосіб дрижали зморшки. Коли ж вона сплеснула своїми високими, кістлявими руками і, виочни та обрядливо хихочучи, безнастанино повторяла: „Держись остроронь від Фонтеґо!”, — Антоніо не віддержал і крикнув:

— Чи ж не можеш уже раз залишти свою дурну, божевільну поведінку, ти — чарівниця! — Як тільки Антоніо сказав ді слова, стара, наче вражена громом, скотилася вниз із високих мармурових сходів. Антоніо прискочив до неї, вхопив стару обома руками і не дав їй важко впасті.

— О, мій сину! — сказала стара тихим, жалісливим голосом, — о, мій синку, яке жажливе слово ти вимовив. Краще вбий мене, як маєш ще раз повторити оце слово! Ох, ти не знаєш, як важко ти мене зранив, мене, що так вірно зберігає тебе в серці. Ох, ти не знаєш!

Старенка урвала раптом, сковала свою голову в темнобрунатне лахміття, що звисало з її плечей, неначе коротенький плащ, і почала вітхати та скиглити від тяжкого горя. Антоніо почував у глибині душі дивне зворушення. Він узяв її на руки і заніс аж до порталю церкви св. Марка, де посадив її на мармурову лавку, що там стояла.

— Ти вчинила мені добро, старенка, — почав він говорити, здерши в голові жінки погане лахміття, — ти вчинила мені добро, і тобі властиво завдячуєш своє теперішнє щасливє становище. Бо коли б ти не помогла мені у смертельній потребі, то віддавна лежав би я на дні моря, не врятував би старого дожа, не одержав би одних прекрасників джінів. Але на віть, коли б ти мені цього не зробила, то почуваю, що я мусів би мати особливу присильність до тебе все своє життя, не вінажаючи на те, що, коли ти хихочеш і смієшся, свою божевільну поведінкою викликавши у мені часто змуторінне почуття жаху. Справді, коли я ще, як після тягарів і вісмар, в трудом в дні на день пробираєши крівь життя, то вже тоді будо мені завіси такі, наче б я мусів більш працювати, щоб тільки могти віддати тобі кілька сотників.

— О, мій серденько, мій золотий Токіно! — скріпнула стара, піднісши свої піромощні руки високо вгору так, що її палиця впала в ямокотом на мармур і покотилася далеко, — о, мій Токіно, я ж вірю, я ж знаю, що ти, як би ти не прикладався, таки мусиш бути ціллю дужньо прив'язаний до мене, ба, ачей же... тихо, тихо, тихо!

Стара вігнулася в трудом по свою палицю. Антоніо підніс її і подав їй. Сперши на палицю гостре підборіддя, звернувши мертвий

зір до землі, сказала стара стриманим, придавленим голосом:

— Скажи мені, моя дитино! Чи справді не можеш пригадати собі років свого дитинства, того, як тоді тобі жилося, як воно було з тобою до того часу, поки ти отут, як бідна нещаслива людина, почав ледве-ледве коротати своє життя?

Антоніо зітхнув, сів біля старої і став так оповідати:

— Ох, матусю, надто добре знаю, що я походжу від дуже заможних батьків, але, хто вони були, як я прийшов на світ, про те не залишилося і не могло залишитися в моїй душі найменшого спогаду. Дуже добре пригадую собі великого, вродливого мужчину, що часто брав мене на руки, пестив мене та давав мені ласощі. Так само пригадую собі також чарівну й приязну жінку, що вдягала мене і роздягала, кожного вечора клала мене в м'яку постіль і, взагалі, всіма способами робила мені добро. Обоє говорили до мене якоюсь чужою міловозучною мовою і я сам лепетав за ними декілька слів у тій мові. Коли я ще веславав, любили завсіди говорити мої, вороже настроєні до мене, товариші, що я, коли мати на увазі волосся, мої очі і мою будову тіла, мушу бути німецького походження. В це я також вірю. Мова моїх опікунів (мужчина був певно мій батько) була німецька.

Найживішим моїм спогадом з того часу є страхіття однієї ночі, коли то збудив мене з глибокого сну жахливий крик і лемент. Всі в домі метушилися. Зачиняли й відчиняли двері; я невимовно перелякався і голосно заплачував. Раптом вбігла жінка, що мною піклувалася, скопила мене з ліжка, затулила мені уста, завинула в хустку і прожогом вибігла зі мною звідтіль. Від тієї хвилини мовчить моя пам'ять.

„Я знову опинився в розкішному будинку, що лежав у чудовій околії. Вирінас образ мужчини, що його я називав „батьком” — це був вродливий пан, що мав шляхетний і добродушний вигляд. Він, як і всі в домі, говорив по-італійськи.

„Від кількох тижнів не бачив я вже батька, аж одного дня прийшли до нас чужі люди, що дуже погано виглядали. Вони наростили в домі багато метушні і перенишпорили все. Коли вони побачили мене, спіталися, хто я і що я тут у цьому домі роблю? — „Я Антоніо, син власника цього дому”. — Вони розсміялися мені в лиці, здерли з мене гарне одіння і виштовхнули з дому з погрою, що вибатожать мене, коли б я зважився знову показатися їм на очі. Голосно ридаючи, втік я звідтіль.

„Яких сто кроків від дому вийшов мені

назустріч старший чоловік, що в ньому я впізнав слугу моого опікуна. — „Ходи, Антоніо, — гукнув він, беручи мене за руку, — ходи, Антоніо, бідний хлопче! Для нас обох двері цього дому назавжди закриті. Ми мусимо обидва пошукати, де б знайти собі шматок хліба”.

„Старий забрав мене з собою сюди. Він не був такий бідний, як це видко було з його одягу. Ледве ми прийшли, побачив я, як він витягнув з розпореної каптана цехіні і, вештаючись цілій день по Ріяльто, грав ролю то посередника, то знову торгівця. Я мусів завсіди стояти позад нього і він любив, добившись торту, випрошувати яку дрібницю для свого „figilpolo“ (синючка). Кожний, кому я тільки сміливо глядів в очі, витягав радо з гаманця декілька сотиків, що й старий ховав із великою приємністю, при чому гладив мене по обличчю і запевняв, що він збирася для мене на новий каптан. Мені добре жилося у старого, що його люди, не знаю чому, звали татусем Синьоносим. Одначе це довго не тривало.

„Ти пригадуєш собі, бабусю, той страховинний час, коли одного дня стала трястися земля, коли вежі й палаци, потрясені в основах, захиталися, дзвони дзвонили, наче б ними орудували невидні руки велетнів. З того часу пройшло ледве сім літ.

„Я щасливо вирятувався із старим з дому, що завалився за нами. У весь рух припинився і на Ріяльто лежало все в мертвому отупінні. Одначе цим страховинним випадком заповіла тільки свій прихід справжня потвора, яка незабаром дунула своїм отруйливим віддихом на місто і ввесь край.

„Будо загально відомо, що пошестъ, вдершися зразу зі сходу до Сицилії, шаліла саме в Тоскані. Венеція була ще вільна від неї. Одного дня торгував мій татусь Синьоносий на Ріяльто з одним вірменином. Вони договорились і завзято потрясили собі руки. Мій батекко відступив вірменинові деякі добре товари за дешеву ціну і домагався, як звичайно, якоїсь дрібниці.

„Вірменин, великий, сильний мужчина, з великою кучерявою бородою (він і досі не мав живий мені перед очима), дивився на мене приязнім зором, потім поцілував мене і ткнув мені в руку кілька цехінів, що й я хапливо сковав. Ми поїхали в гондолі до св. Марка. По дорозі домагався татуньо від мене цехінів; я сам не знаю, як мені спало на думку, сказати, що я повинен їх сам собі сковати тому, що так хотів вірменин. Старий розсердився, але коли він так зі мною сварився, заважив я, що його обличчя покрилося поганим землистожовтим кольором і що в свою мову

вмішував він багато безглазих слів, які не мали ніякого зв'язку в собою.

„Прибувши на плоду, іноз він, хитаючись, мов п'яній, аж поки не звалився мертвий перед герцогським палацом. З голосним риданням кинувся я на мертвя. Позбігався парід, але як почув жахливі вигуки: Пощест! Зараза! — все розгоротлося в панічному страху. В тій самій хвилині оторнуло мене приголомшливе рутина і я втратив свідомість.

„Коли я прокинувся, побачив себе в просторій кімнаті на малому матраці, де лежав, прикритий вовняною хустиною. Довкола мене лежало на подібних матрацах двадцять до тридцять нещасливих, блідих постаетей. Як я потім довідався, милосердні монахи, що саме виходили з катедри св. Марка, помітивши в мені ознаки життя, взяли мене в гондолю до Джудеккі, в монастир Святої Джорджа Маджоре, де Бенедиктинці заснували шпиталь.

„Як же можу тобі, бабусю, описати ту хвилину моєго пробудження! Люта недуга відібрала мені зовсім всякий спомин про минуле. Я мав тільки почуття якогось хвилинного існування, що в іншим не в'язалося, зовсім так, немов у першому постументі загорілася іскра життя. Ти можеш собі уявити, старенька, яке коре, яку безнадійність пусіло принести мені це життя, коли тільки назвати життям свідомість, що плаває без затримки в порожньому просторі.

„Монахи могли мені тільки сказати, що мене знайшли у тагусі Сильвіосого, що за його сміла мене ватально вважали. Пошалу позбиррав я, промда, свій дулик так, що міг притгадати собі вкінці своє давніше життя. Однака те, що я тобі описідав, бабусю, — це все, що я про нього знаю, а це ж кіба тільки поодинокі образи без зв'язку. Ок, я безнадійна самотина серед широкого світу відбирає мені зсяку радість, як би мені й добре не велося”.

Антоніо замовк, зітхнувшись тяжко і глибоко. Старенька поводилася ввесь час, коли він роповідав, як хтось, що, полонений чайміс'ю горем, сам усе переживає і, наче дверкало, відбивав кожний рух людини, що його викликує горе.

— Тоніно, — почала вона плачливим голосом, — мій любий Тоніно, і тому ти хочеш вневіритися, тому, що зустріло тебе в житті щось величне, що спогад про нього погас у твоїх грудях? — Нерозумна дитино, нерозумна дитино, уважай, х, х, х! .. — стара почала на свій звичайній лад обрядливо хихотіти, сміячись та підскукувати на мармуровій дівіці. Стара присідала на п'ятах перед проходжими, що кидали їй милостиню.

— Антоніо, Антоніо, відведи мене леть,

теть лад море! — визицала стара, і Антоніо не зінав, як воно сталося, що він майже безвільно ввів стару за руку і повільно повів через плоду св. Марка. Коли вони так їшли, стара стала тікло й уроочисто буротіти:

— О, Антоніо, щаслива дитино, тримайся відважно, тримайся відважно! І мірси можеш зривати в солодкий час вечірньої зорі, мірти для молодої, для незайманої молодої. — Хі, хі, хі, — мірти, зірвані при вечірній зорі, однака вони звітуть щойно ожиночі. Не чуєш шепоту віткового вітру і гужливого нарікання а помпумі моря? Веселу відважко, мій сміхливий моряче, весело веселуй!

Антоніо почув, як глибокий жах отортав його при тих дивних словах старої, що їх вона пробуркетіла дивно чужим голосом серед безнастаниго хихоту. Вони підійшли до тієї колони, що носить на собі адрійського лева. Бабуся хотіла пройти знову наїї, продовжуючи своє буркотання. Антоніо ж, що його мучила поведінка старої і на якого зглядалися перехожі і оглядну на товариство такої скінки, зупинився і сказав гостро:

— Сідай отут, на тік складак, стара, і замині свої теревені, що можуть возважити людину глазду.

— Тоніно, — прошептала зовсім тихенько стара, — Тоніно, коли ти так дивишся на мое поморщене обличчя, чи ве світав часом у надаї твоєї душі якось далеке передчуття, що ти зміг знати мене кохати, давнє кохані?

— Я вже сказав тобі, стареника, — так само тікло і не відвертаючись, зітхнувів Антоніо, — я вже тобі говорив, стареника, що я — сам не вінав, чому, — почував до тебе якусь прихильність, однака не ве через твоє погане, поморщене обличчя. Навіваки, коли поглядаю на твої диви, чорні, бліскучі очі, на твій пострий ніс, твої сині уста, довге підборіддя, твоє щеланисте, покрите сивиною волосся, коли чую твій обрядливий жиці і сміх, твої теревені, тоді хотів би я відвернутися від тебе з відразою, бо вдається мені, паніть, що ти, маєш якось негідні засоби, що ними приманюєш мене до себе.

— О, Боже! — застогнала спара, іройніта невічною важким болем, — о, Боже, яка чортяча, лиха сила недалі тобі ці жахливі думки! О, Тоніно, солодкий Тоніно! Жінка, що тобою так ніжно віклувалася в дитинстві, що врятувала тебе в ту страховинну ліч від смертельної небезпеки, та жінка — це я!

Від раптового жаху і несподіванки Антоніо швидко обернувся, але, поглянувши в бридже обличчя старої, змісно викрикнув:

— Ось так задумала ти мене обдурити, стара негідніце, божевільна? Нечислені обра-

зи, що залишились мені з дитинства, — живі і свіжі. Ту чудову, пріємну жінку, що мною піклувалася, маю, моя живу, перед очима. Вони тоді повне, свіже й рум'яне обличчя, ладні, сяяні очі, гарне темнокоричневе волосся, волни рики. Й було, може, тридцять літ, а ти?

Ти десь ятися бабуся.

— О, вої святі! — склопуючи, неребила йому старенька мову, — що маю зробити, щоб мої Тоніна повірив у мене, у свою вірну Маргариту?

— Маргариту? — промовив невиразно Антоніо, — це ім'я вражав мене, мов давнім-давно почута, та віддавна забута музика. — Але ж це неможливе!

— Справді, — продовжувала старенька спокійніше, при чому вона, спустивши зір, рисувала пальцем на землі якісь знаки, — справді, той високий, гарний мужчина, що брав тебе на руки, пестив тебе і приносив щодня ласані, це був справді твій батько, Тоніно! І була це чудова, милозвучна імелька мова, — та мова, якою ми разом вміли. Твій батько був поважаний і багатий купець в Авгсбурзі. Його гарна молода жінка померла йому, привівши тебе на світ. Тоді переїхав він, — тому це не міг сам себе стерпіти в тій місцевості, де було поховане все, що для нього було найлюбіше, — сюди до Венеції і забрав з собою мене, твою школувальню, твою іяньку.

..Тієї ночі вінав твій батько під жахливим ударом долі, що й тобі танок загрожував. Мені вдалося тебе врятувати. Якийсь шляхетний венеціанець приніс тебе до себе. Ограбована з усіх засобів до життя, мусила я залишитися в Венеції. Від дитинства познайомила мене мій батько, лікар, про якого казали, що він займається, крім лікування, забороненими науками, — із лікувальними силами природи.

..Від нього, блукаючи полями й лісами, навчилася я пізнавати прикмети не одного зілля і не одного непомітного моху, що садеровлюють, навчилася пізнавати час, коли й треба збирати чи збирати, як також змішували їх сочкі. Однакож до цієї науки прилучився ще один особливий хист, що ним мене надихло небо в незабагнutoю метою.

..Неначе в далекому, тьмяному дзеркалі, бачу часто майбутні події, майже без власкої долі. Невідома сила, що й я неспроможна ставити опору, примушує мене потім виявити те, що я побачила, часто незрозумілими для мене самої висловами.

..Отже, коли я, самітна й покинута ціlich світом, залишилася у Венеції, задумала заробляти на своє життя тією випробуваною штурмовою. Я лікувала в короткому часі найпрікірші

болі. До цього долучилося ще й те, що сама моя поява впливала на хворих добродійно, так що часто лагідний доторк мої руки спричиняв за декілька хвилин кризу. Тому й ішла слава про мене по цілому місті та приносилася мені багато гроша.

..Але тоді прокинулася зависть у лікарів та дурисвітів, що, продаючи на площі св. Марка, на Ріяльто та на Цекка свої пігулки та есенції, труїли ними хворих, замість їх лікувати. Вони розсівали поголоски про мене, кіби я в спілці з сатаною, і забобонний народ повірив у це. Тому скоро закинули мене в тюрму і поставили перед духовний суд.

..Ах, Тоніно! Ти називав мене десь ятися літною бабусею, тимчасом я маю ледве понад п'ятдесят. Оде кістляве, високе тіло, це осеняємо викривлене обличчя, це мертвє волосся, ці покорчені ноги, — ці, не роки, лише несказанно жорстакі тортури могли за декілька місяців перемінити сильну, здорову жінку в таке страховище!

..А цей обрідливий хіхіт і сміх? — Останні тортури, що перед ними волосся мені іжиться і ціла моя істота займається полум'ям, наче в хто замінув й в огненному панцирі, — видобули їх з мене, і з того часу вони нападають мене, наче невідомі спазми. Не жахайся мене, Тоніно! Ах, твое серце муєло тобі хіба сказати, що ти малим хлопчиком лежав на моєму лоні.

..Хінко, — проказав Антоніо глухо, на своєм голосом, — я почиваю, що повинен би тобі повірити. Але хто ж був мій батько? Як він називався? Який жахливий удар долі спав на нього тієї страшної ночі? Хто приніс мене до себе? Що таке трапилось мені в житті, що ще й тепер могутній чар, наче з якогось чужого, незнайомого світу, опановує нездоланно всю мою істоту так, що всі мої думки губляться, мов у похмурому, нічному морі? Це все повинна ти мені сказати, ти, загадкова жінко, — тоді тобі й повірю.

..Тоніно, — відповіла стара, зітхочини, — сказала б я тобі, але для твого добра мушу ще мовчати; та скоро, скоро прийде на це час. — Фонтеґо, Фонтеґо, — держмися здалека від Фонтеґо!

..О! — крикнув гнівно Антоніо, — не хочу більше чути твоїх неясних слів, що ними заманюєш мене, мов проклятою штукою. Мое нутро розпанахане, ти мусиш говорити або...

..Зупиняся, — перервала йому стара, — тільки без ніяких погроз! Чи ж я не в твоя вірна няня, твоя піклувальнюця!

Не ждучи того, що вона ще далі буде го-

зорити, зірвався Антоніо — і якмога швидко побіг. Здалеку крикнув ще до старої:

— Дістанеш новий каптур, а крім цього сільки цехінів, скільки захочеш.

* * *

Це було справді дивовижне видовисько батьків старого дожа Маріно Фалієрі з його молоденськю дружиною. Він, правда, ще доволі сильний і тугий, але з сивою бородою, з безліч зморшок на засмаглому, рум'яному обличчі, випростувано не без труду потилицею, ступає патетично, — вона ж, уособлення вродливості, з янгольською лагідністю на неземно гарному обличчі, з непереможним чаром у тужливому зорі, з величиністю й достойністю на відкритому, білому, мов лілея, й отіненому темними кучерями чолі, з солодкою усмішкою на устах, з головою, похиленою в чарівній покорі, несе легко своє струнке тіло; мов пливучи, — чудовий, жіночий образ, що його місце в іншому, вищому світі.

Ви ж знаєте добре такі янгольські постаті, що їх уміли схоплювати і зображати давні малярі. Саме така була Аннунціята. Нічого дивного, що кожний, хто її побачив, був захоплений і що кожний палий юнак із сіньорії, спалахнувши ясним полум'ям, міряв старого насмішливим зором і заприсягав у серці бути Марсом цього Вулькані, скільки б це не коштувало.

Аннунціята побачила скоро, що її оточують обожувачі, яких підлесні, спокусливі слова приймала вона спокійно і приязно, не думаючи при цьому нічого особливого. Її янгольська, чиста душа зрозуміла своє відношення до старого хнязя і чоловіка не інакше, тільки як обов'язок поважати свого високого пана в безумовною віданістю й вірностю покірної служебки.

Він був приязній, навіть ніжний для неї, пригортає її до своїх холодних, як лід, грудей, називав її пестливо свою любкою, обдаровував різними дорогоцінностями, які тільки можна було дістати. А втім, які ще права, які бажання вона могла мати до нього? Таким чином, не могла в ній зародитися думка, щоб стати невірною своєму чоловікові. Все, що лежало поза вузьким колом цього обмеженого зв'язку, було чужою цариною, що її заборонені межі гинули в темній мряці і їх де побожнє дитя не бачило і навіть не передчуvalо. Так, отже, всі намагання її прихильників були даремні.

Однаке ніхто з них усіх не запалав таким поривним і диким любовним полум'ям до чарівної догареси, як Мікаеле Стено. Не зважаючи на свої молоді літа, займав він важне

і впливове місце у Раді Сорокá. Тому, будуючи свої пляни на цьому, як і на своїй зовнішній красі, він був певний свої перемоги. Він не лякався старого Маріно Фалієрі і справді здавалося, що цей останній після свого одруження зовсім позбувся своїх несподіваних бурхливих вибухів гніву і своєї грубої чевгамованої дикости. Він сидів при боці своєї чарівної Аннунціяти, вистросний у барвисте пребагате одіння, та підсміхаючися солодким поглядом своїх сірих очей, що з них часом капнула слізинка, наче кидав виклик іншим, чи зможе хтонебудь з них почванитися такою дружиною, як він. Замість владного голосу, яким колись любив промовляти, шептав він, ледве порушуючи устами, називав кожного своїм любимцем та задовільняв найбезглазіші прохання.

Хто впізнав би в цьому розніженому, захованому старцеві давнього Фалієрі, що колись у шаленому запалі під час свята Божого Тіла у Тревізі вдарив у лиць єпископа і що переміг Моргассана? Ця слабість, що зростала з кожним днем, запалювала Мікаеля Стено до найбільш божевільних задумів.

Аннунціята не знала, чого властиво хоче Мікаеле, переслідуючи її безнастінно зором і словами. Вона зберігала постійно солодкий спокій і ввічливість, і це саме, ця безнадійність, доводила його до розпацу. Він став роздумувати над негідними способами. Він почав заливатись до найдовренішої Аннунціятиної покоївки яка йому вкінці дала дозвіл на нічні відвідини. Він думав, що в той спосіб удається йому прокласти шлях до незбезчещеної кімнати Аннунціяти. Однаке доля порішила, що це підступне лукавство мало впasti на голову самого того злосливця, що його спричинив.

Трапилося однієї ночі, що дож саме дістав лиху вістку про бій, що його програв Ніколо Пізані проти Дорії біля Портельонго, і він блукав безсонний та в глибокому смутку по ганках герцогського палацу. Несподівано помітив він тінь, що, вислизнувши ніби з кімнат Аннунціяти, скрадалася до сходів. Він пустився бігцем до неї; був це Мікаеле. Стено, що повертається від своєї любовниці. Жахливий звідгад прошив серце Фалієрі. З вигуком: „Аннунціята” кинувся він з добутим кінджалом на Стено. Однаке Стено був сильніший та зручніший від нього. Він забіг йому дорогу, зручним ударом кулака повалив його на землю і кинувся сходами вниз, голосно речочучи: „Аннунціята! Аннунціята!”

Старець зірвався і підпovз із мукою, що пекла наче пекельне полум'я в серці, до кімнат Аннунціяти. Все спокійно і тихо, мов у гробі. Він застукає. Інша покоївка, не та, що

звичайно спала біля кімнати Аннунціати, відчинила йому двері.

— Цю накаже мій муж і князь у таку півну і незвичайну пору? — спітала, виступаючи, Аннунціята спокійно янгольським-солодким голосом, накидаючи тимчасом на себе легку вічну одіж. Старий поглянув на неї мертвим вором, потім підніс високо обидві руки і вигукнув: „Ні, це неможливе, це неможливе!”

— Цю неможливе, мій князю і пане? — спітала Аннунціята, зовсім перелякано глухим вроцтістю голосом старя. Однак Фалієрі, не відповідаючи їй, звернувся до покoївки: „Чому спини сьогодні тут, чому не спить, як звичайно, Люддя?”

— Ах, Люддя, — відповіла мала, — хотіла конче на цю ніч зі мною помінятися. Вона спить сьогодні в передній кімнаті, зараз при сходах.

— Зараз при сходах? — крикнув Фалієрі голосом, переповненим радістю, і поспішшив до переднього покою. На сильне стукання Люддя відчинила, однаке, коли побачила червоне від гніву обличчя й іскристі очі князя, упала на голі коліна і визнала свій безсorомний вчинок, що про нього не залишала жадного сумніву пара гарних чоловічих рукавиць, що лежали на фотелі і що своїм запахом амбрі враджували їх чепурного власника.

Розгніваний до краю нечуваним зухвалиством Стена, князь написав до нього другого дня, що під загрозою прогнання з міста має вийти уникати гердогської палати і всякого зближення з дожем та догаресою.

Мірасе Стено дурів із люті в приводу невдачі добре предуманого пляну і з приводу сорому, що його спричинило прогнання від його божища. Отож, коли він дивився здалеку, як догареса лагідно і приязно, — така вже була й істота, — розмовляла з іншими юнаками із сіньорії, зависть і люта пристрасть піддали йому думку, що догареса напевно мусіла ним погорджувати тому, бо інші випередили його вже з більшим щастям. Він відважився говорити про це голосно і явно.

Чи тому, що старий Фалієрі довідався про його безсorомні базікання, чи тому, що образ тієї почі видався йому як знак, що ним його остерігала доля, або, може, навіть при всьому спокої і вдоволенні та при повному довірі до невинності своєї жінки, стала йому ясно перед очима неприродна різниця віку між ним і його дружиною, — досить, що він став журитися і воркотіти. Тисяча зависливих чортіків присікалося до нього, він замкнув Аннунціяту в гердогській палаті, і з того часу ніхто її не бачив на очі.

Бодоєрі вявся боронити свою небогу; від-

важно виганьби старого Фалієрі, однаке той не хотів нічого чути про зміну своєї поведінки. Все це діялося коротко перед урочистістю.

Був звичай, що під час народних свят, які відбувалися на площі св. Марка, догареса займала місце побіч дожа під балдахином, що його заносили на малу площу, напроти якої стояла галерія. Бодоєрі пригадав йому це, і висловив погляд, що було б дуже несмачно і що народ та сіньорія зовсім певно здорово висміяли б його недоречні ревнощі, якби він, наперекір усталеному звичаєві, позбавив Аннунціяту тієї почесті.

— Ти думаєш, — відповів старий Фалієрі, порушений нараз у своїй честолюбності, — думаєш, що я, старий тупоголовий дурень, лякаюся показати свою найбільшу дорогоцінність зі страху перед владійськими руками, від яких я не міг би оборонити її своїм міцним мечем? Ні, друже, ти помилляєшся. Завтра переду вроцтістим, розкішним походом через площу св. Марка, щоб народ побачив свою догаресу, а в Giovedì grasso (масний четвер) дістане вона китицю квітів від сміливого літуна, що злетить до неї з позітряних висот.

Говорячи це, думав дож про старий звичай. Бо під час Giovedì grasso їде якийсь сміливець із народу на лінвак, що виходить із моря й прикріплений до самого шпіля вежі св. Марка, в машині, подібній до малого човнику. Він їде втору і рантом спускається з вершка вежі швиденько, мов стріла, на площу, де сидить дож і догареса, та передає догаресі китицю квітів. Цю китицю дістав дож, якщо він сам один.

— Другого дня зробив дож так, як заповів. Аннунціята мусіла прибратися в пайпішніший одят. Оточений сіньорією, у супроводі пажів і трабантів, перейшов Фалієрі через валиту народом площу св. Марка. Люди попихалися і тиснулися до безтями, щоб тільки побачити чудову догаресу; кому вдалося її побачити, той думав, що заглянув у рай і що з'явився йому в чудовому сяйві образ найкращого янгола.

Як це бував у венеційців, саме посеред шалених вибухів божевільного захоплення чути було тут і там досить ідкі насміхи й вигадки, спрямовані на старого Фалієрі з його молодою жінкою. Фалієрі вдавав, що нічого з того не помічає, тільки йшов при боці Аннунціяти так патетично, як це лише було можливе, посміхаючись і позбувшись на той раз усіяких ревнощів, хоч бачив звідусіль погляди жагучої ложадливості, що зверталися на його подругу.

Перед головною брамою при вході до палацу з трудом розігнала сторожа народ так, що коли дож увійшов із своєю дружиною, то

тільки де-не-де стояли поодинокі малі групи краще водягнутих громадян, що ім хіба не можна було заборонити ввійти на подвір'я палацу.

Саме в тій хвилині, коли догареса ступила на подвір'я, трапилося, що якийсь юнак, який із небавальма іншими людьми стояв при колонаді, з голосним вигуком: „О, Боже!” — впав нагло на мармуровий брук.

Збіглося все, що жило й оточило зомлілого так, що догареса не могла його побачити. Одначе в тій самій міті, коли звалився на землю юнак, мов несподіваний удар розжареного кінджала пронизав її груди, вона зблідла, захитається, і тільки пляшечки з пащами від жінок, що надбігли з допомогою, врятували її від втрати притомності.

Старий Фалієрі, переляканий і прибитий тим нещасливим випадком, посылав юнака враз із його зомлінням до ста чортів, а сам, хоч як це йому було прикро, заніс сходами у внутрішні кімнати палацу свою непритомну Аннунціату, яка звісила голівку з заплющеними очима на груди, мов підстрелена голубка.

Тимчасом перед народом, що все більше збігався на подвір'ї палацу, розкрилося дивне видовищко. Саме хотіли забрати і віднести молодця, що його всі безумовно вважали мертвим, як пришкутильгала з голосним лементом якась стара, погана й обдерта жебрачка і, пропищаючись гострими ліктами між людськими боками й спинами, проклала собі шлях серед найбільшого натовпу; коли вона вкінці опинилася біля бездушного юнака, крикнула:

— Лишіть його, хай лежить, дурні! Шалений народе, адже він не мертвий!

І, присівши навпочіпки, притулила юнакову голову до себе та, глядачи й натираючи ніжно його чоло, називала його найсолодшим найменнями.

Люди з оточення стали один по одному відходити і тільки небагато залишалося коло юнака. Коли він, глибоко зітхнувши, відкрив очі, на доручення старої занесли його над великим каналом, де їх обое, тобто стару й юнака, звабила гондола і завезла аж до дому, що його стара вказала, як мешкання юнака. Чи ж треба ще додавати, що тим юнаком був Антоніо, а стара — це була жебрачка зі сходів францісканської церкви, що конечно хотіла стати його нянькою.

Коли Антоніо очуняв зовсім із свого за-паморочення і побачив стару біля свого ложа, принглядаючись до неї довго і мертві похмурим, тужливим зором, сказав тьмяним і з тру-дом стримуваним голосом:

— Ти біля мене, Маргарито! Це добре, бо

де ж знайшов би я вірнішу піклувальницю від тебе! Ах, прости мені тільки, матусю, що я, тупоголовий і безсильний хлопець, міг хоч на хвилину сумніватися в тому, що ти мені виявила. Так, ти Маргарита, та сама, що мене годувала, мною піклувалася; я завжди про це знат, тільки злій дух поплутав мої думки. Я її бачив, це вона, — це напевно вона! Чи ж я не говорив тобі, що якийсь неясний чар лежить на дні моєї душі і нездоланно опановує всю мою істоту? Він вибухав із темряви, мов променіста близкавиця, щоб погубити мене своїм невимовним чаром. Я тепер знаю все, все. Чи ж не був моїм опікуном Бертуччо Ненольє, що виховав мене на своєму хуторі біля Тревіза?

— Справді, — відповіла стара, — був ним Бертуччо Ненольє, той самий великий морський лицар, що його проковтнуло море, коли він задумав прикрасити свою голову лавровим вінком.

— Не перебивай мені, — говорив Антоніо далі, — вислухай мене терпеливо. — Мені добре жилося в Бертуччо Ненольє. Я носив гарну одіж, а коли я був голодний, стіл завжди був застелений, і я міг, проказавши якслід свої три молитви, гуляти досходу по лісах і полях. Біля хутора був тінистий, холодний лісок із піній, повний запахів і співів. Там, стомлений плиганням і біганням простягнувся я одного вечора, коли сонце стало заходити, під великим крислатим деревом, і задивився вгору в блакитне небо. Можливо, що мідні пащохи розцвілого зілля, серед якого я лежав, одурманили мене, досить, що мої очі мимохіть приплющилися і я потонув у мрійну задуму, що з неї пробудив мене шелест, так, наче б щось з ударом упало недалеко від мене в траву. Я скопився: якась дитина, мов сам янгол, із неземним обличчям, стояла біля мене, дивилася на мене з любою принадою і промовила ніжним голосом:

— Ех, мій любий хлопче! Ти так гарно й спокійно спиш, а смерть, лиха смерть, була так близько біля тебе!

Близенько біля моїх грудей побачив я маленьку чорну змію з розколотою голівкою. Дитина вбила отруйливе звірятко горіховою гілкою в тій самій хвилині, коли воно хотіло підпovісти до мене на мою загибель. Я задріжав від солодкого жаху. Я знат, що часто ходять янголи з високого неба, щоб явно рятувати людину від загрозливої напasti якогонебудь лихого ворога. Я став навколошки з простягнутими руками:

— О, ти сяний янгол, що його Бог послав рятувати мене від смерті! — так вигукнув я. Одначе любе створіння простягнуло до

мене свої рученята і прошептало, заливши фум'янцем:

— Ах, любий хлопче. Я не янгол, а дівчина, така сама дитина, як і ти!

Мій жах перетворився в невимовне захоплення, що пройняло мене ніжним жаром. Я підвівся і ми кинулись одно одному в обійми. Ми притискали уста до уст, безмовно, плачуши і склипуючи від солодкого, несказанного горя. Тоді саме пролунав лісом якийсь ясний, сріблистий голос: „Аннунціято, Аннунціято!”

— Я мушу вже йти, коханий хлопче, мати кличе, — так шепнуло дівчатко, і несказаний біль пройняв мої груди.

— Ох, я так дуже тебе кохаю, — захліпав я, і гарячі слози, що іх пролило дівчатко, впали, палаючи, на мої щоки.

— Я тебе люблю усім серцем, любий хлопчику! — скрикнуло дівчатко, складаючи останній цілунок на моїх устах. — „Аннунціято!” — закликав хтось знову, і дівчатко пропало в хашах.

Оце, Маргарито, була та мить, коли могутня любовна іскорка запала мені в душу. Вона, запалюючи вічно нове полум'я, буде повсякчас у мені горіти. Кілька днів після того мене викинули з дому. Коли я не переставав говорити про ту дитину-янгола, що мені з'явився тоді і якого солодкий голос причувався мені в шелесті дерев, у журкоті джерела і в пошумі моря, так, тоді татуньо Синьоносий сказав мені, що тим дівчатком не міг бути ніхто інший, як дочка Неноля, Аннунціята, що саме тоді приїхала зі своєю матір'ю Франческою на хутір, однаке вже другого дня знову від'їхала. — Матусю, Маргарито! Боже мій! — Ця Аннунціята, це ж догареса!

Сказавши це, Антоніо заховав лиць в подушки, плачуши і склипуючи від невимовного горя.

— Любий Тоніно, — промовила стара, — кріпіся і відважно борися з нерозважним болем. Ех, хто ж знову попаде зараз у розпуку! Кому ж, як не залюбленому, квітне золота квітка надії? Ввечорі невідомо, що принесе ранок. Те, що бачилося у сні, з'являється живе явно. Замок, що плавав у хмарах, стає враз на землі у своєму сиянні й пишноті.

— Поглянь, Тоніно, ти не звертаєш уваги на мої слова, однаке мій мізинчик та й ще щось інше каже мені, що на морі, радісно має тобі назустріч осяйний стяг кохання. Тільки будь терпеливий, мій синку, мій Тоніно, тільки будь терпеливий!

Так намагалася стара потішити бідного Антоніо і справді слова її звучали, мов люба музика, Він не відпускав її вже від себе. Пропала жебрачка на сходах франціканської цер-

кви, і замість неї можна було бачити господиню пана Антоніо, в одінні статечної жінки, що шкутильгала по площі св. Марка та скуповувала все, що потрібне до столу.

Надійшов день Giovedi grasso. Того дня мали святкувати величніше урочистість, ніж звичайно. На середині малої площа св. Марка влаштовано високе підвищення для особливо-го, ніколи небаченого штучного вогню, що його хотів палити один грек, який розумівся на того роду таємницях.

Ввечері ступив на галерію зі своєю гарною дружиною старий Фалієрі. Він сяяв блеском своєї величі, свого щастя, кидаючи виклик сяйним зором довкруги, щоб усі подивляли і чудувалися. Однаке в тій хвилині, коли він думав засісти на престолі, завважив він Мікаеля Стено, що зайняв місце на тій самій галерії, і то так, щоб мати постійно на очі догаресу, що також мусила його конечно завважити. Спалахнувши дикою люттю, безумний з ревнощів, гукнув Фалієрі дужим і владним голосом, щоб негайно забрати з галерії Мікаеля Стено.

Мікаеле Стено підніс руку на Фалієрі і в цьому моменті приступили трабанти та примусили його, розлютованого до скреготу зубів і найпоганіших прокльонів з погрозами пімсті, покинути галерію.

Тимчасом Антоніо, що його так могутньо вразив вид його любої Аннунціяти, проти-снувшись через юрбу, проходжувався сюди й туди по узбережжі моря, із нестерпним болем у розпанаханому серці, самотній серед темної ночі. Він думав, чи не краще було б загасити те жагуче полум'я в льодових хвилях, ніж мало б його замучити повільно на смерть безнадійне горе. Небагато бракувало — і він скочив би в море. Він стояв уже на останньому ступні, що вів униз, коли пролунав якийсь голос із малого човника:

— Добрый вечір, пане Антоніо! — У відблиску освіченої площи пізнав Антоніо веселого Піетро, одного з своїх давніх товаришів. Він стояв у човнику, шелестячи перами і золотом на сяйній шапці, у смугастій захортці із різокользовими стъожками та великою, гарячою китицею запашних квітів у рукі.

— Добрийечір, Піетро, — відгукнувся Антоніо, — яке ж то знатне панство збираєшся сьогодні везти, що ти так гарно причепувся?

— Ех, пане Антоніо, — відповів Піетро, підсакуючи весело так, що аж загойдався човен, — сьогодні заробляю три цехіни за їзду до вежі св. Марка і назад та за передачу цієї китиці гарній догаресі.

— Чи це не риск — ця головоломна їзда, друже Піетро? — спітав Антоніо.

— Чому ні, — відповів той, — можна собі добре голову скрутити, а втім — сьогодні доведеться проїжджати крізь штучний вогонь. Правда, грек каже, що все так влаштоване, що й волосинка не зайдеться такому від вогню, але...

Піетро знизав плечима. Антоніо зійшов до нього у човен і щойно тепер помітив, що Піетро стояв близенько перед машиною біля лінви, яка виходила з моря. Інші лінви, що ними підтягано машину, тонули в нічній пітьмі.

— Слухай, Піетро, почав по короткій мовчанці Антоніо, — слухай друже Піетро. Не було б це краще для тебе, якби ти міг заробити десять цехінів, не наражаючи свого життя на небезпеку?

Але ж розуміється, — засміявся Піетро на ціле горло.

— То візьми отих десять цехінів, — продовжив Антоніо, поміняймося одіжжю і залиши мені своє місце. Я хочу замість тебе знятися на лінві вгору. Зроби так, Піетро, любий мій приятелю!

Піетро задумливо похитав головою і, зваживши золото в руці, промовив:

— Ви надто добре, пане Антоніо, що все ще називаєте мене, бідного горопаху, своїм приятелем. До того ж ви й щедрі. Очевидно, що йде мені про гроші, однаке подати самому в руки догареси китицю, почути її солодкий голосок, о, де ж саме і є те, за що властиво варто рискувати життям. Але ж, тому що це ви, пане Антоніо, то хай буде по-вашому.

Вони скинули швиденько одяг і ледве Антоніо впорався із передягненням, як Піетро крикнув:

— Швиденько, входьте до машини, вже подано зідак!

В тій же хвилині засяло море полум'яним відблиском тисячі розжарених блискавиць і повітря та узбережжя задрижало від гуркоту громів. Серед тріскоту і шипіння штучного вогню піднявся Антоніо із швидкістю буревію у повітряний простір і спустився без шкоди на галерію, заігавши перед догаресою. Вона підвелася і поступила вперед. Він почув її відхід на свою обличчі і подав їй китицю. Однаке в несказаній розкоші скочив його, наче в розжарені обійми, палючий біль розпальового кохання. Безумний, шалиючи від жадоби, захоплення, муки, вхопив він руку догареси і, витиснувши на ній свої гарячі поділунки, крикнув пронизливим голосом у безнадійному горі: „Аннуунціято!” — Раптом вонесла його машина, мов саме сліпє знаряддя дої, геть від коханої, і кинула в море, де ні, зо-

всім приголомшений і виснажений до краю, упав на руки Піетра, що ждав його у своєму човні.

Тимчасом на галерії біля дожа попало все в тривогу й заколот. На дожевім кріслі знайдено причіплена карточку, що на ній простою венеційською говіркою були віписані слова:

Е жінка в Фалієрі, красн і чару блиск,
І віш лиш годув, а інші тягнуть зиск.

Старий Фалієрі спалахнув полум'яним гнівом і поклявся, що того, хто допустився цього капосного вчинку, зустріне найгостріша кара. Коли він так водив зором довкола, впав йому в око Мікаеле Стено, що стояв на підлозі під галерією у повному сиянні свічок, і Фалієрі наказав негайно трабантам вхопити його як спричинника цього вчинку.

Все, що жило, закричало з обурення на цей наказ дожа, що, піддавшися своєму надмірному гнівові, зневажив обох, тобто сіньорію і народ, образивши права першої і попсуваюши радість святкування останньому. Сіньорія покинула свої місця, і можна було бачити тільки старого Марію Бедоєрі, що змішавшись із народом, говорив із запалом про тяжку зневагу, яка зустріла голову держави, — та намагався спрямувати всю ненависть на Мікаеле Стено.

Фалієрі не помилився, бо справді був це Мікаеле Стено, що, коли його прогнали з герцогової галерії, побіг додому написати там ті злосливі слова, і, в тій хвилині, коли очі всіх були звернені на штучний огонь, приkleїв карточку до дожевого крісла, а потім, незаважній, відішов.

Цей дошкульний жарт задумав він виконати доволі зрадливо, і він саме повинен був обоз, тобто і дожа і догаресу, зравити справді глибоко, вдираючися в саме серце. Мікаеле Стено ціло призвався до вчинку та всю вину звалив на дожа, що перед тим його важко зневажив.

Сіньорія вже здавна була нездоволена із свого голови, що, замість здійснювати оправдані надії держави, щоденю доказував, що воївоніча гнівна відвага в охолоділому серці знемощілого старця похожа тільки на той штучний вогонь, що вибухав несподівано з ракети, однаке негайно пропадає безслідно, мов великі, чорні кусні сніту. До того ще його зв'язок із молодою гарною жінкою (віддавна звали всі, що з нею звичався він тільки, ставши дожем) та його ревнощі спричинили, що старий Фалієрі не віддавався вже давнім героем, але vecchio Pantalone (старим пантонфлем), — і так мусіло статися, що сіньорія, яка тайла в недрах отруйливий фермент, була біль-

ше схильна стати на боці Мікаеле Стено, як на боці тяжко ображеного зверхника.

Рада Десятьох доручила справу Раді Со-
рокá, що одним з її привідців був Мікаеле Стено. Вирок випав так, що Мікаеле Стено, мовляв, доволі вигерпів, і одномісячне ви-
гнання є достатньою покутою за його провину, через що старий Фалієрі наново і ще силь-
ніше обурився на сіньорію, яка замість оборонити свого голову, відважилася карати завданійому зневаги, як провини найлегшого ха-
рактеру.

Як воно звичайно буває з закоханим, що його поцілив один-одинокий промінь любовного щастя, і він, оточений золотавим сяйвом, марити днями, тижнями й місяцями неземні сини, — так і Антоніо не міг зовсім очуняти, приголомшений тією щасливою хвилиною, і ледве міг віддихнути повними грудьми, за-
звавши солодкого горя. Стара вилаяла його здорово за ту сміливу витівку та воркотіла безнастанно за той зовсім непотрібний вчи-
нок.

Раз пізно ввечері вернулася вона, сіла в крісло, постогнувочи й покашлючи, та, не-
нече прийшовши до себе після великої пере-
втоми, вкінці почала:

— Тоніно, мій синку, Тоніно, від кого я повертаюся? А-ну, чи вгадаєш? Від кого я приходжу, від кого я повертаюся?

Антоніо поглянув на неї мертвим зором, пройнятий дивним передчуттям.

Стара захихотіла знову:

— Саме від неї приходжу, від любої голубки, від чарівної Аїнунціати.

— Не дівочь мене до божевілля! — крик-
нув Антоніо.

— Ех, що там! — продовжувала стара. — Я завжди про тебе думаю, мій Тоніно! Сьогодні зрання, коли я під колонадою торгувалася за гарні овочі, зашептав наїд про не-
щастя, що притрапилося гарній догаресі. Я випитую, аж ось високий, дебелій і рум'яний парубок, що, позіхаючи, оперся на колону і жував цитрини, каже: „Е, що там! Із мізин-
чика лівої руки, що на ньому малий скорпіон пообував свої молоді зубки, вийшло дещо кро-
ви, — отже мій пан, сіньор доктор Джовані Басседжо, що тепер саме у них там, уже ма-
бути відрізав їй ручку враз із пальцем”.

І в тій самій хвилині, коли парубок це говорив, зчинився великий галас на широких сходах; поштовхуваний ногами трабантів, скотився, мов куля, нам перед ноги, з криком І лементом, невеликий чоловічок.

Довкруги нього, голосно регочучи, збирається наїд, чоловічок мучиться, б'ється ногами, надаремне намагаючись підвистися, і тоді

прискакув до нього рум'яний парубок, бере його на руки і біжить з ним, що все ще кри-
чить і виє на все горло, щосили в напрямі ка-
налу, де всідає з ним до гондолі і відпливає.

— Я негайно подумала, що коли тільки сіньор Басседжо хотів прикладти ніж до гар-
ної ручки догаресі, дож велів його скинути зі сходів. Однаке я думала ще й далі. — Швид-
ко, швиденько додому! Зварити масть і з нею до герцогського палацу! Там стала я на голов-
них сходах із своєю сяйвою пляшечкою в ру-
ці. Старий Фалієрі сходив саме вниз; він бли-
снув очима і, пирхнувши гнівно, промовив:

— Шо хоче отут ця стара баба?

Однаке я вклонилася низько, аж до землі,
як тільки це можна було зробити, і промови-
ла, що я саме маю такий лік, що ним можна б
скоро вилікувати гарну догаресу.

Коли старий почув це, поглянув на мене мертвом зором страховинним поглядом, попра-
вив якслід свою сиву бороду, потім вхопив ме-
не за плечі і пхнув нагору, в кімнату, так що я малошо не вкрилася ногами. Ах, Тоніно!
Отут лежало це чарівне дитя, простягнуте на
подушці, бліде, як мертвяк, зітхаючи і постог-
нувочи з болю і тихо нарікаючи:

— Ах, тепер я наскрізь отруена.

Однаке я негайно зайніялася тим і зняла немудрій плястер прикуркуватого доктора. О, Боже! Мала, гарненька рука, закривалена, набрякла. Так, так, моя масть прохолоджувала і втихомирювала біль.

— Це помагає, дуже помагає, — шептала хвора голубка. Тоді Маріно крикнув, повен за-
хоплення: „Дістанеш тисячу цехінів, коли мені врятуєш догаресу!” — і вийшов з кімнати.

Три години сиділа я отак, тримаючи малу ручку у своїй долоні, гладячи і піклуючись нею. Тоді прокинулась люба жіночка з легко-
го сну, що в ньому вона потонула, і не почу-
вала вже ніякого болю. Після того, коли я зро-
била свіжу перев'язку, поглянула вона на ме-
не сяйвими від радості очима і тоді я промо-
вила:

— Ах, ласкава пані догаресо! Ви ж також уже раз врятували одного юнака, коли ви вбили малу гадючку, що хотіла вкусити його на смерть під час сну. — Тоніно, ти повинен би був побачити, як швидко зарожевілося бліде обличчя, мов би торкнув його багряний вечір-
ній промінь, — яким жарким полум'ям зася-
ли очі!

— Справді, бабусю, — сказала вона, — справді так; я була тоді ще дитиною на ху-
торі моого батька. Ах, це був чудовий, любий хлопчик, я ще добре пам'ятаю його. Мені зда-
ється, що з того часу мене начебто й не стрі-
нуло вже жодне щастя.

Годі стала я розказувати про тебе, що ти в Венеції, що зберігаєш у серці завжди всі любові, увесь чар тієї хвилини, — що ти зважився на небезпечну повітряну їзду, щоб тільки ще раз поглянути в неземні очі того янгола, який тебе врятував, — що ти передав їй кінчику квітів під час урочистості в *Giovedi grassio* — Тоніно, Тоніно! Тоді крикнула вона, моя у захопленні:

— Я це передчуvala, я почувала це, коли він притиснув мою руку до своїх уст, коли він назав мене по іменні, ах, я не знала тільки, що це таке особливе пройняло мене наскрізь. Це було належно щастя, але й одночасно біль. Приведи його сюди, сюди до мене, того чарівного хлопця!

Антоніо, коли стара це говорила, кинувся на коліна і кричав, моя божевільний:

— О, Боже! Тільки тепер не дай мені пропасти від якогось повторного удару долі, аж доти, поки я її не побачу, поки не притисну її до своїх грудей!

Він хотів, щоб стара провела його туди зараз другого дня, однаке вона відмовилається, тому, що старий Фалієрі відвідував свою хвору дружину майже щогодини.

Пройшло багато днів. Стара зовсім вилікувала догаресу, однаке все ще неможливо було провести туди Антоніо. Стара потішала нетривального так, як тільки вміла, повторюючи безнастанино, як вона розмовляє з чарівною Аннунціятою про Антоніо, що його вона врятувала, а який її так падко кохася.

Антоніо, що його істоту томили безнастанині муки туги й бажання, їздив на гондолах, ганяв по площах. Однаке його кроки мимокіті несли його безнастанино в напрямі герцогського палацу.

На мості, біля задньої стіни палацу, напроти тюори, стояв Піетро, спершишь на барвисте весло. В каналі гойдалась, прикріплена до стомпів, гондола, що буда, правда, невелика, але з оздобленням помостом, яскраво різьблена, навіть прикрашена венеційським стягом і майже подібна до Буччаторо.

Коли тільки Піетро помітив свого колишнього приятеля, гукинув до нього голосно:

— Ай, сіньор Антоніо, вітаю-вітаю! Вашими цехінами я щасливо доробився!

Антоніо запитав зовсім розсіяно, яке щастя має він на думці, але довідався ні більше, ні менше, тільки те, що Піетро майже щодня мусить возити в вечірні години на гондолі дожа й догаресу на другий бік до Джудекки, де недалеко від Сан Джорджо Маджоре дож має гарненький дімок. Антоніо поглянув мертвим зором на Піетро, а потім кинув шевченко:

— Друже, ти можеш знову заробити десять цехінів, а навіть більше, оскільки скочеш. Дозволь мені тільки заступити тебе, я хочу сам перевезти дожа.

Але Піетро висловив думку, що це ніяк не годиться, тому що дож його знає і саме тільки йому хоче довіритись. Коли ж Антоніо у дикій люті, що киніла в його серці від безмежної муки кохання, став наслідгати на нього, ще й з дурою покаявся, що кинеться за гондолою і скине його в море, тоді Піетро вигукнув, сміючись:

— Ох, сіньоре Антоніо, сіньоре Антоніо, як же ви задивилися в чудові очі догареси! — і він погодився, щоб Антоніо їхав з ним разом, як помічник при веслуванні, кажучи, що перед старим Фалієрі, якому при такій їзді гондола плила завжди надто повільно, виправдається тим, що човен важкий і що він сам надто слабосилій.

Антоніо побіг кудись і ледве встиг повернутися до мосту в поганій моряцькій одязі, з підмальованим обличчям, як надійшов дож з догаресою, обос в розкішному барвистому й бліскучому одінні.

— Що це за незвайомий? — виникнув дож гнівно на Піетра — і тільки, коли Піетро, клянучися всім найсвятішим, запевнив його, що потребує сьогодні помічника, старий урешті-решт дозволив, щоб Антоніо веславав з ним на гондолі.

Це звичайно вже так діється, що серце якраз із надміру захоплення і блаженства, моя скріплене силою тієї хвилини, перемагає себе та опановує той огонь, що хоче добутися з його ганебин. Так і Антоніо, близенько біля чарівної Аннунціяти, торкаючись об край її одягу, зумів заховати своє любовне полум'я, пануючи тимчасом міцною рукою над веслом. Не зважуючи на щось більше, він тільки ледве час-від-часу мимохіт поглядав на свою улюбленину.

Старий Фалієрі посміхався, ділавав і пестив білі малі руки чарівної Аннунціяти, обіймав її гнучкий стан. Серед моря, коли перед їхніми очима простягнулася площа св. Марка, розкішна Венеція з усіма своїми гордими вежами й палатами, підірв старий Фалієрі раптом голову і, поглядаючи гордо довкруги, промовив:

— Ох, люба моя, чи ж не гарно плисти по морі з володарем — дружиною морської хвілі? Так, моя люба, не ревнуй до тієї його подруги, що покірно несе нас на своєму хребті. Прислухайся тільки до солодкого плескоту хвиль, чи ж це не любовні слова, що їх вона наїштує своєму чоловікові володареві? Так, так, моя кохана, ти носиш мій перстень на сво-

сму пальці, але сія, що під нами, зберігає в своїх надрах подружий перстень, що його я й вкнув.

— Ах, мій князю і пане, — почала Аннунціта, — ах, як може бути твою дружиною холодна, лиха течія? Мені як моторомно на душі, коли пригадаю собі, що ти одружишся з тією гордою, владною стихією.

Старий Фалієрі засміялся і його підборіддя враз із бородою затрясloся:

— Не лякайся, голубко, — сказав він згодом, — справді краще відпочивається в твоїх ніжних, теплих раменах, ніж на холодному, як лід, ложі тієї дружини під нами. Але ж гарно плавти по морю з вододарем моря!

В тій хвилині, коли дож це говорив, прописи в ніжним шелестом далекий відгомін музики. Стeloючись по морських хвилях, задавливали ближче звуки якогось лагідного чоловічого голосу. Хтось співав слова:

Ах, мало кохання,
Хай вавіть із морем,
Подружене, лише —
Не втішити горе!

Інші голоси впадали, і в постійному, змінному переливі співув безистанно повторялися ці слова, аж поки спів не замер, мов подув вітру. Старий Фалієрі, здавалося, не звертав жадної уваги на цей спів. Навпаки, він опобідав догаресі широке про те, який характер має урочистість у день Вознесіння, коли дож, кидаччи з Бученторо перстень у воду, одружується з морем.

Все ще широке вісмікаючись та оповідаючи, вмішов старець із догаресою з човна і ступив на балюстраду перед своїм дому біля Сан Джорджо Маджоре. Він не помітив, як Аннунціта, зворушенна особливими нектаринами почуттями, стояла біля нього безмовно, мов у сні, звертаючи свій вахмарений тіжкими слізами зір у далечину.

Якийсь юнак у морському збранині засурмив у закривлений у форму мушлі ріг так, що відгомін звуків розкотився далеко понад морем. На цей знак наблизилась інша гондола. Тимчасом якийсь мужчина, що міс парасоль, приступив з якоюсь жінкою, і в їхньому товаристві пішов дож разом з догаресою д'Наполі мі паладу. З тієї ж гондолі, що причалила до берега, висі з багатъма людьми, що між ними находилися купці, мистці, навіть люди з найнижчих верств народу, Марію Бодоєрі, і пішов за дожем.

Антоніо ледве міг дочекатися другого вечора, тому, що він надіявся веселої вістки від своєї коханої Аннунціти. Кінець-кінець принішкувала стара, сіла, показуючи, з крі-

сло, заломила свої сухі, кістяків руки і скрикнула:

— Тоніно! Ох, Тоніне, що сталося з нашою бідною голубкою! Входжу я сьогодні, а вона лежить на подушці з напівзаплющеними очима, з голівкою на руках, не то спить — не то думає, не то хвора — не то здорована. Наблизилася я до неї і кажу, що ти був біля неї в гондолі передягнений і що я можу тебе, що вмирає з кохання і тути, привести, не гаючись, до неї. Тоді вона раптом зривається з подушок і, під час коли струмок гарячих сліз рине її з очей, скрикує пілко:

— Христа ради, ради всіх сантів, ні! Ні, я не повинна його бачити. Бабусю, заклинаю тебе, скажи це йому, що він не повинен ізколи, ніколи вже до мене наблизитися, ніколи, — скажи це йому. Він повинен покинути Венецію, і то якнайшвидше покинути.

— Отже, — перебиваю їй, — чи ж має мій бідний Тоніно померти? — Тоді падає вона, неначе пройнята несказаним болем, на подушки, і скликтує придушенням від сліз голосом:

— Чи ж не мушу я також вмирати гіркою смертю?

Тоді вийшов у кімнату старий Фалієрі і я мусіла на його знак віддалитися.

— Вона мене покинула. Швидше, півдіше на море, — закричав Антоніо в очевидній розпушці.

Стара засміялася і захижотіла на свій звичайний спосіб та гукнула:

— Нерозумна дитячо, чи ж не хокас тебе гарівна Аннунціта з усією палкістю, яка коли-небудь охопила жіноче серце? Нерозумний хлопче, завтра пізням ветром підхрапдися до герцогської палати. На другій галері, праворуч від головних сходів, знайдеш мене, а потім уже побачимо, що буде далі.

Коали другого вечора, тримаючи з тути, скрадавши Антоніо по головних сходах, оторвали його зечев'я таке почуття, наче б він хотів заподіяти якийсь страшний заочин. Зовсім приголомшений, дріжачи і хитаючись, він ледве міг ступати по сходах. Недалеко від овніченої галерії він мусів сперстися на якесь колону. Нестподівано осяло його ясне світо смолоскипа і, заки він встиг покинути своє місце, став перед ним, у супроводі деякількох слуг, що несли смолоскипи, старий Бодоєрі. Бодоєрі поглянув юнакові мертві в обличчя, і сказав:

— А, це ти Антоніо! Тебе сюди замовили, я знаю про це. Ходи за мною!

Антоніо, переконаний, що його стрічу з догаресою зраджено, пішов за ним не без остраху. Як же він здивувався, коли, ступивши

в якусь віддалену кімнату, Бодоєр обняв його і став говорити про дуже важливе становище, на яке його призначено, і на якому він від-
важно й рішуче повинен ще цієї ночі видер-
жати. Однаке його здивування перемінилося у справжній жах, коли він довідався, що вже від дівчого часу дозрівав проти сіньорії змова, на чолі якої стоять сам дож. Відповідно до рі-
шення, що його прийняли в домі Фалієрі на Джудекка, ще цієї ночі має впасти сіньорія — і Маріно Фалієрі повинен бути проголосованим сувереним герцогом Венеції!

Безмовно дивився Антоніо, не змігнувшись оком, на Бодоєра, і цей зрозумів мовчанку юнака як вагання взяти участь у виконанні жахливого діла, тому обурено крикнув:

— Боягузе! Не вийдеш уже з цієї палати; або згинеш отут, або вхопиш з нами за зброю! Однаке поговори перед тим з ним!

Із темного глибу кімнати виступила висока, шляхетна постать. Коли тільки Антоніо побачив обличчя мужчини, що його він міг завважити і пізнати тільки у світлі свічок, кинувся навколошки і крикнув зворушений не-
сподіваною з'явою:

— О, Боже! Мій батько Бертуччо Ненольо, мій дорогий опікун! — Ненольо пізнав юнака, обняв його і сказав лагідним голосом:

— Справді, я Бертуччо Ненольо, про якого ти думав, може, що він похоронений у морській глибині, та він недавно втік із ганебного полону дикого Морбассана. Той самий Бертуччо Ненольо, що прийняв тебе і не міг на-
віть передчувати, що нерозумні слуги, що їх вислав Бодоєр, коли хотів узяти в посідання проданий йому хутір, можуть викинути тебе з дому. — Засліплений молодче! Ти вагаєш-
ся вхопити за зброю проти самовладкої касти, якої жорстокість позбавила тебе батька? Так, піди на подвір'я Фонтеґо, — там можеш ще оглядати на камінному помості сліди крові твоєgo батька! — Коли сіньорія передала німецьким купцям торговий дім, що його ти зна-
єш під назвою Фонтеґо, заборонено кожному, кому відступали кімнати, задержувати після від'їзду ключі при собі. Він мусів залишати їх у дверника Фонтеґо. Твій батько зробив усупереч постанові і вже за це загрожувала йому кара. Коли, отже, після повороту твоєgo батька відчинили кімнати, знайшли між його товарами скриньку з венеційськими, фальшо-
ваними монетами. Даремно запевняв він про свою невинність. Було аж надто певне, що якийсь злосливий чортяка, може сам сторож із Фонтеґо, заніс туди ту скриньку, щоб погубити твоєgo батька.

Невблаганні судді, вдоволені тим доказом, що в кімнатах твоєgo батька знайшли скриньку,

засудили його на смерть. На подвір'ї Фонтеґо виконано присуд. І тобе також не стало б, коли б вірна Маргарита не врятувала тебе.

— Я, як найвірніший друг твоєgo батька, прийняв тебе до себе. Однаке, щоб ти сам себе не міг зрадити сіньорії, затаємо тобі наймення твоєgo батька. Але тепер, Антоніо Дальбергер, тепер настав час, отже хапай за зброю і помстися на провідниках сіньорії за ганебну смерть твоєgo батька!

Антоніо, окрім лінії духом помсти, присягнув змовникам вірність і непожитну відвагу. Відома річ, що зневага, що її зазнав Бертуччо Ненольо від Дандуля, зверхника морських сил, що при якійсь суперечці вдарив його в обличчя, спонукала його, Неноля, враз із словолюбним зятем, змовитися проти сіньорії. Обидва, і Ненольо і Бодоєр, бажали старому Фалієрі княжої мантії, щоб і самим при цьому піднестися вгору.

Вони хотіли (такий був плян змовників) поширити вістку, що генуезька флота стойть перед затоками. Опісля мали задзвонити у великий дзвін на вежі св. Марка і скликати місто до видуманої оборони. На цей знак повинні були змовники, що їх число було чимале по цілій Венеції, обсадити площу св. Марка, за-
водіти всіма іншими площами, повбивати провідників сіньорії та проголосити дожа су-
вереним герцогом Венеції.

Однаке небо не бажало, щоб удався цей плян убивства і щоб устрій загроженої державі знищив старий Фалієрі, спахнувши по-
лум'ям гордоців і самовладства. Сходини на Джудекка в домі Фалієрі не висковзнулися з під чуйної уваги Ради Десятьох, проте годі було довідатися про них щонебудь певного. Тоді відізвалося сумління в одного із змовників, торгівця хутер з Пізи, на ім'я Бенціян, і він забажав рятувати від заглади свого приятеля і кума, Ніколоя Леоні, що засідав у Раді Десятьох.

Присмерком пішов він до нього і заклинав його не покидати вночі дому, що б там не діялося. У Леоні прокинулось підозріння, і він придержав його та довідався, натиснувши на нього, про всю змову. Разом з Джованні Грандіго і Марком Корнаро скликав він Раду, Десятьох до Сан Сальватор і там за неповних три години прийнято засоби, що мусіли здушити всякі заходи змовників, поки вони встигли затлітися.

Антонієві доручили піти з однією групою людей на вежу св. Марка і задзвонити в дзвони. Коли ж він туди прийшов, вежа була сильно обсаджена військовими частинами з арсеналу. Вони й натиснули на нього з галібардами, коли він хотів наблизитися. Його гост-

ка, охоплена несподіваним смертельним жахом, розсіялася, і він сам утік у нічній темряві.

Банізко за собою почув він кроки якогось мужчини, що доганяв його, і він уже хотів повалити того, хто його переслідував, бо почував себе так, наче його вже зловили. Та при несподіваному блиску світла впізнав він Піетро.

— Рятуйся, — крикнув той, — спасайся, Антоніо! До моєї гондолі! Все зраджено! Бодоері, Ненольо в руках сіньорії, входи до палацу замкнуті, дож уважнений у своїй кімнаті, мов злочинець, і бережуть його власні ж його, невірні трабанти. Геть, геть відсіля! — Пів-притомний, доволіся Антоніо до гондолі. Глухий гомін, брязкіт зброї, поодинокі вигуки з переляку, потім враз із глибокою нічною пітьмою настало безгоміння і страховинний спокій.

Другого ранку побачило прибите смертельним жахом простолюддя жахливе видовисько, що від нього гусла кожному кров у жилах. Рада Десятюх наказала ще тієї самої ночі виконати присуд смерти над тими провідниками злочинців, що їх зловили. Іх задушили на малій площі і скинули з галерії з того боку палацу, звідки звичайно дож придивлявся до урочистостей, — ах, саме там, де Антоніо літав перед чарівною Аннунціятою і де вона прийняла від нього китиду квітів.

Між мертваками находилися Маріно Бодоері й Бертуччо Ненольо. Два дні опісля Рада Десятюх засудила старого Фалієрі на смерть і присуд виконано на так званих велетенських сходах палацу.

Антоніо снувався кругом, мов непритомний. Ніхто не займав його, бо ж ніхто не знав його, як одного із змовників. Коли він побачив, як покотилася сива голова старого Фалієрі, прокинувся, мов із тяжкого смертельного сну. Із криком божевільного жаху, — з вигуком: „Аннунціята!” — кинувся він через галерії до палацу.

Ніхто не здергував його. Трабанти дивилися на нього мертвим зором, мов приголомшенні тим страхіттям, що саме сталося. Стара вашкутиль гала йому назустріч, голосно лементуючи та ридаючи. Вона схопила його за руку, — ще кілька кроків, — і він увійшов з нею в кімнату Аннунціяти.

Вона лежала, мов мертвa, на подушках. Антоніо кинувся до неї і вкрив її руки полум'яними поцілунками. Він кликав свою укохану найсоліднішими, найніжнішими іменами. Тоді вона розплющила повільно свої неземні очі. Вона подивилась на Антоніо, — зразу так, не-наче мусила собі його пригадати, але раптом зірвалася, оповила його руками, притиснула

до своїх грудей, зросила його гарячими сльозами і цілуvala його в щоки й усті:

— Антоніо, мій Антоніо! Я так невимовно тебе люблю! Так, є ще рай на землі! Це значить любов батька, дядька, чоловіка в поєднанні з блаженством твого кохання? О, тікаймо з цього кривавого місця убивств!

Так казала Аннунціята, яку розривав гіркий біль полум'яного кохання. Серед безлічі поцілунків, серед безлічі сліз заприсягли собі коханці досмертну любов. Вони забули жахливі випадки найстрахітливіших днів; відвернувшись від землі, дивилися вони в небо, що його відкрив їм дух кохання.

Старенька радила тікати до Кіоцци, Антоніо хотів опісля суходолом іхати далі в супротивному напрямі, до своєї батьківщини. Приятель Піетро придбав для них невеликий човен, що був прикріплений до мосту за палацом.

Закрившись густим серпанком, прокраляся Аннунціята вночі із своїм укоханим, у супроводі старої Маргарити, що несла в каптурі шкатулки з дорогоцінностями, сходами вниз, Непомітно підійшли вони до мосту і всіли в човен. Антоніо вхопив весло, і вони поплили швидко та жваво. Мов веселий любовний післанець, танцювало місячне сяйво на хвилях. Вони були на повному морі.

Аж ось стало дивно свистати, шуміти вгорі. Темна тінь прослалася й нависла серпанком пітьми над сяйним, місячним обличчям. Миготіння місяця, веселий любовний післанець потонув у чорній глибіні, повній глухих громів. Знялася буря і, гнівно шаліючи, стала гонити перед собою похмуру збиті хмарі. Човен злітав то високо вгору, то вниз.

— Помилуй нас, Боже! — крикнула стара.

Антоніо, не володючи більше веслом, обняв чарівну Аннунціяту, що, збуджена його полум'яними цілунками, в запалі блаженної любові, пригорнула його до свого лона.

— О, мій Антоніо! — О, моя Аннунціято! — так промовляли вони, не вважаючи на бурю, що дедалі жахливіше шаліла й бушувала. Тоді море, заздрісна вдова обезголовленого Фалієрі, простягло свої піняві хвилі, мов велетенські рамена, вхопило коханців і кинуло враз із старою в бездонну глибінь.

Коли міжчина в плащі закінчив ось так своє оповідання, зірвався хутко і вийшов з кімнати жвавою, міцною хodoю. Приятelі здивовано й мовчки дивилися за ним, а згодом на ново підійшли до малюнка.

Старий дож знову посміхався в марному

бліску розкоші і пустопорожній писі, однаже коли вони поглянули уважно в обличчя догареси, помітили якусь тінь невідомого горя, власне — передчуття горя, що лежала на її лілійному чолі. Мов тужливі, любовні сини, сяяли вони з-під темних вій і линули довкола солодких уст. Із морської глини, з запашних хмар, що вкривали Сан Марко, здавало-

ся, погрожув якась ворожа сила загладою і смертю.

І тоді стало ясним глибше значення звабливого образу, але й одночасно, скільки разів хто з них не глядів на малюнок, поверталась до них болісна туга любовної історії про Антоніо й Аннунціяту та сповняла їх до глибини серця солодким острожом.

ВСЯЧИНА

ЩО КРАЙ — ТО ОБИЧАЙ

Солення було одним з найстаринніших способів зберігати харчі. Було загальне переконання, що сіль скріплює та береже перед зіпсуванням, тому на Сході повстал звичай, що новонароджених дітей купали в соленій воді або просто насоловували. „Не вимили тебе в воді, не витерли сіллю!” — кличе пророк Єзекіїл, натякаючи на те, що при народженні занедбали необхідних заходів. Цей звичай ще досі зберігається у Вірменії. Мілкою кухонною сіллю посипають ціле тіло немовляти, а особливо фалди і заглибини шкіри, щойно по трьох годинах купають дитину в чистій теплій воді. Потомки старинних греків теж посипують немовлят сіллю, а в Малій Азії верховинці тримають немовлят у солі 24 години, щоби скріпити їх шкіру. Часто трапляється, що немовля, наслідком сильного подразнення шкіри, впадає в конвульсію і вмирає, але звичайно виходить з тієї сільної купелі червоне, як зварений рак.

ЮВІЛЕЙ В ІСТОРІЇ КАВИ

В 1943 році припадає 260-та річниця обснони Відня перед турецьким наїздом. Ця річниця пригадує нам одночасно особу нашого земляка з Самбірщини, Франца Кульчицького, який перебраний за турка, перебрався через турецький табор і заніс важні листи з Відня до князя Карла Льотаринського. Цей його подвиг причинився до успішної відсічі міста, за що дістав він від віячих віденців запас турецької кави, якої в Європі ще тоді не знали. Він теж заснував у Відні першу в Європі каварню.

НАЙБІЛЬШІ ВЕЛИЧИНІ

Наїважніші озера. В Європі: Каспійське — 438.000 км², Ладога — 18.130 (ССРР), Онega — 9.500 (ССРР); в Азії: Аральське — 67.800 км² (ССРР), Байкальське — 34.830 (ССРР), Балхаш — 20.600 (ССРР); в Америці: Горішнє озеро — 82.350, Місіген —

58.100, Герон — 60.000; в Африці: Вікторія — 68.500, Танганіка — 35.100, Ніасса — 31.000. Наїважніші ріки. В Європі: Волга — 1,800.000 км., Дунай — 1.430.0000 Дніпро — 1.075.000; в Азії: Іртиш — 2,650.000 км., Об — 1,820.000, Єнісеї — 2,600.000; в Африці: Ніл — 3,250.000 км., Конго — 2,100.000, Нігер — 2,090.000; в Америці: Амазонка — 2,750.000 км., Міссісіпі — 2,105.000, Ля Плата — 1,850.000. Наїважніші спилки. В Європі: Мон Блан — 4.810 м., в Азії: Івріст — 8.882 м., в Америці: Аконкагва — 7.035 м., в Африці: Кіліманджаро — 5.893 м., в Австралії: Вікторія — 5.100 м.

З ІСТОРІЇ КАРТОПЛІ І ТЮТЮНУ

Картопля з'явилася в Європі вперше в другій половині XVI ст. Привезли її тоді еспанці з Перу і Чілі (Півд. Америка), а щойно два століття пізніше нашла в Європі більше поширення управа картоплі. В нас у Галичині зачали управляти картоплю в початках XIX. ст., під російською займанщиною в половині XIX. ст.

Тютюн до курення поширився в Європі під кінець XVI. ст., а як табака в половині XVII. ст. Державна і церковна влада довший час виступали проти вживання цього наркотику, а в Росії ще в 1634 р. обтинали курцям носи. В більшості країв Європи було заборонене курення на вулиці до 1848 р. В Англії курення тютюну було спочатку строго заборонено. На тому підкладі стрінула славного англійського адмірала, відкривника Віргінії смішна пригода. Адмірал, прізвищаний до курення, замикався в хаті і там, читаючи цікаві книжки, пристрасно курив. Знав про це тільки його старий джура. Коли прийшов новий джура, не знав він тайни курення тютюну. Увійшовши раз несподівано до кімнати адмірала, побачив там клуби диму. Він був певний, що це вогонь, вхопив коновку з водою й вилив на голову адмірала, потім вискочив на вулицю і став крикати: Рятуйте, моєму панові горить у голові, а дим виходить носом і вустами!

Як порозуміваються створіння найнижчого типу?

Відкриття радієвих хвиль кидає незнане досі світло на цілу низку фактів з людського і звір'ячого життя, фактів, що їх досі зовсім промовчували, або розглядали з зовсім іншого становища.

Одною з природничих загадок була, наприклад, справа взаємного порозуміння між собою істот, що стоять розмірно низько на щаблях органічного життя.

Правда, ми знали, що в багатьох випадках

ті істоти мають здібність порозуміватися в подивуванні спосіб, якщо взяти під увагу умови й простір, на якому подібні явища помічаються. Але в який спосіб це відбувається?

Сучасні природники, вичерпавши всякі теорії, пробують розглядати ю справу, донукаючи можливість, що згадані істоти висилають свого роду електромагнетні хвилі, при допомозі яких порозуміваються.

Ось кілька справді дивних помічень.

Звернем увагу на слімаків. Як зимою знайдемо одно з тих створінь у городі, то без сумніву знайдемо на найближчому просторі цілу масу, п'ятдесят чи сто. Вони зимують завжди спільно, в одному місці.

Сам факт, що в одному місці збереться така кількість слімаків, доказує, що мусить вони мати якісь способи скликуватися.

Нагадаймо собі, що слімак має ріжки, які в хвилині виявляють діяльність рухаються постійно в повітрі. Ці ріжки мають на кінцях очі простого типу, але з другого боку відомо, що слімак бачить тими очима дуже недобре.

Таким чином вириває питання, чи, бува, оті ріжки не виконують іншої ролі, а саме чи не є вони органом, що висилає електричну енергію під видом хвиль?

Досвіди ствердили теж, що слімак, не зважаючи на свій мало розвинений зір, знамени-

то орієнтується в земнах, що торкаються місця проживи, і то навіть на далеку віддалі. Це саме дало деяким дослідникам спонуку догадуватися, що ріжки слімака мають здібність відбирати враження, що походять від поживи.

Цей приклад можна підтримати іншим, цим разом з життя комах.

Отож дослідники запримітили, що самичка з однієї родини молів, перетворившись з кукли, не покидає місця, на якому побачила денне світло, але, залишаючись на своїй галузі, в невідомий спосіб зачинає приликувати до себе товариша.

В короткому часі на той пожлик з'являються мужеські осібняки тієї комахи. З переведених досвідів дослідники переконалися, що самці прилітають з усіх сторін так само з вітром як і проти вітру. Не може ж тут бути в такому разі мови про те, що комахи в даному випадку використовують нюх. Самці, що про них тут мова, мають чульці складної будови, що — як треба би догадуватися — відграють роль антен, які ловлять сигнали, що їх висилають самички.

Коли дивитися поверхово на світ і на життя — то здається, що людина все вже розкрила, все вияснила, і що вже нема для неї нічого незрозумілого. А тимчасом тисячі загадок вимагають ще розв'язки.

Дивний приятель людини

Кугуар, званий інакше американським лъвом, хижак, николи не нападає на людину, существо в рівній мірі дорослих людей і дітей, а завіть сплячих і звсім безборонних. Цей зухвалий і жорстокий звір не борониться, коли на нього нападає людина, але приймає з його руки смерть від свого роду ревігнацією.

Кугуар робить виняток тільки для людей, бо відома його іровожадність у відношенні до інших звірят; з захистом надається він на ягуара, найжахливішого хижака американських лісів; в неминяючу залітію напасти він інших великих і сильних звірів. Але в тих сторонах, де опір кугуара нема інших хижаків, завіть малі діти можуть спати спокійно, без якоїсь будь охорони.

Кугуар не тільки не лякається людиною, але виявляє довір'я до неї; часто при зустрічі наближається і лацьться, як пес. Один дроворуб у Гватемалі, вертаючись вечором до дому з роботи, стрімнув великого кугуара, що прискочив до нього і почав отирачатися об його ноги. Дроворуб оторопів з переляку, але його даліше, хоча в очах йому темніло; хижак не відступав від нього і, здавалося, наче викликає його по-

гратися. Оді ластонді довели нещасного до розпухи: почав кричати, а коли й це не помогло, вдарив звіра топорищем. Кугуар не розгнівався, не кинувся на дроворуба, але поклався на землю, дозволяючи йому спокійно відійти. Такі випадки не належать до рідких у Пампасах, де тих звірів дуже багато.

Кожний, кому довелось вбіти кугуара або бути свідком того роду вбивства, потверджує, що звір приймає смерть з руки людини з пошкодою, яка викликає жаль і співчуття. Тубильці без комичної потреби николи не вбивають кугуара, уважаючи це за нетідний вчинок тому, що це звіра у родині хижаків в єдиному приятелем людини. В південній Америці кугуар часто товарищує самітному мандрівнику, стримувши його в пущі, а подорожній турильць рад тому, бо знає, що, поки кугуара має біля себе, може не ляятися стрічі з ягуаром.

Буває навіть, що кугуар, наражуючи власне життя, боронить людину. Мешканці Сальвадорі, міста в Пампасах, удалили одного разу полювання на струса: 30 мисливців розсипалося по прерії, творячи велике коло, і пага-

няли до середини струсів і великих оленів. В ловецькому запалі ніхто не звернув уваги, що один з учасників полювання пропав. Довідалися про те після повороту і на другий день вирушили на пошуканку. Знайшли пропавшого, але в жалюгідному стані: впав з коня і зломив ногу. Ніч перебув серед страшних мук і ось, що росказав товаришам:

— Пролежав я, стогнучи з болю до вечора, не маючи сили рушитися. Смерком з'явився кугуар і простягнувся недалеко, якби на сторожі. Якись час лежав спокійно, раптом підвівся, зачав нюшити в повітрі і по хвилині щез у темності. Небавом вернувся, знову поклався, але не на довго, бо знову поскочив кудись і зник мені з очей. Це повторилося кілька разів. Втім чую рик хижака зараз біля мене. Я був певний, що надійшла моя остання година. Кугуар ричав із щораз більшою залістю, але дивився в інший бік, не на мене. Я тратив голову, що воно може бути... Раптом усі вияснилося: кугуар могутньо, справді наче тигр, стрибнув і в тій хвилині я почув інший рик — ягуара — що, звітривши мене і коня,

хотів нас розшарпати. Кугуар перешкодив тому; між хижаками вив'язалася боротьба, в якій мій благородний оборонець переміг.

Наведена подія і подібні до неї є в повні віродостойні, ствердженні поважними природниками і подорожниками. В Пампасах не було випадку, щоби кугуар зачепив людину, або щоб в якийсь інший спосіб зробив їй кривду. Стрінувши дитину, затримається, муркоче з задоволення і бавиться з нею, як освоєне звір'я, і можна бути певним, що малятка навіть не дряпне.

Коли на кугуара полюють з псами, хижак не поводиться, як лев, тигр чи ягуар, або інші коти, тільки, байдужний на мисливих, з залістю кидається на псів. Чи хотів би показати цим, що не хоче бачити ворога в людині, яку міг би покласти трупом одним ударом могутньої лапи? Виявляючи багато уважливості до людей, кугуар немилосердно і з великою залістю вигублює малпи.

Маємо тут до діла з нерозв'язаною загадкою природи, бо причини тієї симпатії хижака до людини наука досі не вияснила.

ВЛІЗЛИВІ МОСКАЛІ

Два жида стрічаються в Москві.

— Абрумко, скажі мені, хто в большевиків чується, як у себе дома?

— Ну, хто: Гольдман, потім Кон, Леві, Бернштайн, ну а також Іванов.

— Іванов? Це певно руський?

— Да, да! Москаль!

— Но, дивися, як тогі москалі всюди жуть влізти...

ЛОГІКА ПИЯКА

До ресторану входить підпитий гість. Сідає при столику і кричить: кельнер, вечеря!

Кельнер подає йому список потрав.

Гість читає хвилинку, далі кидає карткою на землю і кричить:

— Шо до біса! Чи я прийшов сюди читати, чи істи?

ПРИ ВІЙСЬКУ

— Стрілець Макітра, коли ви народилися?

— Голошу слухняно, що 31 грудня.

— Ей, Макітра, як бачу, то ви завсіди мусите бити останній!

НЕДИПЛОМАТИЧНИЙ ДИПЛОМАТ

Один дипломат приїхав до Москви. На принятті в Молотова питався його один большевицький достойник:

— Яку платню дістаеть у вас міністр?

— Двадцять тисяч річно.

— Орол — дивується большевик — скільки то грошей розтачує ваш уряд. От у нас, отої, що сидить там на краю стола, це Калінін. Він у нас майже як президент, а місячної платні дістаеть всього 225 рублів.

Дипломат придвигається довшу хвилину Калінінові, а вкінці каже:

— Ну, знаєте, у нас йому теж більше не дали б.

ДОКЛАДНИЙ ДОВЖНИК

— Пане Зайшилій, коли ви мені віддасте довг.

— А як ви хочете: в марках, чи в злотих?

— Яка різниця? Мені все одно.

— Є різниця! Бо як у марках, то не дістаете ані пфеніга, а як у злотих, то не дам вам ані гроша.

МАЄ СЛОВО ЧЕСТИ

? ЗАГАДКИ? =

1. Загадочні візитівки

Теодор Панас Сочивокруглий

Д-р Тарас Томіні

На кожній візитівці зокрема попереставляти та уложить букви так, щоб відчитати, які функції виконують ці добродії.

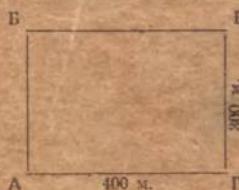
2. Магічний цифровий квадрат

(под. Вояшк Мирослав - Стоянів)

1	1	1	1	1
2	2	2	2	2
3	3	3	3	3
4	4	4	4	4
5	5	5	5	5

Подані в квадратиках цифри попереставляти в той спосіб, щоб їх суми поземо, доземо, або по перекутнях дали число 15.

3. Ходила кума до куми (под. В. С.)

Букви на рогах (А, Б, В, Г) означають хати чотирьох сусідок. Відстань між А-Б і В-Г виносить 300 м., а між Б-В і Г-А 400 м. Віддаль між А-В і Б-Г 500 м.

З'їхлися раз чотири святочні дні докупни. Сусідка А не єсть у себе дома, лише біжить до куми В на снідання. На обід біжать обидві до третьої сусідки, потім разом із нею йдуть на вечірку до четвертої. На другий день біжать усі чотири на снідання до тої, в котрої вчора полуднували, і т. д., і т. д., аж останнього (четвертого дня) вечеряли в сусідки А. Кожна з наших кум дала по одному сніданку, обіді та вечері, щоб жодній не була кривда. Котра з цих сусідок найбільше бігала і яку зробила дорогу в часі тих чотирьох днів свят?

4. „Буквальна“ голова

З розіпаних букв, що творять цю „голову“, відчитати, що це.

5. Мітологічно-географічна загадка (ул. Ф. Л.)

Летуном був першим — та загинув марно,
Перестав лиш букви — буде місто гарне.

6. Рахункова загадка

В одній бурсі було 20 учнів. Управитель бурсі приніс раз яблука і розділив їх так, що гімназисти дістали по 3 яблука, учні фахової школи по 2, а з надодній школи по пів яблука. Скільки було в бурсі учнів з гімназії, фахової школи, а скільки з народної школи?

Розв'язка загадок з 2. ч. „В. Г.“

- 1) Загадка-вірш. Око, лиця — Околиця.
- 2) Географічна складанка. Ки—тай, Жито—мир, А—біси—ні—я.
- 3) Рахункова загадка. Один мав 5, а другий 7 овець.
- 4) Магічний квадрат. Фока, овад, кава, Адам.
- 5) Геометрична загадка. Квадрат.

Загадки власного помислу просимо прислати нам на адресу: Krakiv, Rайхштрассе 34. (з допискою: Загадки для „Вечірньої Години“).